Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Серія
Заслужені професори
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Олександра Сербенська

Львів
2014

УДК 378.4(477.83-25):[001-051:81]Сербенська(082.2)
ББК Ч481(4УКР-4Льв)я434
С 32

Упорядник *Василь ЛИЗАНЧУК*

Світлина *Василя Пилип'юка* – лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, заслуженого діяча мистецтв України, учня О.А. Сербенської.

Рекомендовано до друку
Вченою Радою Львівського національного університету
імені Івана Франка.
Протокол № 22/1 від 29 січня 2014 р.

С 32 **Олександра Сербенська** / упоряд. В. Лизанчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 232 с. + вкл. – (Серія «Заслужені професори Львівського національного університету імені Івана Франка»).

ISBN 978-617-10-0088-9 (Серія).
ISBN 978-617-10-0089-6.

Всебічно розкрито наукову, педагогічну, громадську діяльність доктора філологічних наук, професора кафедри радіомовлення і телебачення ЛНУ імені Івана Франка, Олександри Антонівни Сербенської, з нагоди присвоєння їй почесного звання «Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка» та 85-річчя з дня народження.

УДК 378.4(477.83-25):[001-051:81]Сербенська(082.2)
ББК Ч481(4УКР-4Льв)я434

© В. Лизанчук, упоряд., 2014
© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014

ISBN 978-617-10-0088-9 (Серія)
ISBN 978-617-10-0089-6

ВІРНА ДОЧКА УКРАЇНИ

Переднє слово

Життя будь-якого колективу немислиме без тих, хто послідовно, наполегливо, без зайвої метушні, але творчо і самовіддано виконує свою роботу. До таких людей належить і Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, Олександра Антонівна Сербенська.

На педагогічну ниву вона ступила у вересні 1948 р. Навчалася у Львівському педагогічному інституті, вчителювала у Перемишлянах, потім – аспірантура, захист кандидатської дисертації, праця на філологічному факультеті Університету.

Коли з утворенням факультету журналістики виникла потреба у кваліфікованих кадрах, тоді ще молодого, але уже перспективного викладача перевели на факультет журналістики. Довелося змінювати навчальні плани і програми, наближаючи їх до потреб журналістської освіти. Оскільки факультет вважали ідеологічним, мусила так вести лекції, лабораторні заняття, аби не потрапити в немилість до тоталітарного режиму і водночас показати студентам силу і красу українського слова, навчити їх любити рідну мову і гордитися нею. Очевидно, віра у те, що робить добру справу, глибоке знання предмета, а ще висока педагогічна майстерність допомагали Олександрі Антонівні в цьому, бо навіть студенти-неукраїнці й ті, які ніколи не послуговувалися українською, за рік-два вже могли осягати премудрості стилістики та основ редагування. Саме на факультеті журналістики повною мірою викристалізувався талант О.А. Сербенської не лише як педагога, а й вченого, вдумливого дослідника, доброго наставника молоді. Захистила докторську дисертацію, стала відомим мовознавцем, фахівцем європейського рівня, дійсним членом НТШ, академіком Академії наук вищої освіти України.

Наука і викладацька діяльність – два важливі крила, два рівнозначні вектори кожного працівника вищої школи, і далеко не кожному вдається успішно реалізуватися в обох напрямах. Сербенська О.А. – педагог і філолог-науковець за покликанням. Коло наукових інтересів вченого досить широке – культура української мови, художньо-публіцистичний світ Івана Франка, проблеми формування національного інформаційного простору України, роль української мови в національній безпеці держави... Досліджуючи кожну з цих проблем, О.А. Сербенська намагається не лише розглянути її всебічно, а й дати відповідні рекомендації фахівцям, зробити належні висновки. Тому кожен

учений-філолог в Україні знає книги та праці О.А. Сербенської, присвячені питанням унормування сучасної української мови чи боротьби із засиллям суржику. Водночас загальновизнаною є наукова методологія і мовознавча школа, яку започаткувала видатний Науковець і Викладач.

Професор О.А. Сербенська належить до тих людей, які щиро радіють з успіхів своїх молодших колег, друзів. Адже діяльність і досягнення ученого чогось варті лише тоді, коли мають довершення і продовження у напрацюваннях інших. Вона була багаторічним головою спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на філологічному факультеті, керівником дослідження важливих наукових тем в університеті. У цьому вимірі Олександру Антонівну також можна вважати успішною людиною. Її досягнення і талант помножуються у десятки разів, оскільки Вчителька щедро ділиться своїми знаннями: серед Її вихованців сім кандидатів наук, сотні бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Багато відомих нині в Україні журналістів із вдячністю згадують добру науку своєї Учительки. Світло знань і нині супроводжує їх у щоденному житті. Скільком випускникам допомогла мудрою порадою, добрим словом!

Завдяки винятковій працелюбності, наполегливості ім'я професора О.А. Сербенської стало синонімом не тільки непересічних здобутків у науковій царині, а й символом сучасної мовознавчої науки, науки, що має як теоретичний, так і практичний виміри, без якої неможливо розвивати суміжні наукові галузі і не може йтися про системне формування модерної української нації та утвердження всього комплексу складових національної ідентичності.

Сербенська О.А. є Відміннком освіти України, за розвиток вищої освіти нагороджена почесним знаком Міністерства освіти України "Петро Могила", ювілейною медаллю до відзначення 350-річчя Львівського національного університету імені Івана Франка, орденом Княгині Ольги III ступеня, нагрудним знаком "Святого Юрія" від Львівського міського голови. В особі О.А. Сербенської Україна має віддану та люблячу доньку, життя якої присвячене вірному служінню Батьківщині. З роси і з води Вам, наша високодостойна Колего! Нехай чистими помислами, вчинками та діями і надалі струменить джерело Вашої життєдайної доброчинності, примножуються науково-педагогічні здобутки, Божою благодаттю повниться Ваша оселя.

В.С. Височанський

Перший проректор Львівського національного університету імені Івана Франка, професор

ПЕДАГОГ

АКАДЕМІЧНА ЕЛЕГАНТНІСТЬ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРИ АНТОНІВНИ СЕРБЕНСЬКОЇ

Мова – це світ, що лежить між світом
зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини
В. Гумбольдт

У глибині душі Олександра Антонівна передусім талановитий мислитель, повний конструктивних, чутливих на високі морально-життєві вартості почувань, що перебуває в постійних пошуках, динаміці думок у поєднанні з високим патріотичним світоглядом та прагненням зробити рідне слово вишуканим та неспотвореним. Вроджену любов до рідного слова підсилює щоденна наукова праця. Для цього О. Сербенська використовує все, що їй дано від Бога. Її знання української мови, тонке відчуття живої тканини слова стали плідним підґрунтям творчої долі вченого.

Авторський стиль Олександри Антонівни вирізняється академічною елегантністю, оригінальністю тематики, насиченістю образами, багатством символів з *погляду загальнолюдських* і християнських цінностей. Це людина надзвичайно живої думки та глибокої поваги до милозвучності вербального висловлювання. Як талановита дослідниця О.А. Сербенська надбала значну спадщину у різних напрямах наукових знань: термінології, перекладознавстві, франкознавстві, мовознавстві, журналістиці. Пластичність наукових рефлексій професора спонукають до переходу від однієї галузі знання до іншої. Вона залучає у своє професійне середовище нову інформацію з інших сфер діяльності, об'єднуючи

різні ідеї, пізнає важливі особливості питання, яке досліджує.

Усі проблеми, які вивчає професор О. Сербенська, набувають глибокого філософського звучання та виявляються у вмінні писати – життям, силою, ерудицією, любов'ю. Обраний багатогранним автором підхід – "мова з душі" дає змогу безпосередньо контактувати з широкою читацькою аудиторією ("Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей") [1].

Олександра Антонівна вміє спостерігати і підхопити те, чого не помічають сотні людей: "Міста – як люди: мають своє обличчя, свій стиль і свою мову, але не завжди ми здатні чути, про що говорить наше місто – і не лише різними написами; свою мову мають його вулиці, будинки, стіни, портали, решітки, скульптурні рельєфи, медальйони, колони, навіть вікна і двері... Не завжди вміємо читати, що написала і пише на тому всьому історія. Бо в усьому, що нас оточує, є мова, і в мові – усе навколишнє, і в тому, що його творить рука людини-будівника, і в тому, що його нещадно деформує збайдужіла до гармонії і краси рука руйнівника" [6, с. 18].

Болючою раною та тлі мовних процесів (1994) для дослідниці, яка завжди міцно тримає "руку на пульсі" складних питань, стала суспільна вербальна недуга – суржик. Аристотель стверджував, що найбільша і найважча приємність – це відкривати правду. Саме таку приємність відчуваємо, коли читаємо "Антисуржик" [2] за редакцією О. Сербенської, який був на часі, надзвичайно актуальний і важливий для нації, що позбувалася "чужинницької стерилізації". У цьому посібнику громадськість отримала переконливі відповіді на важливі запитання підвищення власного рівня національної мовленнєвої культури. Продовження цієї доброї традиції простежується у словничку "Екологія українського слова" (у співавторстві) [5].

Полемічний запал викликає мовлення телеекрана, на що мовознавець рішуче реагує і викриває руйнівний ситуаційний підтекст рекламних роликів: "Автори, маніпулюючи неочевидними, на перший погляд, зв'язками

між словом та образом, створюють негативний образ українськомовних. Це або п'яниця, ще й дебілуватий (один з роликів реклами горілки "Старий друже"), якого до тями приводить владний голос російськомовної жінки, або грубуватий мужлан, що, роздираючи руками смажену "курку рябу", яку так вправно приготувала супутниця життя, вигукує "Смачна курка!"; його чарівна половина, втілення вихованости та інтеліґентности, вправно орудуючи ножем і виделкою, поблажливо-іронічно-зневажливим тоном кидає: "*Кушай, кушай...*". "Геніяльно" втілена ще одна тема: українськомовне – це старе, яке навіть малолітні внуки прирікають на вимирання, що показано в короткому діалозі російськомовної дитини і приємної, уже в літах, українськомовної бабусі. Дитина: "*Бабушка, когда ты умрешь?*". Бабуся, беручи пляшку мінеральної води: "Не знаю" [4].

Головний принцип наукової діяльності О. Сербенської – всепроникна семантичність. Синергетично поєднуються дослідження у сфері франкознавства; помітна велика всебічність, многогранність, виняткова глибина прочитання текстів Великого Українця для розгляду кольороназв: "Враження невимовного чару Франкового слова, його принадності, дивної легкості, що відчутна майже на дотик ... і в цьому свою вагу мають кольорота звуконазви: *сяйво сонця полуденної літньої години, біла хата, ясні вікна, золотисті кучері, море сіро-золотого жита – і з калинових уст дзвінким, альтовим голосом вилітає пісенька* [7, с. 121]; зупиняється в готелі з доволі дивною назвою – "Під чорним орлом"; дивною передусім тому, що чорний колір – це не природний колір орла; його оперення *буре* або *коричневе*. Митець, очевидно, навмисно завдає труднощі нашій уяві, щоб, як сам твердить, розмірковуючи про закони асоціації ідей, "розбурхати" їх, викликати в душі занепокоєння, напруження" [7, с. 125].

Творчість невтомної дослідниці сповнена імпульсивності. Вона визначає найважливіші риси, що надає проблемі цілісності та перспективи, а збоку подає ще кілька профілів з різних напрямів для вичерпного

формулювання оцінювального явища. Плодом душі та динамічного розмірковування є думки про *духовність*; до уваги автор бере насамперед світоглядно-соціальний ракурс. "Духовність – це й морально-етичні норми, удосконалення яких має іти до усвідомлення загальнолюдських ідеалів добра, це й здатність естетичного сприйняття світу, людських вчинків, здатність до самовдосконалення і творення свого "я", постійний неспокій за свою моральну поведінку"[7, с. 95].

Олександра Антонівна висвітлює власне бачення актуальних питань суспільного життя: "Поки що не завжди задовільним (не кажу високим) є рівень мовної культури частини наших чиновників, багато з яких не усвідомлює, що сам статус державного службовця зобов'язує їх бути еталоном і в мовній поведінці" [4].

Перебуваючи в постійному русі, аналізуючи, синтезуючи, Олександра Антонівна з усім запалом і хистом зазначає у газеті "Високий замок": "Будь-яку ініціативу, яка сприяє підвищенню рівня грамотності і утвердженню нашої рідної мови, треба вітати. Головне, як це проводити. У Польщі, наприклад, радіодиктант є справою загальнонаціональною. За ручку беруться і першокласник, і Президент країни. Робиться це дотепно і весело, є чимало різних номінацій, зокрема "найграмотніший пенсіонер" [3].

Для О. Сербенської властива схильність до філософського доброзичливого гумору, що викликає радше посмішку, ніж сміх: "Ясно-жовта латка на 1/6 фронтальної стіни гарної, але облупленої кам'яниці – і на всю ширину жовтого голуба вивіска. Навіть зручно: державного прапора вже вивішувати не треба. Хіба не гідний наслідування патріотичний чин?; Нас переконують у тому, що є *влада смаку* і *глибина смаку*, закликають: *смакуй життя* (тобто пий більше пива), ... коли ми купимо відповідний ґатунок горілки, то впізнаємо *смак історії*" [6, с. 19].

У текстах є завжди мовні вербальні знаки особистості – це серцевина індивідуальної творчості; успіх нашого вченого полягає в тому, що вона свої висновки кон-

денсує в цілісність загальнолюдських засад. Особлива винятковість, вдумливість, чіткість аргументації в поєднанні з літературним хистом виявляється у спогадах про своїх учителів. З глибоким пієтизмом та щиросердною повагою О.А. Сербенська на урочистому врученні диплома заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка найперше подякувала своїм "науковим опікунам": "На кафедрі української мови, звідки моє університетське коріння, працювали вчені з європейською освітою, відомі не лише в Україні, а за її межами. Наприклад, Броніслав Кобилянський мав віденський докторат, знав до десяти іноземних мов, у тім числі санскрит, кафедра мала заслужений авторитет, їй одній з перших було доручено відкрити факультет підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів. Тут працював прекрасний організатор науки, великий генератор цікавих і плідних ідей, ентузіаст укладання словника мови Івана Франка проф. І.І. Ковалик, такі видатні особистості-педагоги, як Юліан Редько, Петро Коструба, Броніслав Кобилянський, Михайло Шкільник, Олексій Скоропада та ін. Багато з них у міжвоєнний період працювали в українських класичних гімназіях. Для них надзвичайно дорогим був університет, вистражданий минулими поколіннями українських інтелігентів, освячений таємним університетом".

Часто чуємо "культура мовлення за Сербенською", "професор Сербенська, це ім'я", "ми любимо і знаємо українську мову завдяки Олександрі Сербенській", "найкраще українську мову вчити в О. Сербенської", "відразу видно студентів Олександри Антонівни". Це свідчення того, що талановита людина здатна змінити "дух свого часу", заповнити його своїм особистісним науковим потенціалом та ґрунтовним результатом. Олександрі Антонівні підвладно змінювати атмосферу в тому чи іншому соціальному осередку, що визначається не лише творчим потенціалом, а й масштабом особистості видатної людини: "У житті, як на морі, зринають різні хвилі: одні відразу зникають у морській глибині, інші, покотившись, не набирають сили і переходять у тиху

гладінь. Різними були й мої життєві хвилі – гра на скрипці, бухгалтер, бібліотекар, учителька молодших класів, музейний працівник, лаборант, педагог високої школи. Тільки ця остання міцніла, набирала зримих обрисів, а дуже близько, іноді зливаючись з нею, виринала хвиля науковця" (зі спогадів О.А. Сербенської).

Цінуючи кожну хвилину повсякденного життя, сприймає буття в усій повноті: їй небайдужий знайомий пейзаж, порив вітру, синє небо, лагідне сонечко, спів пташок. Коли тужливо на серці – звернешся до Олександри Антонівни і почуєш лагідну, навіть материнську, сентенцію: "Подивись – небо синє, сонечко світить, пташки співають… все буде добре!" В Олександри Антонівни важлива місія в житті – допомагати людям…

Олександра Антонівна вражає вмінням розмовляти з молодими людьми. Їм вона доброзичливо говорить: "Ви теперішнє майбутнього". Для студентів та аспірантів є ідейним натхненником та авторитетною особистістю. Її учні завжди поруч з нею, вони спілкуються і після закінчення навчання і вдячні не лише за вкорінену глибоку любов до слова, а й за цінні "уроки життя". На уроках О.А. Сербенської перекристалізовуються певні світоглядні засади, щоправда, не в кожного, а лише в тих, хто уважно слухає.

З глибокою повагою та
сердечною вдячністю

Вікторія Бабенко

Кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри радіомовлення
і телебачення Львівського національного
університету імені Івана Франка

---

1. *Сербенська О.А.* Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О.А. Сербенська, М.Й. Волощак. – К.: Просвіта, 2001. – 204 с.

2. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник / За заг. ред. О.А. Сербенської. – Львів: Світ, 1994.

3. Цит за: *Козловський Б.* Не бійтесь – двійок ставити не будуть / Б. Козловський, Ю. Маланюк. – http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=51865

4. *Сербенська О.А.* Телепродукція в контексті засад лінґвоекології. – http://dsl.sf. ukrtel.net/biblio/index.php?a_id=13&r_id=17&t_f=tele_eco.htm

5. *Сербенська О.* Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник / О. Сербенська, М. Білоус. – Львів: Компанія "Манускрипт", 2003. – 68 с.

6. *Сербенська О.А.* Про мову Львова і про нас у слові. Рефлексії мовознавця / О.А. Сербенська // Вісник НТШ. – Ч. 37. – 2006. – С. 18–20.

7. *Сербенська О.А.* Мовний світ Івана Франка: Статті, роздуми, матеріали / О.А. Сербенська. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2006. – 372 с.

ЖИТТЄВА МУДРІСТЬ ПАНІ СЕРБЕНСЬКОЇ

Пропозицію написати статтю про глибокошановну пані СЕРБЕНСЬКУ сприйняв із вдячністю і хвилюванням. Оприлюднити свої щирі почуття до Олександри Антонівни – для мене велика честь. Адже пані СЕРБЕНСЬКА є еталоном порядності, доброти, інтелігентності, шляхетності, щедрості…

Також вважаю Олександру Антонівну і незабутнього Володимира Йосиповича ЗДОРОВЕГУ своїми хрещеними батьками в публіцистиці. Бо саме вони допомогли мені сповна освоїти ази професії, підтримували мудрими порадами під час п'ятирічного навчання на факультеті, й упродовж наступних багатьох років на ниві журналістики підказували, рекомендували…

Я вдячний їм за життєві уроки мудрості!

Скількох тисяч студентів навчила за півстоліття справжньої української мови пані СЕРБЕНСЬКА – ця напрочуд інтелігентна, ерудована жінка!

Переконаний, що кожен випускник має завдячувати Олександрі Антонівні. Адже мова – це основа основ, тим паче у нашій професії.

Якщо майбутнім співакам викладач "ставить" голос, то журналістам – прищеплює любов до мови, сприяє глибокому оволодінню знаннями, вправності у користуванні різними мовними стилями.

Тепер основи грамоти заміняє комп'ютер. Проте сучасні інформаційні технології не здатні передавати емоції, відтворювати всі відтінки і нюанси нашої прекрасної солов'їної мови. Може й краще, що раніше журналісти писали від руки. Це більше дисциплінувало, зосереджувало, спонукало до роздумів…

З плином часу пересвідчуюся: блискуче володіння мовою – найважливіше вміння для всіх гуманітаріїв. Мені, як і багатьом випускникам Львівського національного університету імені Івана Франка, пощастило

здобути добру мовну базу. Адже ми слухали лекції та відвідували практичні заняття знаного мовознавця, професора СЕРБЕНСЬКОЇ!

Природжений педагог Олександра Антонівна захоплювала нас глибокою ерудицією, духовним багатством, ораторським мистецтвом, якоюсь особливою магією голосу, що зачаровує і спонукає слухачів самовдосконалюватися, зростати фахово, робити благородні вчинки, виявляти душевну щирість.

Високі моральні принципи, мужня громадянська позиція, безкомпромісність пані СЕРБЕНСЬКОЇ стали орієнтиром у житті для численних її студентів.

Варто б зняти документальні фільми про її викладацьку діяльність. Переконаний, що це дуже важливо для практичної журналістики.

Із вдячністю згадую, скільки мудрих порад отримував від Олександри Антонівни до написаних матеріалів. Не цурався переписувати їх кілька разів, усвідомлюючи, що Олександра Антонівна робить зауваження і фахово, і доброзичливо.

Зазначимо й про цікаві словники, які вона впорядкувала. Це настільні книги для філологів, журналістів і всіх тих, хто прагне досконало знати рідну мову. Ось і нещодавно вийшов у світ новий "Словник паронімів української мови", який упорядкувала Олександра СЕРБЕНСЬКА й видало видавництво "Освіта".

Вірю, що науковець від Бога пані СЕРБЕНСЬКА напише ще не одну книгу й підготує новітню плеяду журналістів.

Щиросердно бажаю глибокошановній Олександрі Антонівні міцного здоров'я на багато щасливих років життя, здійснення усіх задумів і починань, прихильності фортуни!

З глибокою повагою і безмежною вдячністю

Богдан Білейчук

Заслужений журналіст України,
магістр державного управління
(м. Київ)

МОВОЗНАВЦІВ БАГАТО, СЕРБЕНСЬКА – ОДНА

До ювілею Великого Учителя на ниві Слова і Життя наша київська колонія випускників української Сорбонни, Франкового університету, готувалась давно. Саме ця підготовка є перманентною, і ювілеєм вона не завершиться, адже під час кожної зустрічі ми згадуємо своїх вчителів, і серця тепліють при називанні їхніх імен, а пам'ять повертає в неповторні студентські роки до безлічі сцен, у центрі яких яскраво вивищується Олександра Антонівна Сербенська.

Доктор філологічних наук, автор понад двох сотень праць, попри скромну платню вченого, володіє величезними скарбами. Ні, її вілли немає в приміських зонах або національних заповідниках серед маєтків антиукраїнських скоробагатьків, які так безжально грабують Україну. Її білосніжна яхта не гойдається на хвилях теплих морів. Вона не відкривала рахунків в офшорних зонах за прикладом олігархів-мародерів.

Господь дав їй науку, де зберігають свій скарб, аби його не їла міль, не точила іржа і не підкопався злодій. Вона осягнула велику таїну божественної суті Слова, служить йому вірою і правдою все життя, і нас тому навчає. Чим більше сама оре і сіє на ниві Слова, тим рясніший урожай збирає для себе і шанувальників рідної мови.

Серед багатьох поколінь журналістів України, а з падінням залізної більшовицької завіси і зарубіжжя, є ті, хто пам'ятає її аспірантом, доцентом, тепер уже й доктором, заслуженим професором Львівського національного університету імені Івана Франка. Для всіх вона слугує взірцем працелюбності, бо постійно тішить новими словниками, статтями з питань культури мови, термінознавства, лінгводидактики, комп'ютерних програм для вивчення нашої мови. Щойно вийшла книга "Екологія українського слова" (в співавторстві), як уже й "Мова і світ Івана Франка" на наших полицях.

У наш час шаленого російщення, розквіту суржику, процвітання "русскаво мата" і слів-покручів, паразитів з лексикону вурків та наркоманів як з колоній, так і з парламенту, мовознавець Сербенська привертає увагу до особливостей українського усного мовлення, живе слово трактує як найважливішу форму існування мови. Вона скеровує на опанування культурою мовленого слова за теоретичними надбаннями неориторики, кращих зразків красномовства, досвіду національних радіо і телебачення.

У її працях завжди відчутний подих часу. Нині академік Олександра Сербенська в тому поважному віці, коли надбані впродовж життя риси вдачі та якості характеру проступають назовні і тішать світлом око – світлом, насиченим розумом, мудрістю, любов'ю до Слова і тих, кому воно служить.

Ми ж пам'ятаємо її з косою, що вже тоді була еталоном моложавою, з пружною ходою до кафедри і чітким наголосом, аби першокурсники чули, як то треба вимовляти слова.

У наші студентські роки Олександра Антонівна була грозою для лінивих, добрим порадником для "бджілок". Та вся повнота її патріотизму, душевного тепла і доброти розкривається тим, хто по закінченню університету не порвав з нею зв'язків. Обмін вітальними листівками, нововиданими книжками, думками з того чи іншого приводу – то ті калинові мости, яким немає ні ціни, ні заміни. Доки є наші вчителі, є й ми.

Можу тут навести латентний факт, про який мало хто знає. Коли вийшла моя книга "Планета Диканька", то за мову і стиль вона була так поцінована Учителем, що при скромній зарплаті Олександра Антонівна вирішила поділитися нею, аби цю книжку прочитало якомога більше людей. Маючи від журналу "Універсум" список бібліотек півдня і сходу України, я відправив за ті гроші бандеролі, аби й зросійщена братія дещо почерпнула про таку дивну планету.

Написавши іноді якесь речення з "крутими" словами, задумуюсь, а як сприйме це Олександра Антонівна?

Чуючи неоковирні вирази одного “політолога” – нашого однокурсника, чи однієї депутатиці з нашого факультету, пробую відгадати з першого разу, а чи не соромно їм таке молоти, адже вони вчилися мови в Сербенської?

Наші дорогоцінні Учителі Володимир Кибальчич, Володимир Здоровега, Павло Ящук – незабутні. Покликані на Божу кафедру. Олександра Сербенська Михайло Нечиталюк і нині не лише інших навчають, а й самі творять, пишуть. Мені часто соромно перед ними за свою лінь, адже якби я писав стільки, як Олександра Антонівна, то мав би вже не чотири не надто об’ємні книжки, а повне зібрання творів, де кожний том був би не тонший від “Війни і миру”.

Спаситель казав, що він знає своїх, а свої знають його. Ми знаємо своїх Вчителів, серед яких зорею першої величини сяє професор Сербенська.

Микола Босак

Лауреат Всеукраїнського конкурсу
“Коронація слова-2007”

ТВОРЕЦЬ СЛОВА І ДУХУ (АБО ПОЕЗІЯ ОДНІЄЇ КВІТКИ)

Модуль-людина – особистість, що
створює власні концепції життя,
які стимулюють розвиток етносу.
(Із власного словника наукових термінів)

Поезія однієї квітки – це така
невимовна витонченість жіночої душі,
що не піддається умноженню…

Це не всім дано. Одним – сіно косити, одним – хороводи водити, чи космічні кораблі… Все у світі урівноважене і плинне ради вічності. Проте є всесвітні духовні точки-серця, чи духовні модулі, що несуть у собі той заряд руху не лише для себе, а й для всіх. Це Створювачі. Це модератори духу і слова.

Олександра Сербенська – одна з них. Саме Олександра, бо тоді пам'ять знімає із себе нашарування літ, метафори стають одноплощинними, бо мова, знаєте, – це багатоасоціативна симфонія різнозначності, а тут конкретно – лідер духу.

По-перше, упевненість у собі, у своїй справі. Знову, по-перше, – уміти змінити фокус бачення традиційного на новаторський, який знімає планку звичностей. Це відкриття. Прекрасний науковець Мови, вона раптом відчула своєрідний комунікативний наратив у мові як засобі комунікації у широкому розумінні. Вона створила наукову парадигму ЕКОЛОГІЇ МОВИ, ЕКОЛОГІЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.

Вона однією з перших передбачила створення нового наукового напрямку – соціальні комунікації. Пам'ятаю розмову, коли Олександра Антонівна зауважила:

"Я, коли почала працювати в контексті медіа, відчула, що вже не лише мовник, це якась дивна перепрофілізація, відчула, що ніби входжу не лише в соціальну сферу, а й духовно-філософську, це зовсім інша про-

фесія, яка не вміщується у звичні канони. Це медіасвідомість".

Мова для Олександри Антонівни – це все. Сенс її життя. Як провідник етносу вона це розуміє гостро. Однією з перших почала боротьбу за відродження мови, коли суспільна ситуація у країні ледь-ледь почала теплішати. Першим найважче, але вона не боялася життєвих кривд за переконання.

Це зараз молодшим легко говорити, що ми належали до іншого суспільного ладу і є його виразниками. Людина суспільний лад не вибирає, людина не вибирає століття, в якому живе її народ. Людина не вибирає планету. Проте Олександра Антонівна знає, що в системі, яка існує, протидіяти ідеологічним догмам набагато важче, ніж дистанційно про них роздумувати через десятиліття, а вона зуміла внутрішньо перезорієнтуватися, відкинути нав'язуване і вивести внутрішнє свічення назовні.

Пам'ятаю Різдвяний вечір у сім'ї Олександри Антонівни. Ми вікна зачиняли і при свічках сиділи, боронь, Боже, щоб хто дізнався..

Це окрема проблема – подвійне життя, коли соціум примушує жити іншими цінностями. Це проблема вибору. Не скорюються лише мужні.

Я навмисне не наводжу численні праці ювілярки. Про це скажуть інші. Моя мета – вивести, чи радше відчути буттєвий інтелектуальний модуль людини.

Олександра Антонівна чітко відчуває сутність людини на рівні інтелектуального відтворення. Простіше визначити, хто ти є: бевзь чи дитина нації. Я їй вдячний за моральну і професійну підтримку. Вона дала путівку в життя моїй монографії "Поетика інформаційно-художньої свідомості. Генезис форм і методів вираження інформації у контексті інтелектуалізації свідомості". Тепер я бачу: ми стоїмо поруч у відчутті всесвітньості свого народу, його призначення.

Як кожна жінка вона любить квіти, але як Олександра Антонівна на них дивиться... Мені здається, що вона любить одну квітку. У ній фокусується весь найсокровенніший подих жіночості, той сугестив, що перехо-

дить у народне сприйняття від століття до століття. Це знову не передається словами. Вона – це поезія однієї квітки.

Сніг-порошинка – жива істота сумлінь.
Як тебе сповивати, берізонько?
Коні причалів тамують розгнузданий гнів.
Сльози витри, весільная тітонько.
У історії закромів позолоти нема,
Будемо мужньо істини тісто місити.
Дівчинка знову прибігла Весна.
Де нам смуток свій карий подіти?
Он журавлі і сопілонька мрій.
Чорнобривці тривог над роками.
Лиш тобі, Олександро, одній
сіє жито зелене веселка над яворами..

В. Буряк

Професор кафедри теорії
та практики журналістики
Інституту журналістики і масової комунікації
Класичного приватного університету
(м. Запоріжжя)

ЗА ЩО МИ ЛЮБИМО РІДНУ МОВУ

Першокурсникам факультету журналістики завжди цікаво, хто їх вчитиме, як, які предмети викладатимуть. Так є сьогодні. Так було і за десять років до здобуття Україною незалежності, у 1981 р. Пригадую іскрометний виступ відомого вже на той час письменника Володимира Яворівського, раціональні настанови тодішнього власкора "Советской индустрии" Леоніда Сотника і нудноваті, але правильні, з партійного погляду, слова одного з очільників міста, якому за посадою довелося пітніти у триста шістдесят четвертій аудиторії. Партія дбала про формування світогляду майбутніх бійців ідеологічного фронту.

Нашому курсові пощастило на талановитих педагогів. Ми заслуховувалися лекціями відомого вченого і блискучого оратора професора Володимира Здоровеги. Були свідками педагогічного розквіту тоді ще доцента Василя Лизанчука, який ілюстрував викладання інформаційних жанрів прикладами власних публікацій; педантично виважені лекції Дем'яна Григораша, емоційні Йосипа Лося. Саме той період історики називають застійним. Нехай це буде на їхній совісті, але тоді закладався фундамент революційних змін у державі, на факультеті, який щоразу доводив своє право підніматися щаблем вище, зміцнюючи матеріальну базу, якісний склад педагогічного колективу. Той час у товариському колі однокурсників хтось підсумував віршованим рядком: "Ну що ж, так в світі повелось... нам знати тих та інших довелось". До числа тих, кого завжди радо кличемо на зустрічі випускників, належить Олександра Антонівна Сербенська, зразковий науковець і педагог, людина, чиї поради становлять для нас неоцінний життєвий багаж. Це сьогодні Олександра Антонівна – високоповажаний професор, автор багатьох посібників і монографій,

що направду стали надбанням не тільки факультету журналістики і Львівського національного університету імені Івана Франка, а без перебільшення – загальноукраїнським.

Перед першокурсниками майже відразу постав вибір: або вчишся, або вчишся і працюєш на будівництві гуртожитків. "Почесною" загалом місією будівельників скористалося чимало моїх однокурсників. Партком і комсомольська організація університету гарантувала для таких студентів стипендію. Здебільшого так воно і було: студенти-будівельники обходили з заліковими без особливих проблем викладачів й отримували стипендію. Проблеми виникали тільки з української мови. Викладач ніяк не хотіла виявляти комуністичної свідомості, а вимагала – чого б ви думали: знань. Принципова позиція Олександри Антонівни, звісно, не подобалась керівництву.

Найцікавіше, що з "будівельників" на Олександру Антонівну мало хто ображався. Любов до мови, розвинута завдяки талановитому і вимогливому педагогові, стала для більшості у пригоді. Через те, мабуть, серед моїх однокурсників – прозаїки, поети-лірики, працівники культури та освіти. Так, мабуть, формується державницький підхід.

Уміла пришепити Олександра Антонівна й повагу до дисципліни. Для тих, хто запізнився на лекцію, двері були зачиненими. "До речі, в аудиторії ніде було сісти, і часто доводилося добігати, бо можна було поцілувати клямку".

Покоління Олександри Антонівни окрилене не тільки професіоналізмом і відповідальністю, а й рідкісним умінням зацікавити предметом викладання. До сьогодні пам'ятаємо лекції про лексичний склад мови. Для багатьох моїх однокурсників справжнім відкриттям була лекція про словники української мови, вміння їх використовувати в журналістській практиці.

Чи завжди доля була світла і благодатна до Олександри Антонівни? Заслужений авторитет у наукових колах, оточення талановитих науковців і здібних учнів –

звання заслуженого професора Львівського національного університету найпромовистіше це доводить. Відомо про те, що й з профспілкової організації виходила, бо були розбіжності в розумінні справедливості з тодішніми очільниками. Зрештою, а кому потрібна профспілка, яка є благом для окремих осіб, а не громади.

Характерні риси – оптимізм, добро, гармонія, успіх і повага, які супроводжують Олександру Антонівну, напрацьовані роками. Мені не зовсім зручно було пропонувати їй керівництво науковою роботою однієї з учениць Малої академії наук. Академік АН вищої школи, дійсний член НТШ, професор, на той час очолювала Вчену раду із захисту дисертацій на філологічному факультеті, тож мала право відмовитися. Що й казати, мало того, що погодилася, а й спільна робота школярки і науковця дала прекрасний результат – була визнана однією з найкращих під час Всеукраїнського конкурсу. Таких прикладів щодо педагогічної діяльності Олександри Антонівни можна наводити багато.

Майбутні магістри по декілька разів переписують роботи, відшліфовують слово, опановують науковий стиль і, зрештою, дякують, бо виходять грамотними фахівцями, які можуть прикрасити ефір багатьох загальнонаціональних каналів.

Саме завдяки таким людям, як Олександра Антонівна, факультет журналістики сьогодні – потужний науковий осередок, що адекватно й виважено реагує на реалії й вимоги сьогодення, працює на перспективу.

Як член вченої ради факультету, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, Олександра Антонівна глибоко переймається проблемами освіти, надає практичні рекомендації щодо поліпшення навчального процесу.

Сьогоднішні студенти, аспіранти, молоді науковці мають нагоду послухати напутнє слово Великої Трудівниці, отримати добрий заряд наснаги, самовдосконалити фахове зростання, стати людяними і терпеливими, огорнутися надією й упевненістю в гідне майбутнє України.

Ми любимо Вас, дорога Олександро Антонівно. Подальшого Вам творчого натхнення, нехай життя буде як свято, здоров`я, успіхів, достатку я Вам з повагою бажаю.

Юрій Васьківський

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики
журналістики Львівського національного
університету імені Івана Франка

УЧИТЕЛЬКА З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

Про Олександру Антонівну Сербенську можна багато говорити як про видатного науковця, мовознавця від Бога, Учительку з великої літери. Мені ж пощастило пізнати Олександру Антонівну як добру і мудру наставницю, і не тільки. Спілкування з цією шляхетною жінкою, виваженою, дуже делікатною та водночас дотепною – завжди цікаве і повчальне. Приїжджаючи до Львова, я насамперед телефоную Олександрі Антонівні й домовляюсь про зустріч. Цю унікальну жінку з напрочуд молодою душею цікавило й цікавить усе, з нею можна порозмовляти на будь-яку тему. Я ніколи не соромилася розповідати їй про свої життєві проблеми, бо знала, що вона завжди підкаже, порадить.

Пам'ятаю, як раніше, коли я ще працювала в газеті "Шлях Перемоги", Олександра Антонівна, приїжджаючи до Києва, інколи заходила до нас. У цій редакції, крім мене, працювала і її випускниця Зоряна Нагірняк. Редактор Марія Базелюк після кожної такої зустрічі зі щирим захопленням повторювала: "Боже, та пані Сербенська зовсім не старіє, ніби хтось її зачарував!". І справді, перед цією інтелігентною привабливою жінкою, з гордо піднятою головою, навіть роки відступають, їхній стрімкий лет начебто сповільнюється…

Вітаю з поважним ювілеєм і низько вклоняюсь Вам, дорога Учителько і Наставнице. Дякую за науку, добро, за Ваше чуйне серце і дуже хочу, щоб не тільки я і мій син могли похвалитися, що були Вашими випускниками, але щоб такої честі була удостоєна й моя онука.

З глибокою повагою,
вдячністю і приязню,
випускниця 1975 р.

Марія Волощак

НЕВТОМНА ТРУДІВНИЦЯ І ЩИРА ПОРАДНИЦЯ

Про Олександру Антонівну Сербенську я довідався від своїх працівників М. Худаша, У. Єдлінської ще на початку 60-х років XX ст., коли вона працювала викладачем кафедри української мови Львівського державного університету ім. І.Франка. Я тоді готував статтю про адміністративно-юридичну термінологію у пам'ятках української мови XIV–XV ст. О. Сербенська на той час опублікувала з теми дисертації "Юридична термінологія в українській мові" статтю "Про розроблення української юридичної термінології" (1958) та тези доповіді "З історії українських юридичних термінів", з якими я ознайомився і взяв до уваги. Проте особисте знайомство з Олександрою Антонівною відбулося під час вступних іспитів. Інститут суспільних наук АН УРСР (нині Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) у той час (1963–1965) належав до складу Львівського університету. Для мене було величезною несподіванкою, коли довідався, що я повинен приймати вступні іспити, яких раніше не приймав, а тому не мав певного досвіду. Ще однією несподіванкою було й те, що абітурієнти писали не диктанти, а твори. Перевірити їх було значно важче, бо не кожний вступник мав добру підготовку, міцні знання з правопису. Тому під час перевірки творів виникали складні випадки щодо написання слів, стилістичного оформлення тощо. У таких сумнівах я звертався за порадою до досвідчених екзаменаторів. Саме Олександра Сербенська була тією гуманною і щирою особистістю, яка завжди йшла мені назустріч. Вона звернулася до мене з проханням провести два практичні заняття із сучасної української мови зі студентами факультету журналістики, я без всяких вагань погодився. Ця перша зустріч з Олександрою Сербенською мені назавджи запам'яталась і засвідчила, що з цією розумною і доброзичливою людиною варто у майбутньому працювати. Зазначу, що така нагода для співпраці скоро настала,

особливо тоді, коли Сербенська перейшла працювати на кафедру стилістики і редагування факультету журналістики. Ця співпраця продовжується і сьогодні. Вона пов'язана передусім з підготовкою і публікацією низки важливих та корисних словників, призначених для широкого кола читачів. Одним з перших таких словників, створених нашими спільними зусиллями, був "Словник паронімів української мови". Ідея створення цього словника заслуговує особливої уваги. Повернувшись з Києва, де брав участь в обговоренні перших трьох томів "Тлумачного словника української мови", я зателефонував Олександрі Антонівні, домовився про зустріч, під час якої розповів їй про результати цієї наради, зокрема, наголосив на пропозиції завідувача кафедри української мови Кіровоградського педінституту про необхідність створення українськими лексикографами словника паронімів. Ця ідея дуже сподобалась Олександрі Антонівні, і вона запропонувала взятися за роботу. Відразу пообіцяла скласти реєстр паронімічних гнізд, покажчик слів, список художньої, публіцистичної та наукової літератури, розробити структуру словникових статей з різними їхніми компонентами, а також написати передмову. Свою обіцянку О. Сербенська виконала досить швидко. Обговоривши цей проект, ми схвалили його, визначили за кожним виконавцем відповідні літери укладення словника. Почалася напружена праця. Найбільше труднощів виникало під час добору цитатного матеріалу. Потрібно було переглядати велику кількість художніх, публіцистичних і наукових творів, щоб виявити необхідні слова і цитати. Спільними зусиллями нам вдалося ці труднощі подолати і своєчасно, згідно з укладеним Договором, передати машинопис словника у видавництво "Радянська школа". Нам поталанило з редактором словника. Це був В. Черкаський, добрий знавець мови і прекрасний стиліст. Ми неодноразово зустрічалися з ним, обговорювали дискусійні питання, погоджувалися або не погоджувалися з його пропозиціями, що, безперечно, не могло не позначитися на науковій цінності словника. Вихід у світ цього першого в українській лек-

сикографії порадника позитивно оцінили рецензенти, запропонувавши з часом підготувати друге виправлене і доповнене видання. Ми справді прислухалися до думки рецензентів та читачів і поволі почали працювати над другим виданням. Тут знову виникли труднощі: потрібно було переглянути паронімічні гнізда, вилучивши деякі старі й додавши нові, познімати застарілі цитати, а на їхнє місце подати нові, при цьому з творів сучасних або забутих письменників, а також сучасної публіцистичної і наукової літератури. З цими труднощами ми досить успішно впоралися і своєчасно надіслали комп'ютерний текст у видавництво "Освіта". Редактор І. Лесюк сумлінно відредагувала текст словника, і він був готовий вже до друку. Однак через брак коштів видавництво не змогло його опублікувати, де, до речі, словник пролежав майже п'ять років. Проте О. Сербенська проявила свої організаторські здібності. Вона від імені авторів звернулася з листами до Міністерства освіти України, до народного депутата Верховної Ради С. Курпіля з проханням допомогти у публікації цього цінного і корисного порадника. Нам пішли назустріч й опублікували словник тиражем 10 000 примірників.

Організаторські здібності та наполегливість у здійсненні своїх задумів О. Сербенська показала і під час створення й публікації низки інших словників. Зокрема, таких, як "Словник труднощів української мови" (у співавт. з Д. Гринчишиним, А. Капелюшним, З. Терлаком та ін.) (1989), "Словник-довідник з культури української мови" (у співавт. з Д. Гринчишиним, А. Капелюшним, З. Терлаком) (1996, 2-ге вид. 2003, 3-тє вид. 2006), "Антисуржик" (у співавт. з Ю. Редьком, О. Федик та ін.) (1994), "Екологія українського слова. Практичний словник-довідник" (у співавт. з М.Білоус) та ін. В усіх цих виданнях О. Сербенська брала безпосередню участь, була часто відповідальним редактором та автором передмов. Особливо хочу зазначити про велику заслугу О. Сербенської у створенні "Словника-довідника з культури української мови" (1996). Вона, по-перше, згуртувала навколо себе колектив виконавців; по-друге, знайшла видавця Слов-

ника (ним стало видавництво “Фенікс” при Українській академії друкарства у Львові); по-третє, домовилася про наукового редактора; по-четверте, і це найголовніше, запропонувала ідею про висунення Словника на конкурс, організований Міністерством освіти України та Міжнародним фондом “Відродження”. Приємно було довідатися, що “Словник-довідник з культури української мови” визнано одним з кращих серед поданих на конкурс робіт у межах Програми “Трансформація гуманітарної освіти в Україні”. Як тут не радіти з цієї вістки, адже вона надихає на нові подвиги, на дальшу працю.

Олександрі Антонівні притаманні ще інші позитивні риси характеру. Це, зокрема, такі, як дисциплінованість, доброзичливість, товариськість, вміння у складних ситуаціях допомогти товаришам порадами, старання не забувати своїх давніх учителів і публікувати про них спогади.

Щоб не бути голослівним, наведу деякі приклади. З 1992 р. О. Сербенська – дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка. Вона постійно відвідує Загальні збори НТШ та засідання мовознавчої секції, виступає з доповідями, бере активну участь у дискусіях, ніколи не відмовляється від участі у Записках НТШ та Віснику НТШ, публікує в них змістовні статті та ґрунтовні рецензії.

У свій час О. Сербенська працювала з такими відомими вченими і чудовими викладачами, як проф. І. Ковалик, проф. Ю. Редько, доцент Б. Кобилянський, яких вже давно немає серед нас, однак вона про них пам’ятає і згадує у своїх теплих і задушевних спогадах.

Не сумніваюсь, що всі ці позитивні риси характеру, притаманні Олександрі Антонівні, будуть і надалі слугувати дороговказом у її науковій та педагогічній діяльності, у повсякденному житті.

Дмитро Гринчишин

Провідний науковий співробітник
Інституту українознавства
імені Івана Крип’якевича
НАН України

ЗІЗНАННЯ ОЛЕКСАНДРІ АНТОНІВНІ СЕРБЕНСЬКІЙ

Зима цьогоріч така справжня – зі снігами та морозами. Виглядає, що Львів давно чекав січня – несльотавого і правдиво різдвяного. Вранці ще слизько, годі розминутися автівкам і трамваям у властивій для нашого міста запрудженості вулиць, двірники звично для такої пори намагаються дати раду з уламками льоду. Львів'яни поспішають, аби не пропустити початку дня.

Скільки років, зустрічаючи Вас, подивляю Ваше вміння не поспішати. Ви завжди ходите статечно і розмірено. Тепер, коли здалеку зауважую Вас на розі вулиці Івана Франка, ловлю себе на думці, що саме такою пам'ятаю Вас з першої нашої зустрічі. Здається, це була аудиторія філологічного факультету. Тоді, ще будучи випускницею школи, я принесла до вас на розмову більше страху і вагань. Пригадую, що задоволення у Вас на обличчі з'явилося тоді, коли я правильно зробила розбір речення, і скільки роздратування та суму було у погляді, коли не змогла процитувати Івана Франка. Ви тоді сказали мені дуже коротко, мов відрізали: "Дитинко, своє треба знати". У цій, здавалося б, простій пораді, для мене, амбітної юначки, передовсім було лише присоромлення та невизнання. Вже згодом усвідомила – це був перший урок від Олександри Антонівни Сербенської. Їх, звісно, буде дуже багато – тих уроків, бо, нам, випускникам факультету журналістики, пощастило вчитися у Викладача, який добре пам'ятає усіх своїх студентів, їхні життєві історії, Викладача, який читає те, про що ми, уже фахівці, пишемо в газетах, слухає, як звучать наші репортажі у радіо чи телеефірі. Ви критикуєте нас за кожне недбало підібране слово, за кожен не по-українськи вимовлений звук, тоді телефонуєте до редакції і кажете про це, а коли часом втомлюєтеся від нашого небажання, то болісно це переживаєте. Хоча, якби хтось мене брався переконати, що професору Сербенській

властиво втомлюватися – мені було б важко одразу з тим погодитись. Бо коли ми з Вами зустрічаємось, то ділитеся, що прочитали добру працю цікавого польського дослідника-лінгвіста, щойно виступили з доповіддю на науковій конференції, видаєте новий посібник для студентів. Мені часом хочеться Вас обійняти і щиро подякувати за Ваше зачудування світом і за величезне непоборне прагнення жити. На Олександру Антонівну не впливають кризи, спродуковані політиками і мас-медіа, вона плекає Слово – а воно, як відомо, таки було першим. Мені, може як і моїм колегам за фахом, іноді стає соромно за нашу недбалість. Найбільше тоді, коли Ви кажете "Вслухайтесь, як слово звучить у Миколи Зерова, а як у Павла Тичини, а яке воно – у Лесі Українки". Тоді хочеться чимдуж бігти додому, брати з полиці поезію Ліни Костенко чи Тараса Шевченка, аби хоча б трішки виправдати Ваші сподівання і у наступній розмові з Вами не виглядати повним невігласом.

Шляхетність у погляді, ході та поставі, вишуканість у висловах і манерах, дотепність і гумор у спілкуванні, гідність у поглядах і принциповість у вимогах. Вже з першого курсу ми знали – Вас неможливо підкупити ані хитрощами, ані відвідуванням пар, ані покірним слуханням зауважень. Треба було вчитися, треба було знати і розуміти. Про Вашу вимогливість переповідають один одному усі покоління випускників факультету журналістики. Тепер мої студенти з побоюванням зізнаються: аби скласти іспит у Сербенської, треба добряче попітніти і не одну ніч сидіти за книжками. Щоправда, вони розповідають і про інше – як вранці на першу пару приходить Миколай від Олександри Антонівни, і тоді в аудиторіях пахне мандаринками, шоколадом і передчуттям свята.

Ви любите студентам приносити книжки з дому, радите багато читати, спонукаєте до наукових досліджень. Ніколи не скупитеся на ідеї – скільки випускників захистили свої дипломні, скільки аспірантів – свої кандидатські, користаючи з тривалих і корисних консультацій з Вами. Це не просто наука. Від першої нашої

зустрічі вже минув 21 рік. Вік зрілої людини, – спало на думку зараз. Упродовж цього часу ми мали доволі багато розмов: Ви мене не тільки хвалили за те, що добре веду радіо- та теленовини, а й сварили, бо зволікаю з науковою роботою, не використовую свого потенціалу. Кожного разу, коли йшла кафедри до праці, мене переповнювали почуття патріотизму, але не пафосного, не крикливого, не парламентського. Це був патріотизм Олександри Сербенської – принциповий і гідний подиву. Це патріотизм Українки, яка щоденно ростить нові мізки для своєї держави, закладає у голови студентів найважливіші засади успішності – працювати і вдосконалювати себе. Ваш патріотизм нетерпимий до викривлення, спотворення і знецінення Слова, яким говорять мама і тато. Мене зворушила зовсім недавня наша розмова про Дієслово. Ви розповідали про особливості перекладу з польської та російської на українську мову. Очевидно, я пам'ятаю, про що йшлося – професор ремствувала, чому студенти не відчувають різниці у світогляді цих народів. Ви ділилися своїми переживаннями – "Небо в огнях", – скаже росіянин, але "Небо пломеніє", – тільки так промовить українець. Бо ми, українці, – провадила далі Олександра Антонівна, – любимо дію і образ". Слухала я і з замилуванням спостерігала, як Ви вмієте любити своє. Хочеться низько вклонитися тим людям, що змалку плекали у Вас цю шляхетність гідної Українки, і подякувати Богу за нагоду знати, що таке розмови з Олександрою Антонівною.

Гадаю, не буде перебільшенням, якщо скажу, що завдяки Вам і Вашому шанобливому ставленню до Слова навчилася говорити правильно. Тепер, коли редагую написані нашими журналістами репортажі чи чиїсь промови, пригадую, як вчилася це робити у Вас. Виринають у спогадах комічні випадки – Ви прикладами нам давали зрозуміти, яка у нас забур'янена мова. "Здавати пляшки, але не іспити, – наполягала Олександра Антонівна. "Кинув шнур на ґанку", – це звична справа, "а кинув шнур на Ганку", – це кримінал, – Ви вимагали правильно вживати властиву українській мові літеру ґ.

А численні наші суржикові вислови “приймати участь”, “що я думаю на рахунок цього” – як Ви немилосердно ставились до таких помилок.

Напевно, не мала досі відваги Вам висловити свою вдячність. Тим паче, знаю – Ви все трактуєте як звичну свою роботу, часом кажете, що вже не берете відповідальності за те, що діється у газетах, звучить з радіоефіру чи лунає з телеекрану, іноді кажете, що вже не той вік і не та пам’ять. Щоправда, тут же цитуєте напам’ять Франка, Шевченка, Рильського, чітко рекомендуєте сторінки з праць дослідників, не забуваєте ніколи принести обіцяне – студенти натомість забувають повернути посібники Вам. Заходячи на кафедру, завжди застаю Вас за читанням, виправленням помилок і за науковими ідеями, якими щедро ділитеся з усіма. З Вами легко писати наукові статті, бо скільки б там помилок не було, у Віснику вийде бездоганно написана робота – Олександра Антонівна вечорами поправить усе, чого не помітив студент чи аспірант.

А зранку, як тільки на вулиці вийдуть двірники розчищати лід, як тільки трамваї своїм дзеленькотом будитимуть місто, як тільки у січневу відлигу запахне передчуттям березня, Ви знову звично йтимете вулицею Франка до студентів на іспит, залік, чи на першу пару в університет. Хтось купуватиме свіжу газету, в автівках – слухатимуть перші новини львівських радіостанцій, тільки збираючись на роботу, хтось перемикатиме канали, аби поспіхом насититись інформацією. Ви йтимете далі, рівно тримаючи спину і з гідністю сприймаючи новий день, сповнений бажання щедро віддавати свої знання іншим. Бо інакшим для Вас він не може бути – в аудиторіях на Вас чекають ті, кому ще треба прищепити любов до свого.

Парасковія Дворянин

Студентка 1988–1993 рр.,
шеф-редактор ТРК “Люкс”

МУДРІСТЬ І ДУШЕВНА КРАСА

Викладачі та студентство факультету систем і засобів масової комунікації Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара сердечно вітають Вас із знаменним ювілеєм. Ми добре знаємо Вас як визначного вченого, авторитетного викладача, автора численних монографій, підручників та посібників для майбутніх журналістів. Все Ваше яскраве життя є для нас прикладом служіння улюбленій справі та рідному народові. Не випадково Ваше ім'я і справи співвідносяться з творчістю та діяльністю Івана Франка, вивченню спадщини якого Ви присвятили значну частину свого життя. Як і великий українець, Ви любите святу Україну не "як хліб чи кусень сала", а докладаєте усіх зусиль заради її справжньої свободи та незалежності.

Ми пишаємося тим, що наш факультет пов'язує з Вами щира і ніжна дружба. Ваші допомога і поради, слово підтримки і вчасно підставлене плече не один раз допомагали нам у скрутних ситуаціях. Зі свого боку ми сприймаємо Вас як Учителя, до слова якого беззаперечно прислухаються, а вчинки намагаються наслідувати.

Позаду у Вас вже чимало пройдених доріг, звершень і досягнень. Проте у випадку з Вами не прозвучить банальністю вислів про молодість душі. Ви справді молоді в задумах, поривах і дерзаннях, Ви оточені молоддю, яка вважає за честь належати до Ваших учнів та вихованців. Ваші шляхетність, велична простота, мудрість та душевна краса викликають захоплення у кожного, хто хоча б раз мав щасливу нагоду бачитись та спілкуватись з Вами.

У дні Вашого свята ми раді звернутись до Вас із побажанням добра і щастя. Хай Бог і доля охороняють Вас, дарують Вам здоров'я і наснагу. Хай найкращі здобутки

чекають Вас попереду. Хай мир і затишок не полишають Вашу оселю.

З найщирішими почуттями поваги і любові

Володимир Демченко

Професор, декан факультету
систем та засобів масової комунікації
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара

НАЙЦІННІШЕ НАДБАННЯ

Олександра Антонівна мені не сподобалася. Більше того, – в душі я навіть трошки образилася на неї. Бо, послухавши мою відповідь, вона між іншим зауважила, що моя вимова – мої надто м'які "к" і "ч" – не відповідають усталеним нормам. "Маєш тобі! – подумки обурилася я. – Російською я розмовляю препаскудно, це факт, але ж – українською? Рідна мова – моя любов, моя гордість, врешті-решт, я зроду іншою не говорила!" Я ж бо, вчорашня шкільна відмінниця, звикла, що мої відповіді мають бути зразково правильні, а вступивши до університету, ще й почувалася, ніби зловила Бога за бороду.

Проте водночас Олександра Антонівна мені сподобалася! Насамперед... своєю косою. Точнісінько таку зачіску мала шкільна красуня-піонервожата, загальна улюблениця, за якою учні неймовірно шкодували, коли вона з чоловіком-льотчиком виїхала кудись у Сибір. Смішно сказати, але в тій косі мені вбачалося, мовби щось рідне, ніби спогад дитинства прийшов до мене у ще незнайоме місто серед незнайомих людей.

Далі з'ясувалося, що до занять Олександри Антонівни дуже легко готуватися. Весь матеріал на її лекціях мовби сам собою залягав у голові. Його подавали так чітко, логічно і навіть цікаво (хоча, здавалося б, чим може бути цікавим граматичне правило?), що після лекцій вистачало попросту переглянути конспект, щоб усе відновилося в пам'яті.

Згодом я з деяким подивом зрозуміла, що Олександра Антонівна багато знає про кожного з нас, про наші особисті складнощі й устремління. З якої-небудь її фрази ставало зрозуміло, що її хвилює стан здоров'я моєї однокурсниці (а я, на свій сором, не підозрювала, що в тієї біда), що їй не байдуже до творчих справ початкуючого поета, яких ми не сприймали всерйоз... Вона, викладач університету, а отже, для нас, студентів, майже небожителька, по-справжньому переймалася нашими долями і мимоволі навчала, окрім мови, ще й людяності, уважного ставлення до інших.

Зайве казати, що моя неприязнь розвіялася швидко й безповоротно. Щоправда, виправити свою вимову я не завдала собі труду. На жаль.

Проте дуже скоро я оцінила вишкіл, який мені дали у львівському університеті Олександра Антонівна Сербенська, Володимир Михайлович Кибальчич.

Склалося так, що майже відразу після університету я опинилася в редакції провідної на той час газети "Радянська Україна". Мені, ще геть невправній, було дуже нелегко серед маститих журналістів-"радянківців": я погано розбиралася в складній тематиці, яку доводилося висвітлювати, не справлялася з аналітичними матеріалами, навіть швидко редагувати не вміла. Зате, коли приносила написане в мовно-стилістичний відділ (був такий у "Радянці"), досвідчені редакційні мовники не мали до мене претензій. Принаймні в чомусь я почувалася в редакції "на рівні"!

Через багато років, коли я вже "переключилася" на дитячу літературу, Олександра Антонівна знову мені допомогла – на цей раз своєю науковою працею. Я написала казку про мовне пристосуванство, яке ґрунтувалося на реальній історії. Казка, всупереч бажанню, була трагічною, крім того, я вагалася, чи не "переборщила", перебільшивши наслідки мовного конформізму. Справді, які наслідки має зречення від рідної мови? Чи має право на своє неповторне звучання певний край, земля чи, може, все залежить тільки від нашої волі? Де, в кого можна було про це прочитати, хто б наважився досліджувати ці дражливі питання, коли ще тільки скресала крига після комуністичного злиття націй? З'ясувалося, є така дослідниця – Олександра Сербенська. Саме вона в книзі "Актуальне інтерв'ю з мовознавцем" сказала про незаперечний зв'язок мови із землею. Завдяки їй я переконалася, що маю рацію.

Казка "Дочка Троянди" надрукована у пресі. Проте видавці, здається мені, досі стороняться цього твору. Не всі такі сміливі, як Олександра Антонівна.

Зірка Мензатюк

Письменниця, лауреат премії
імені Лесі Українки

УСІ СЛОВА СПІВУЧІ СТРУНИ

Настав новий 2005 р., на порозі – Різдво, такі сумні для мене, бо вперше зустрічав їх без мами, яка п'ять місяців перед тим відійшла у вічність. Було холодно і самотньо. Серед засніженої вечірньої темряви озвався телефон, і раптом дзвінок розцвів чудесною трояндою. Телефонувала Олександра Антонівна Сербенська, запрошувала на Святвечір до себе додому, у своє родинне коло. Така традиція у їхньому роду, сказала вона, – просити у такий вечір до домашнього вогнища сиріт, усіх тих, кому недобре. Я розумів, що Олександра Антонівна серцем відчуває, як мені зараз самотньо і зимно. Схвильовано усвідомлював і те, що то була своєрідна данина пам'яті моєї мами, адже вони з Олександрою Антонівною впродовж кількох десятиліть були і колегами-філологами, і приязними товаришками. Та насамперед такі запросини були для мене високою честю.

Свою університетську Вчительку (а тепер маю не менш високу честь працювати з нею на славетному факультеті журналістики Франкового університету) знаю ще задовго до того, як мав щастя слухати її лекції. З її донькою і сином ми навчалися в одній школі, тож отой Святвечір став для нас ще й спільними спогадами про бурхливі шкільні роки...

Ми сиділи за святочним столом, який осявало тендітне полум'я свічечки. На ньому – вишуканих смаків дванадцять страв, які все припрошувала куштувати гостинна господиня. Мовилося про все на світі, та найперше – про правду і кривду, добро і зло, честь і безчестя, пам'ять і безпам'ятство, про наших студентів, які неодмінно повинні перерости своїх наставників, інакше поступ втратить сенс.

Побачивши поруч на полицях п'ятдесятитомник Івана Франка, попрохав Олександру Антонівну уточнити цитату з однієї із статей Каменяра, і вона зразу ж узяла потрібний том...

У той пам'ятний для мене Святвечір я подарував Олександрі Антонівні троянди й виноград, які так натхненно оспівав поет-академік Максим Рильський – такий самий мовознавець і моволюб, як академік вищої школи Олександра Сербенська. Як парость виноградної лози плекає мову вона, троянда українського мовознавства.

Спливає й інший спомин. Щойно ставши студентами факультету журналістики, ми з однокурсниками вважали, що схопили Бога за бороду і почувалися справжніми "акулами пера". Тоді ще доцент Сербенська читала нам курс сучасної української мови. Через кілька лекцій вона зайшла в аудиторію, ледь посміхнулася й оголосила, що сьогодні писатимемо диктант. Результати приголомшили: на 75 студентів – жодної "п'ятірки", кілька "добре", із десяток "трійок", решта ж... Так просто Олександра Антонівна повернула нас із захмарних висот на землю, у факультетські аудиторії, і без натяку на менторські настанови спонукала нас учитися, оволодівати глибинами української мови, яка для журналіста є не просто інструментом, а й, за влучним висловом Максима Рильського, знаряддям думки, одним із чинників її. Спасибі Вам, Учителько, за той диктант, за науку!

На першій же сесії ми складали Олександрі Антонівні іспит. З нами на курсі навчалися, як тепер сказали б, студенти-іноземці – Андрій Жежу та Петро Хаджи-Іван з Молдови, за національністю гагаузи, а мова цієї народності належить до тюркської групи. Хоч вони й навчалися перед тим на нашому університетському підготовчому відділенні, все ж їм високим рішенням було дозволено відтермінувати складання іспиту з української мови на один семестр. Андрій цією пільгою вирішив не скористатися, вдень і вночі сидів над підручниками і словниками, з кожним днем усе впевненіше розмовляв такою незнайомою йому до того українською, і вже в січні у його заліковій з'явилося тверде "добре" за підписом доцента Сербенської. Невдовзі гагауза Жежу за мовою ніхто не міг відрізнити від правдивого галичанина.

Склалося так, що після закінчення університету Андрій, ставши львів'янином, багато років прослужив в

органах внутрішніх справ, у тім числі у знаменитому "Беркуті", затримував особливо небезпечних озброєних злочинців, отримував за це бойові нагороди, але в журналістику таки повернувся. Сьогодні майор міліції запасу Андрій Жежу – власний кореспондент видання МВС України "Іменем закону" у Львові, вважає Олександру Антонівну улюбленою Вчителькою, а вона його – одним із найулюбленіших студентів – за оту його впертість і наполегливість у першому семестрі.

На відміну від свого колеги по кафедрі (у ті роки – кафедри стилістики та редагування), блискучого стиліста, редактора і педагога Володимира Кибальчича (світла йому пам'ять!), доля Олександри Антонівни склалася так, що вона не скуштувала хліба практичної журналістської роботи. Проте професор Сербенська, як небагато хто, має особливий талант напрочуд органічно поєднати теорію з практикою. Мова для неї (знову ж, за М.Т. Рильським) – "життя духовного основа", "процес, а не закам'янілий факт, це широководна ріка, що віддзеркалює в собі і береги, і небо, і мінливість хмар, і зигзаги пташиних крил, а не покритий зеленою ряскою непорушний ставок".

Рильський писав й таке: "Бідність лексики, штампованість фразеологічних зворотів і синтаксичних структур – біда, з якою треба боротися так само рішуче, як і з усяким трюкацтвом і штукарством у мові, з усякою вишуканістю, що веде до малозрозумілості, з усяким милуванням словом, як самоціллю". Тож болить Олександрі Антонівні засміченість рідної мови (як тут не згадати знаменитий "Антисуржик"!), її аж тіпає від слова "тіпа", без якого не може обійтися у спілкуванні все більша частина молоді, університетської зокрема. З особливим інтересом, навіть ентузіазмом виконують студенти її практичні завдання – приміром, вишукувати на вулицях Львова й аналізувати безграмотні, почасти геть безглузді рекламні вивіски-покручі.

Безперечно, на часі – вагоме й глибоке слово науковців про Олександру Антонівну як про визначного вченого. Зокрема, про те, що саме вона ґрунтовно дослідила мовний світ Івана Франка.

Полюбляє Олександра Антонівна вітатися так: “Честь праці!”, а вона така завзята, енергійна, розкрилена мріями і задумами. Така молода, бо – з молодими. Це про неї рядки Рильського:

Усі слова співучі струни,
Коли під майстровим смичком.

Честь Вам і Вашій праці, дорога Олександро Антонівно!

Максим Міщенко

Асистент кафедри теорії та
практики журналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

---

1. *Сербенська О.* Актуальне інтерв’ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. Сербенська, М. Волощак. К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2001.

2. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити; за загальною редакцією Олександри Сербенської: посібник. – Львів: Світ, 1994.

3. *Костенко Л.* Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала / Л. Костенко. – К.: Видавничий дім КМ “Академія”, 1999.

4. *Кочерган М.* Загальне мовознавство: [підручник] / М. Кочерган. – К., 1999.

5. Цит. за: *Сербенська О.* “Пильно й ненастанно політь бур’ян…” // Просценіум № 1(2). – Львів, 2002.

ДО ОЛЕКСАНДРИ АНТОНІВНИ З ПОВАГОЮ

На відстані душі народжується спогад про Викладача з моїх далеких студентських літ. Олександра Антонівна Сербенська запам'яталася тим, що завжди віталася з нами, студентами. Вона якось приязно та уважно відповідала "добридень". Так, неначе знала мене всі роки до університету.

Ця етична дрібниця тільки на перший погляд видається такою. Зрозуміло, що не кожен студент і не кожен викладач надають простому людському пошануванню хоч якогось значення.

Проте цей жест уваги випростував мою спину, щоразу додаючи мені краплю гідності. Треба сказати, що нині, спираючись на життєвий досвід та освіту, можу навіть сама чітко вирішити, кому ж того "добридень" не скажу ні з жалю, ні з принуки, ні з відчаю.

Мені тоді здавалося, що не встигну чогось дізнатися, щось вивчити... Так, як треба. Цього напучали мене рідні з Полтавщини, коли проводжали на навчання до університету в такий далекий і похмурий, порівнюючи з нашим сонячним краєм, Львів. "То ти ж вчися там, як треба", – а як треба опановувати ту науку тільки з лекцій Олександри Антонівни й перейшло до моєї свідомості.

Справді, не хочу когось образити, але багато й добросовісно вчитися тоді не всім вдавалося. Не через брак розуму, а через його надмір. Молодь – талановита, та завжди ... під спокусами: хтось – поміж крапель дощу, хтось – поміж багна, аби не змокнути, аби черевики вилискували...хоч і в кар'єр, але ж кар'єра!..

Щойно прочитала в "розумній" книжці, що мова для журналіста – то інструмент. Звісно так. Хоча інструментом володіють по-різному.

Олександрі Антонівні вдячна за передані знання української мови, що завжди і всюди давали мені відчуття повноцінності. Тобто досить вправно володіючи словом,

я ніколи і ніде не була приречена на чиюсь ласку, окрім Всевишнього.

У сповіді Великому Викладачеві, мабуть, покаялася б за надмірну гостроту в оцінках людей і подій, пробачила б тим, хто нехтував моєю відвертістю і щирістю, зізналася б у тому, що майже не читала Лема і тим більше не вважаю Інтернет "гігантським інформаційним смітником".

І ще подякую Вам, Олександро Антонівно, за відчуття слова, що перелилося в мою душу і мою думку Вашим проникливим тихим голосом, який серед буднів синтаксису і морфології нагадував Франкове "Тричі мені являлася любов", Шевченкове "Ми не лукавили з тобою".

І ще мені якось тривожно, що у відповідальних тестах моїм дітям й онукам так рідко пропонують розібрати речення з поетичного арсеналу класиків: "Подивилась ясно, – заспівали скрипки! ", розставити розділові знаки, як у Максима Тадейовича: "Поцілуй востаннє, обніми востаннє; / Вміє розставатись, той, хто вмів любить".

Ой, Олександро Антонівно! І "клава", і "мишка" допомогли мені знайти стільки розумного і гарного про Вас у світовій павутині! А ще я побачила, як багато Ви написали мудрих книжок про рідну мову.

З посіяного Вами доброго і вічного, з Вашої любові до людей постали й ті журналісти, хто закінчив найкращий у Європі – Львівський університет.

Многая літа Великому Викладачеві!

Алла Носова

Журналіст (м. Київ)

НИЗЬКИЙ УКЛІН ВАМ, ПАНІ ЛЕСЮ

Я дуже люблю Львів. За його неповторну архітектуру, за Стрийський парк, за його українськість, за затишність його площ та вулиць, за пахощі кав'ярень. А ще за його людей – цікавих і шляхетних особистостей, з якими я мав і маю щастя й приємність бути знайомим. Одна з цих особистостей – Олександра Антонівна Сербенська, дорога Пані Леся.

Тривалий час Олександра Антонівна навчає української мови та стилістики студентів факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, також завідувала катедрою мови засобів масової інформації.

У цій галузі тісно співпрацює з однойменною катедрою факультету (згодом Інституту) журналістики Київського національного університету ім.Тараса Шевченка. Бере участь у написанні спільних підручників та посібників з мови засобів масової комунікації для студентів наших факультетів. Проте тими виданнями користуються й студенти гуманітарних факультетів инших вищих навчальних закладів України.

У колі наукових зацікавлень пані Сербенської – лексикологія, термінологія, стилістика, діялектологія та инші сфери української мови, але найбільше уваги приділяє пані професор питанням культури української мови. Особливо активізувалася її наукова та громадська діяльність, коли Україна здобула омріяну незалежність. У передмові до посібника "Антисуржик", що вийшов у Львові 1994 р. за її участю, Олександра Антонівна, зокрема, пише:

"Мова – неоціненний скарб народу, найповніший літопис його духовного життя. У її глибинах – філософський розум, витончений естетичний смак, багато справді поетичного чуття, сліди праці дуже зосередженої думки, сила надзвичайної чутливости до найтонших переливів у явищах природи, багато найсуворішої логіки, високих духовних злетів. Виховувати в собі повагу до мови, якою

розмовляєш, – це, передусім, шанувати себе, виявляти повагу до народу, його історії, культури. Це – дисциплінувати мислення й волю, тренувати пам'ять".

Одним із наслідків великої наруги, що її зазнала наша мова за часів царської, а особливо більшовицької Московської імперії, є поява суржику – безладної суміші лексичних і граматичних складників української й російської мов. "Сьогодні слово *суржик*, – завважує Олександра Антонівна, – почали вживати і в ширшому розумінні – як назву здеградованого, убогого духовного світу людини, її відірваности від рідного, як назву для мішанини залишків давнього, батьківського, з тим чужим, що нівелює особистість, національно-мовну свідомість".

Боротьбі проти суржику, за повернення українців до цілющих джерел справжньої української мови присвячено значну частину науково-педагогічного доробку Олександри Антонівни. Пані Сербенська – активна учасниця всіх наукових конференцій, що відбувалися в Києві, Львові та инших містах України і були присвячені мові, її історії, культурі мовлення, відродженню національних засад українського правопису та ще багатьом животрепетним темам нашого життя. Олександра Антонівна викладала українську мову в Польщі, зміцнюючи позиції польської україністики.

Дисертації, написані під її орудою, відзначаються широтою досліджуваного матеріялу, глибиною проникнення в тему, аргументованістю висновків. За кожним автором чи авторкою дисертаційної праці помітна постать вимогливої, вдумливої наукової керівниці. За це вдячні Вам, вельмишановна Олександро Антонівно, і дисертанти, і їхні батьки, і філологічна наука України.

Хай же буде Вам з роси та води, дорога Пані Лесю. Доброго Вам здоров'я, щастя й дальших успіхів на науковій і педагогічній ниві!

Олександр Пономарів
Доктор філологічних наук,
професор Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗАБУДЬТЕ, ЗАБУДЬТЕ ПРО РОКИ

Львів. Львів – місто моєї юності, мого студентства і сподівань. Який же він величезний і величний цей наш Львів! Завжди горджуся, що навчався в одному з його найпрестижніших навчальних закладів – університеті імені Івана Франка.

У "універ" я вступив уже, так би мовити, зрілим юнаком, за плечима якого були досвід праці на заводі і служба у війську, проте для мене, сільського хлопця з Коломийщини, місто Лева виявилося цілою епохою в одному з житейських проміжків. На початках навчання все якось змішалося докупи: новизна світосприйняття, гуртожитський стиль колективізму, лекції, практичні заняття, бібліотеки, викладачі, куратори, однокурсники... Найперше – запам'яталася 350 аудиторія, де відбувалися майже всі лекційні заняття журналістського профілю. Чомусь найбільше згадую перші лекційні зустрічі з колишнім заступником декана факультету журналістики Юрієм Владиславовичем Петрушком і викладачем рідної мови Олександрою Антонівною Сербенською. Ось і тепер пишу ці рядки і ніби чую тембр їхніх голосів, у пам'яті миттєво відбивається хитре обличчя Петрушка і суворий погляд Сербенської. Вимоглива і, здавалося, безкомпромісна Олександра Антонівна, ніби вмуровувала у нас, студентів, ту мову. Мова не могла бути цікавою, її просто треба було знати як математику. Лекції Олександри Сербенської завжди були для нас без усяких там літературних "фінтиклюшок" і романтизму. Це були "пари" вишукано літературного мовлення, логіки викладу і чіткості методології для самонавчання. Тепер уже важко згадати всі деталі лекційних занять, та й чи треба. Нині, через 30 років по закінченню навчання в університеті, оминаючи той пильний погляд мого викладача української, я б відважився написати їй такого листа.

Доброго Вам дня, дорога моя Олександро Антонівно.

Завжди (!) згадую Вас як розумного Викладача, професора, академіка, мудру жінку і свідому галичанку, яка

самовіддано вчила нас любити і шанувати слово. “Якби ти знав, як много важить слово… ”, – писав колись геніальний Франко. Ми це зрозуміли не відразу, ми дійшли до цього згодом, коли усвідомили, якою зброєю може бути і є мова!.. Але знаєте, Олександро Антонівно, сьогодні, в період відновлення самостійності України (а не, як звикли казати “такої-то річниці від дня створення…”. Україна вже існує понад чотири тисячоліття поспіль!..) мені страшно. Страшно від того, що коїться з нашою мовою: покруч масмедійного простору, м’яко кажучи, суржикізм українського політикуму, інтервенція московства в літературі, науці, кіномистецтві … А школи, а молодь!?.. Всі збайдужіли до культурного поступу, перестрибнувши у човен матеріальної домінанти. Це прикро, сумно і страшно. Тому прошу Вас забути про свої умовні роки біологічного ювілею і ще довго вчити нас своїми мудрими книжками, порадами і настановами…

Дорога Олександро Антонівно, я буду трохи скупим на публічні спогади про Вас. Ні, не тому, що не хочу признатися, що знаєте моїх батьків, маму… Не тому, що вона розповідала мені багато хорошого про Вашу інтелігентну, патріотичну сім’ю і родину з Тернопільщини, ні, але не хочу, аби на цьому спекулювали наші недруги. Ще не час…

Шановна Олександро Антонівно.

З найглибшою шаною і повагою схиляю перед Вами свою голову в подяці за все, чим завдячую Вам у своєму житті. Нічого Вам не бажаю, це прерогатива Всевишнього. Думаю, він ніколи не залишить Вас без опіки і благословення на всі Ваші добрі справи для блага нації. Нації, яка колись врешті – решт повинна зрозуміти, що без мови вона перестане бути народом… Бачите, скільки ще праці?! Тож забутьте про свої роки…

Якнайщиріше –

Богдан Ткачук
Журналіст, редактор редакційно-видавничого відділу Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, випускник ЛДУ 1979 р.

ЧЕСНОТИ ПРОФЕСОРА СЕРБЕНСЬКОЇ

На мій погляд, суто філософським, а тому до кінця ніколи не розгаданим залишиться запитання, яке завжди виникає тоді, коли задумуєшся над феноменом відомих і позначених унікальною харизмою особистостей. Маю на увазі, що в усіх сферах людського буття, людських стосунків і міжособистісних комунікацій завжди об'єктивно присутніми є дуже багато різних персоналій – фактичних учасників цих комунікацій і стосунків. Проте коли чи то побіжно, чи системно оглядати згадані сегменти буття, то виявляється, що людська свідомість "вихоплює" і "залишає" в активному свідомісному "обігу" лише кількох, лише окремих особистостей, які немов "переростають" ті рамки, що зазвичай пов'язують із традиційним виміром чи масштабом людської діяльності.

Не лише для мене, а й для кожного, хто чи то прямо, чи опосередковано хоч колись мав якусь дотичність до факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, беззаперечною аксіомою залишається те, що Професор Олександра Сербенська належить саме до тих обраних долею чи Провидінням особистостей, які зараз є чільними виразниками і персоналізованим однозначним уособленням цього унікального, такого важливого для медіального середовища у масштабах всієї України!

На будь-якій зустрічі випускників, науковців Факультету або й просто громадськості, яку хвилюють питання сучасних медій, кому завжди першому надають слово, неформально і формально демонструючи цим визнання беззаперечного духовного авторитету цієї людини? У кожній приватній чи публічній розмові, яка стосується Факультету, кого першого обов'язково згадують, говорячи про сьогочасних викладачів-символів рідної альма-матер? Хто є особою, відомою і визнаною у найширших наукових і громадських колах, чиї досяг-

нення виходять далеко за межі спільноти і середовища, які вона репрезентує?

Відповідь на всі ці питання – єдина й однозначна: **Професор Олександра Сербенська!**

Після відходу у вічність Професора Володимира Здоровеги – творця, ідеолога і найвидатнішого інтелектуаліста львівського журналістикознавчого середовища – саме Олександрі Сербенській доля визначила стати тією видимою знаковою персоналією, яка перейняла на себе усі фактичні та неформалізовані регалії і титули Духовного Лідера, Істинного Патріарха, що уособлює і є сьогодні найвищою вершиною цілого материка сучасної журналістики в її теоретичному і навіть практичному вимірах.

Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, кавалер ордена Святої Княгині Ольги III ступеня і володар відзнаки Львівського міського голови Нагрудного знака "Святий Юрій" – це три найголовніші нагороди, які символізують визнання на найвищому рівні досягнень професора О. Сербенської у всіх трьох сферах і площинах, до яких вона була і залишається дотичною: науково-педагогічна діяльність у конкретному освітньому середовищі – Львівському національному університеті імені Івана Франка, внесок у розвиток української культури і духовності у загальнонаціональному вимірі та заслуги перед місцевою громадою міста Львів, серед якої їй долею було визначено жити і працювати.

Запропонований вище перелік основних відзнак Професора Сербенської, не кажучи вже про інші формальні підтвердження її досягнень і напрацювань (дійсний член Наукового Товариства імені Шевченка, академік Академії Наук Вищої Школи, Відмінник освіти України, номінант інформагентства "Медіа Стар" ТОП-100 за 2012 рік, а також – нагородження ювілейними медалями до 150-річчя від дня народження Івана Франка, "20 років відновлення Наукового Товариства імені Шевченка у Львові", до відзначення 350-ої річниці Львівського національного університету імені Івана

Франка, почесним знаком Міністерства науки та освіти України "За розвиток вищої освіти. Петро Могила") – це той щасливий випадок, коли титанічна, щоденна праця Людини-Подвижника є належно та різнобічно оціненою і визнаною на всіх щаблях і в різних середовищах.

Рацію, очевидно, матимуть ті, які скажуть, що це нетиповий і незвичний для українських реалій збіг обставин. Набагато частіше трапляється так, що жертовна праця взагалі залишається поза увагою керманичів та можновладців або визнають і нагороджують лише формально, за рознарядкою, тобто не відповідно до заслуг і реального визнання суспільством, а згідно з певною логікою, що зрозуміла лише чиновникам чи є наслідком корумпованої системи, яка все ще продовжує визначати ситуацію в державі. Тому констатований нами вище, умовно кажучи, "прорив" замкнутого кола формалізму та несправедливості є ще одним підтвердженням, що у системному духовному явищі, яке можна без зайвої скромності назвати "феноменом Професора Сербенської", обов'язково наявний непоясненно-ірраціональний елемент, який, з одного боку, став підґрунтям, що уможливило нагромадження стількох здобутків, а, з іншого боку, допоміг у тому, аби непересічні досягнення мовознавця Олександри Сербенської стали настільки визнаними, пошанованими і запотребуваними науковим і суспільним загалом.

Звісно, що відповідно до традиційного погляду на історично зумовлений стан речей будь-яке формальне титулування, яке починається словом "Професор", апріорі, саме собою мало б свідчити і переконувати, що йдеться про явище, фігурально кажучи, "найвищої проби". Однак уже зазначені посткомуністичні українські обставини, які часто зумовлюють неприродній хід подій і спричиняють "перевернуті" події й оцінки (чого варті, наприклад, лише сотні "наштампованих" протягом бурхливих 1990-х років, немов під копірку, і без жодного глибинного сенсу професорських звань, якими, немов черговими мисливськими трофеями, втішаються небідні чиновники та бізнесмени), змушують для кожної такої,

здавалося б безальтернативної справи, як і сприйняття чи визнання заслуг кожного, хто має честь назватися Професором, шукати додаткові підтвердження. Проте у випадку з інтелектуальною та духовною поставою Олександри Сербенської цього робити немає сенсу, бо у цьому випадку не професорський титул свідчить про досягнення особи, яка має цей титул, а саме ім'я стає гарантом того, що будь-яке означення чи кожен титул, який стосується цієї особи, автоматично отримують "найвищу пробу" і не потребують додаткових перевірок чи апробацій.

Отже, що таке неповторне й унікальне сталося і продовжує ставатися, що допомагає і надихає Професора Сербенську так високо піднятися у неформальній ієрархії духовних та інтелектуальних вартостей?

Звісно, що серед складових констатованого феномену обов'язково треба пам'ятати про вагу і роль вже зазначеного провіденційного чинника – визначення Долі і поклик усвідомленого сумління. Проте ніхто і ніщо, ніколи і за жодних обставин не підніметься на визначену для нього висоту, коли не буде прикладати для цього власних титанічних зусиль, не буде перебувати у вічному пошуку тих компонентів, тих чеснот, які конкретну людину піднімають понад загалом та уможливлюють зреалізування того, що передбачено провіденційним покликом.

Отож, як і в усіх інших подібних випадках, феномен Професора Олександри Сербенської є не випадковим збігом обставин чи хаотичною комбінацією можливостей, яка просто у цій ситуації склалася так успішно чи навіть винятково, а результатом тривалої внутрішньої і зовнішньої селекції чеснот, які, власне, й визначили успішність і винятковість духовної ойкумени, що має назву – **Професор Олександра Сербенська.**

Як на мене, кожній людині буде незайвим ретельніше осмислити ті чесноти, які у цьому конкретному випадку стали гарантом такого успішного зреалізування об'єктивно визначеної місії. Ілюструвати ці чесноти спробуємо не лише загальними теоретичними міркуван-

нями, а й конкретними випадками з життя, з власного, дяка Богові, досить насиченого різноманітними прикладами досвіду спілкування і споглядання справ і стилю самознаходження себе у складному світові Професором Олександрою Сербенською.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ.

Як вважає один з моїх знайомих, Професор Сербенська належить до того рідкісного типу творців української інтелектуальної традиції, які написали і надрукували значно більше, ніж пересічна людина здатна за все своє життя взагалі прочитати. Окрім сотень статей і виступів на різного роду семінарах та конференціях, у доробку Вченого – 11 власних книг і сім видань, створених у співавторстві з іншими дослідниками. Вага цього внеску в загальне українське мовознавство і аналітико-теоретичне осмислення мовного простору українських медій стане ще більш вражаючою, коли взяти до уваги, що йдеться не про звичайні інтелектуально насичені тексти (тобто, тексти, де домінує не опис, а думки, що випереджують і довершують будь-які дескриптивні елементи), а про тексти довідково-словникової сфери, в якій будь-яке слово чи, тим більше, теза потребують титанічної праці: потрібно переглянути десятки, коли не сотні джерел, аби з'ясувати чи віднайти норму, яка стосується конкретного слова, словосполучення чи фрази.

Здається, ніхто не заперечить, що навряд чи можна пригадати випадок, коли запрошення Професора Сербенської до виступу чи участі в інтелектуальній розмові вона заперечила чи не бажала допомогти і взяти участь. Тобто місію синтезу й обміну знаннями як головним інтелектуальним виявом і продуктом будь-якого науковця так гордо і впевнено виконує Професор Сербенська, що це постійно викликає подив і захоплення колег і всього загалу тих, хто формує журналістську і мовно-культурну традицію сучасної України.

Ще на початку 90-х років XX ст., навчаючись на останньому курсі факультету журналістики та одночасно працюючи на посаді головного редактора газети "Успенська вежа", яка не лише започатковувала власну

журналістську традицію, а й активно прагнула відновлювати і навіть творити нові реалії і засадничі принципи плідної діяльності у духовно-церковній сфері, запросив тодішню завідувача кафедри мови ЗМІ Олександру Антонівну Сербенську на імпровізований й оперативно організовуваний "круглий стіл", присвячений питанням управильнення та унормування церковної лексики і правопису. На загальне здивування і вдячне захоплення усього колективу часопису, відома, навіть "зоряна" вже й у той час Професор без вагань прийняла запрошення, предметно підготувалася до зустрічі і виступила з унікально корисними заувагами, які були детально занотовані і відтворені на двох газетних шпальтах. Здавалося, цілком випадкова увага до питання, якого відомий Мовознавець торкнулася лише принагідно, оскільки воно ніколи не перебувало в епіцентрі її уваги, насправді перетворилося у глибинний аналіз, рівного якому, мабуть, і до цього часу не запропонувало ні жодне видання, ні будь-який інший науковець, дотичний до відповідної проблематики. Мені ще й зараз надходять запити, де можна знайти те число газети "Успенська вежа" за 1992 р., у якому є рекомендації Професора Сербенської щодо мови Церкви, церковних звертань і перекладів церковних текстів на сучасну українську мову…

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ.

Зайве навіть нагадувати, що саме з Професором Олександрою Сербенською уже багато десятиріч пов'язано кілька унікально популярних у студентсько-журналістському середовищі фраз, які стверджують і пропагують самоцінність та обов'язковість праці усіх типів для кожного здорового тіла і розуму: чи то у формі злегка перефразованої цитати з Івана Франка ("Працювать, працювати і у праці сконать"), чи у цілком самостійній, часто повторюваній словесній "обгортці" – "То ж, працюйте, панове, працюйте!".

Будь-який співробітник кафедральних спільнот, на яких Олександрі Антонівні доводилось працювати ("Мови ЗМІ" чи "Радіомовлення і телебачення"), знає, що кожна окрема людина чи навіть всі інші працівники,

разом узяті, не можуть перевищити працелюбність і працездатність шановної Пані Професорки. При цьому всі постійно отримували і продовжують отримувати від Неї унікальний приклад та імпульс до щоденної, виснажливої, але обов'язково облагороджуючої праці. Не працювати чи поверхнево й "халтурно" ставитися до своїх викладацьких обов'язків за прямої чи опосередкованої присутності Професора Сербенської просто неможливо! Її приклад, перманентні репліки і зауваги – це зовсім не примус чи менторство, це – логічна і натхненна спонука до праці.

Ще тільки-но вступивши на факультет журналістики у середині 80-х років XX ст., на першому ж курсі вирішив зробити щось цікаве: переклав на українську мову кілька публістичних есеїв відомого у той час московського журналіста – автора надпопулярної рубрики подорожей у газеті "Комсомольская правда", ведучого програми "У світі тварин" Васілія Пєскова. Зробленим, як найбільш сокровенним, насмілився поділитися з найшановнішим викладачем і завідувачем кафедри мови ЗМІ Професором Олександрою Сербенською. Довго збирався з думками і духом – і ось сиджу на кафедрі, а "гроза" студентів і найвимогливіший викладач уважно читає перші абзаци поданого тексту, тлумачить кожне слово і прагне пояснити, що перекладацька справа – це дуже відповідальна річ, до якої аж ніяк не можна підступити без спеціальних навиків, підготовки і відповідних тренувань. До цих пір не розумію і дивуюся, як Професор, завідувач кафедри і такий завантажений викладач зміг без попередження знайти стільки часу, присвятити стільки зусиль і праці, аби пояснювати студентові-початківцеві, що будь-який зовнішній, "видимий" результат праці обов'язково потребує ретельних і виснажливих підготовчих зусиль, які мають стати гарантом довершеності і безсумної якості того, над чим збираєшся працювати…

ДОБРОТА.

Усі знають Професора Сербенську як викладача, який готовий у будь-яку хвилину прийти на допомогу і сприяти подоланню проблем та перешкод, які вигля-

дають як непереборні і надпотужні. Чи пригадає хтось, щоби витрачені студентські зусилля не були належно пошановані та оцінені цим Викладачем? Чи згадає хто-небудь з колег-викладачів, аби слово і поради Старшого Колеги не стали реальним дороговказом на шляху виходу з якогось тупика чи справжнім світлом на дорозі здобуття нових наукових звань або вчених ступенів? Чи зможе колись і хтось із журналістів-випускників сказати, що Олександра Антонівна "поскупилася" на слово поради і розради чи просто слово поваги і доброї згадки про своїх вихованців? Якщо хтось спробує дати позитивну відповідь на всі ці запитання, то, безсумнівно, візьме "страшний" гріх на свою душу.

Із цього приводу знову пригадую перші студентські львівські роки і взагалі свою першу неформальну зустріч із знаковим для першокурсників Викладачем: для них, поряд зі Вступом до журналістики (лектор – Професор Володимир Здоровега), іншим базовим курсом була Українська мова, яку "читала" для новобранців Олександра Антонівна. Отож, якогось одного осіннього вечора на перший чи другий місяць перебування у стінах славетного університету, коли ноги "тряслися" і серце благоговійно стискалося не просто при зустрічі, а при звичайній згадці про будь-якого викладача, згідно з графіком проходив плановий щорічний медичний огляд, що передбачав обов'язкове відвідування усіх лікарів, що працювали у так званій студентській поліклініці із входом з вулиці Костюшка. Зайшовши до наступного лікаря, щоб отримати черговий підпис в обхідному листі, побачив, що в кабінеті є наш шанований лектор і викладач української мови. Природно, що відразу ж хотів зачинити двері, але лікар кивнула головою, аби заходити, при цьому продовжуючи дружню розмову з Олександрою Антонівною. Почувши, що я – першокурсник з журналістики, Олександра Антонівна перервала розмову з лікарем і кілька хвилин уважно і з непідробним зацікавленням спілкувалася зі мною, розпитувала про різні речі. Для мене усе це здавалося абсолютно нереальним: я ніби втратив ґрунт під ногами, оскільки

не розумів, чи може так взагалі бути, що наш Лектор, Професор звернула увагу на абсолютно незнайомого для неї першокурсника, предметно про все розпитала, проявивши виняткові людські якості і неймовірний вимір доброти! Звісно, що сама Професор Сербенська навряд чи пам'ятає цю випадкову зустріч у лікарському кабінеті на Костюшка, але у моїй пам'яті вона закарбувалася з винятковою чіткістю і внутрішньою вдячністю…

ВИМОГЛИВІСТЬ І ПРАГНЕННЯ ДО ДОСКОНАЛОСТІ.

Випромінюючи душевну щедрість, Професор Сербенська водночас завжди вражає здатністю бути до самозречення професійно вибагливою та вимогливою і до себе, і кожного, з ким вона співпрацювала чи як викладач, чи як колега. Усі добре знають, що перед тим, як Олександра Антонівна знайде якесь потрібне слово чи фразу, що заслуговує на включення до чергового словника або посібника, вона місяцями, а, можливо, й роками апробовує своє "відкриття" у різноманітних середовищах і під час різнорідних обговорень. Дехто, певно, вважає, що шановна Професор занадто часто наголошує на одних і тих же лексичних та загальнолінгвістичних аксіомах та концептах. Але коли глибше задуматися над цим феноменом, то стане цілком очевидно і зрозуміло, що це є не просте повторення, а утвердження в практичній площині синтезованої, нововідкритої чи скомпільованої норми, яка перед своєю фіксацією у письмовому вигляді мусить пройти констатовану процедуру осмислення і легітимізації.

Чи була хоч одна курсова, дипломна або кандидатська робота, яку б Олександра Антонівна прийняла автоматично і без допрацювань. Можливо, й була. Але вона була, безсумнівно, дуже рідкісним винятком, аніж правилом. Дописувати та допрацьовувати – це те правило, яке сповідує сама Професор Сербенська і яке утверджує серед усіх своїх учнів.

У 2002 р., коли я несподівано знайшов плагіат з однієї із моїх брошур, надрукованих ще 1995 р., я попросив Професора Сербенську стати авторитетним лінг-

вістичним експертом, який для суду міг би зробити переконливу та безсумнівну аналітичну записку, що мала засвідчити суть інтелектуальної "крадіжки" – у жодному випадку навіть поверхнево нередагованих текстуальних запозичень. До цього прохання Олександра Антонівна поставилася дуже серйозно, не раз просила удосконалити ті таблиці, які я для неї підготував, щоб унаочнити і пофразово продемонструвати суть плагіату. Мабуть, саме чіткість та вимогливість шановного лінгвістичного Експерта, а також якість підготовленого за її підписом експертного висновку спричинилися до того, що суди всіх інстанцій (невгамовний опонент ніяк не хотів визнати очевидні речі) підтвердили зміст і суть недокументованих запозичень як безсумнівного плагіату. До речі, зазначене судове рішення 2003 р. (більше ніж на рік затягнулися судові розгляди) було першим в Україні, після якого почався процес поступового очищення наукової сфери України від цього ганебного явища…

ВІДЧУТТЯ НЕСКІНЧЕННОСТІ БУТТЯ І БУДЬ-ЯКИХ ПОШУКІВ ІСТИНИ.

Істинний науковець за своєю суттю і покликанням – це невиправний прагматик, який має скрупульозно обдумувати кожен свій дослідницький крок й обмірковувати будь-який висновок. Проте саме наукове прагматичне мислення обов'язково підводить до риски, за якою не можна не помітити і не відчути доторку ірраціональності – ірраціональності й всього нашого буття та ірраціональності і навіть теоретичної невичерпності пошуків будь-якої істини, наукової у тім числі, до чого постійно прагне людське суспільство загалом і його найдопитливіші члени – науковці – зокрема. Чим більше наукових та інтелектуальних здобутків осягає людина, тим більше вона усвідомлює, що Істина все більше від неї віддаляється: здається протягнеш руку – і дістанеш, а насправді – треба ще прямувати і прямувати, аби якщо не дійти до мети, то, принаймні, натрапити на стежину, яка доводить до і виводить за горизонт.

Розумна і винятково освічена Професор Сербенська цю життєву установку давно усвідомила й активно її

пропагує – кожним своїм новим досягненням у ділянці науковій, викладацькій та суспільній. Чи тому, що вона походить зі спадково інтелігентної родини, тому має генетично закодовані надзвичайно потужні задатки, чи тому, що всім своїм життєвим досвідом Вона плекала і розвивала найкращі людські якості, чи тому, що Провидіння обрало Її одним із своїх дієвих і надзвичайно впливових знарядь і свідків, але відчуття Божественної присутності і визначеності, а тому – й належної відповідальності та покути стало зараз одним із головних і найдієвіших чинників, які рухають, особливо у два останні десятиріччя, усіма справами Професора Сербенської і мотивують Її до активнішого свідчення у сучасному неоднозначному та складному світові.

Будь-яке зерно, кинуте навіть випадково, обов'язково мусить прорости і дати свої плоди. Пригадую один холодний грудневий день наприкінці 80-х років XX ст. Тоді я випадково зайшов на популярний у той час Галицький базар, аби щось прикупити. Чи через мороз, чи з якоїсь іншої причини, але продавців і покупців було мало. Тому я майже відразу помітив Олександру Антонівну, яка самотньо блукала поміж напівпустих торговельних рядів. Майже одночасно впізнала мене і Професор: на той час я вже був на другому курсі, у групі, де куратором була саме Вона. Красномовним жестом Олександра Антонівна прикликала мене до себе, завела, як завжди, невимушену розмову про життя. Ми якось спонтанно зупинилися чи то біля грузина, чи азербайджанця, який продавав горіхи. Трохи поторгувавшись, Олександра Антонівна купила кілограм і запропонувала й мені поласувати: "Частуйтесь, будь ласка! Частуйтесь!". І хоч як я не заперечував, але кілька горішків все ж опинилися у моїх руках.

Банальна побутова історія, – скажете ви! Формально, то справді так. Проте, коли задуматися про конкретні деталі і конкретну ситуацію, то все виглядає складніше. Кілька горішків із рук славетного Професора стали тими зернами, які постійно нагадували мені про виняткову відповідальність (бути знайомим і мати привілей вільно

спілкуватися з видатним Ученим), проростали почуттям зобов'язання та надихали на чергові досягнення, щоб бути гідним довіри, яку тобі висловлюють твої талановиті учителі і педагоги.

Отож, чому Професор Сербенська стала Особою саме такого рівня, який усі багатоваріантно констатували, і я, в силу своїх можливостей, продовжую стверджувати? Відповідь, на наш погляд, очевидна і проста: об'єктивні її задатки і дари були органічно доповнені суб'єктивними її власними напрацюваннями і здобутками. Тобто те, що людина отримала від батьків і Бога, вона не змарнувала, а багаторазово доповнила і примножила.

Є ще одна важлива обставина: Професор Сербенська завжди вміла давати і дарувати людям більше, ніж вони від неї очікували!

З огляду на це, згадаю ще одну цікаву, навіть драматичну ситуацію, яка трапилася зі мною наприкінці першого курсу бурхливого 1988-го р. У той неспокійний, переломний період різні течії вирували на факультеті, в університеті і загалом в Україні. Не бракувало тоді й тих, хто "професійно" та настирливо прагнув налаштувати одних викладачів – супроти інших, а студентів – супроти окремих викладачів. Один з таких "агентів впливу" чомусь уважав для себе за честь підходити до деяких студентів і переконувати їх, що чекати чогось доброго на іспиті з української мови, який, звісно, приймала Професор Сербенська, годі, бо вона начебто обов'язково буде мстити усім, хто дозволяв вільнодумство і прагнув по-новому дивитися на усталені радянські догми. Можна зрозуміти почуття і передчуття першокурсників, які потрапляли під "обстріл" таких аргументів. Зізнаюся, що і я йшов на іспит з "тяжким" серцем, очікуючи, яку ж то "кару" приготує для мене екзаменатор з української мови? Можливо, що через острах, а, можливо, й через те, що просто не було часу досконало підготуватися до іспиту, але екзамен пройшов, м'яко кажучи, без "блиску": добре пам'ятаю, що припустився, як мінімум, трьох грубих помилок. Подумки попрощався не лише з відмінною, але навіть доброю оцінкою, і лише чекав, чи мене

очікує “задовільно, чи взагалі буду “відправлений” на перескладання. Викладач мовчки заповнила заліковку, віддала її мені і з усмішкою попрощалася. Немов вирок, відкривав заліковку вже за дверима екзаменаційної кімнати, бажаючи прочитати “присуд”. Проте здивуванню не було меж: мої скромні, хоч і завзяті екзаменаційні зусилля Професор Сербенська оцінила відмінним балом!

У цій ситуації, як і у всіх інших життєвих обставинах, Професор Сербенська не просто переборола обставини, що для більшості залишаються нездоланною проблемою, а й опинилася понад ними, як це й притаманно для по-справжньому Великих! А такі уроки від Талановитого Вчителя пам’ятаєш усе життя!

Андрій Юраш

Кандидат політичних наук,
доцент кафедри радіомовлення і
телебачення Львівського національного
університету імені Івана Франка

ВЧЕНИЙ

НАУКОВИЙ ІДІОСТИЛЬ ПРОФЕСОРА О.А. СЕРБЕНСЬКОЇ

"Багато покликаних, та мало вибраних". Так і в науці – одні приходять сюди, бо так випадково склалося, а інші – бо тільки так могло скластися, бо без цього життя своє уявити важко. І випадковість, і осмислена закономірність передбачають працю: або від часу до часу, або постійну і невсипущу...

Олександра Антонівна Сербенська належить до другого типу вченого – праці постійної та невсипущої. Щоправда, закономірність теж випадкова, як її вічно улюблена тема – Іван Франко і проблеми мови.

"Тужливою піснею-романсом ("Як почуєш вночі край свойого вікна..." – Н.Б.) і проникливим поетичним словом прийшов Франко у моє дитинство, зігріте ласкою батьків, любов'ю близьких і рідних. Батько, активний просвітянин, учасник багатьох аматорських вистав, великий книголюб, у книгозбірні якого була вся наша класика (і серед книг перші видання Івана Франка), багатотомна "Історія України-Руси" М. Грушевського, перша національна тритомна енциклопедія, переклади світської класики, періодика, навіть жіноча й дитяча, прагнув і нам, дітям, передати своє світовідчуття. І цю, так дбайливо і з любов'ю укомплектовану бібліотеку батько у пам'ятну "золоту осінь" кидав книга за книгою у полум'я, червоні язики якого безжалісно злизували літери, скручували листочки; а з батькових очей текли сльози, і він навіть не витирав їх. Я плакала разом з ним" [12, с. 220].

Це фрагмент однієї з найновіших праць О. Сербенської "Мовний світ Івана Франка", післяслово до якої хвилює щирим сповідним тоном розмови дослідника зі

своїми читачами. Ось лише перелік аспектів дослідження мовленнєвої практики і теорії мови "титана думки і праці": Буття у мові і мова у тут-бутті. Соціолінгвістичні засади вченого. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка. Проблеми стилю в інтерпретації Франка. Духовність у картині світу Мислителя. Кольороназви у прозі письменника. Видатний дослідник української фразеології. "Часописна мова" у системі Франкових поглядів на мову. Міжмовні взаємини у мовленнєвій практиці Франка-журналіста [див. 12].

Розглянемо "Післяслово", написане рукою не лише сучасного провідного вченого, а й колишнього працівника музею Івана Франка тих часів, коли "ідеологічний підклад експозицій" сковував голос і думку екскурсовода, але підвів до категоричного висновку і щодо Франка, і щодо себе самої як людини, що не може бути цілком незалежною від умов життя: "І переконуєшся: тільки тоді, коли усвідомлюєш, що до Франка треба підходити його мірками життя і людей, коли серцем відчуєш його бажання віднаходити, як сам письменник про це писав, поезію та красу у нашому нормальному житті і пориви та змагання до поправи того життя, коли здатний хоч трохи зрозуміти його незаспокоєне прагнення ідеалу, велику віру в силу добра, – тільки тоді ти спроможний збагнути якусь часточку його життєсвіту" [12, с. 224].

Кожною дниною і кожною думкою свого життєсвіту О. Сербенська пов'язана з мовною практикою сучасного суспільства. Усе в цій практиці підпорядковане прагненням ученого "нав'язати" (у доброму сенсі слова, бо настанови мало на кого нині впливають) мовцеві обов'язок поводитися з мовою як із живою істотою, якій болить будь-яка наруга над її організмом. Тому студент повинен:

- орієнтуватися в основних питаннях курсу;
- виробляти звичку контролювати своє мовлення, вимову, дикцію, інтонаційну виразність, правильність слововживання, логічність;
- постійно працювати над збагаченням свого мовлення (уміти добирати приповідковий матеріал, синоніми, метафори та інші образні засоби);

– уміти аналізувати своє і чуже ефірне мовлення, виявляти відхилення від норм, застосовувати різні засоби для їхнього подолання;
– навчитися “ставити” свій голос”, уміти “чути” його;
– робити партитуру тексту, а також уміти його затранскрибувати відповідно до норм літературної вимови;
– дбати про свіжість мовленнєвого ряду, плекати його звуколад, естетичну довершеність, вишуканість [13, с. 7].

Необхідність виконання цих обов’язків підтверджена досвідом і самого наставника, і тих великих авторитетів, у яких ніхто не посмів би сумніватися. Наприклад: “Таїна живої мови, сила і неповторність її звукового ладу, “прив’язаність” до етносу постійно хвилюють мислителів, поетів, людей, здатних найбільше наближатися до пізнання суті слова, осягати глибину суті речей, ловити, як каже І. Франко, тіні “сіттю слова” і повсякчасно перебувати в силовому полі живої мови” [13, с. 12]. Українці повинні нарешті опинитися, а потім вже й перебувати в силовому полі своєї національної мови, а ті, кого дратують звуки найчарівнішої у світі мови, мусять, як вважає І. Новиченко, зрозуміти – “у них проблеми”. Задля отих чарівливих звуків варто жити і сьогодні, і завтра. О. Сербенська закликає працювати й над дослідженням “приємності”, характеру “наспівності” української мови. “Українська мова належить до милозвучних, тобто на слух вона наспівна, приємна. Музикальність і наспівність виявляються в акцентно-ритмічній структурі мови, а загалом – інтонації слова і речення, у ритміці. Національна специфіка мелодики слова, його наспівність ще не були спеціально досліджені, хоч спостереження засвідчують: мелодичний малюнок українського слова зосереджений на другому переднаголошеному й кінцевому складах, що відзначаються найбільшою тривалістю, яка дає час, щоб, як висловлюється Н. Тоцька, “виспівати національну мелодію” [13, с. 15].

У публіцистичних виступах, у наукових статтях, у дискусіях, на лекціях, у рецензіях і відгуках О. Сербенська не відступає від основного тону "національної мелодії". Як тоді, коли була вимушена вводити у свої публікації цитати з відповідних тому часові "класиків", так і сьогодні, коли професійні інтереси можна реалізовувати за їхнім баченням, проф. О. Сербенська залишається вірною етиці науковця і науковому етикетові. Вона працює в різних жанрах наукового стилю, в малих і великих його формах. Подамо класифікацію наукових текстів, за Т. Мальчевською, і виділимо в ній жанри текстів, які пише й О. Сербенська:

1) малі форми (*анотації, резюме, короткі рецензії, тези доповідей, реферати праць, короткі енциклопедичні статті* та ін);

2) середні форми (*вузькоспеціальні статті, загальні (теоретичні) й оглядові, доповіді, розгорнуті рецензії, енциклопедичні статті, ювілейні статті, окремі лекції*);

3) великі форми (*інструкції, довідники, спеціальні словники, підручники (навчальні посібники), курси лекцій, монографії, колективні монографії*) [див. 9].

Отже, діапазон не має винятків (лагуни зайняті). Можна ввести за бібліографічним покажчиком назви праць О. Сербенської і в класифікацію наукових текстів, яку запропоновала О. Трояновська: "1) академічні тексти (власне наукові) (*стаття, дисертація, науково-технічний звіт, тези, доповідь, повідомлення, виступ* тощо); 2) інформативно-реферативні (*реферат, анотація* та ін.); 3) довідково-енциклопедичні (*енциклопедія, словник, довідник* тощо); науково-оцінні (*рецензія, відгук, полемічний виступ* і т. ін.); 5) науково-навчальні (*підручник, навчальний посібник, лекція* і т. ін.); 6) інструктивні (*інструктаж, пам'ятка, рекомендації, супровідна документація, методики, програми* тощо); 7) науково-ділові: а) наукова і технічна документації (*патент, авторське свідоцтво, опис винаходу, стандарт, специфікація тощо*), б) управлінські тексти (*акт, заявка, рекомендація, договір, рекламація, проект, постанова, рішення, указ, звіт, лист* тощо)" [14, с. 17–18].

У кожному виконаному тексті О. Сербенська шанує "ідеал" наукової прози: логічну строгість, об'єктивність, послідовність, "лінійність тексту, скорочення кількості надлишкової інформації і дбає про свободу від суперечностей, повноту й абстрактність викладу" [див. 6, с. 11] у строго наукових текстах, але володіє індивідуально-авторською манерою викладу в інших жанрах. Правильно вважають, що тексти відгуку, рецензії, передмови, післяслова, виступу, повідомлення тощо не монологічне, а діалогічне, бо їхній автор, схвалюючи або заперечуючи якісь положення, закликає свого співрозмовника до реакції на прочитане.

"Хоч наукове мовлення звично вважається монологічним (вважалось донедавна), проте насправді не лише в рецензіях і оглядах, а й у працях теоретичного характеру широко представлений діалог тих чи інших поглядів, вчуваються голоси різних учених (як попередників, так і сучасників автора). При цьому бачимо розмову не лише двох учених – двох думок, але й трьох і більше – полілог. Погляди можуть або підтримувати й підтверджувати один одного, або критикувати та експлікувати свою особливу думку. Цей діалог відбувається насамперед між автором тексту та іншими вченими, зазвичай, автором і читачем" [7, с. 23]. Ця діалогічність, як зазначає М. Кожина, має такі різновиди (а отже, й функції): діалог-спір, діалог-унісон, запитання-відповідь, спонукання – зворотна реакція, інформативний діалог, діалог, який розвиває тему, позначає перехід до нової теми. І найщільніше до цього всього наближається цитація [див. 7, с. 23–240].

Чи могла б Олександра Антонівна офіційною мовою пояснити, чому саме в тих чи інших жанрах наукового стилю працює? Вважаємо, що пояснення можливе тільки довірливе – бо так складаються умови праці і потреба душі. Як самі наукові жанри формуються найчастіше стихійно, під впливом вимог самого життя, так й аспект наукової праці може з'явитися несподівано. Не "з доброго дива", а з життєво важливої для мови суспільної проблеми "суржику" з'явилася досить гучна для свого

часу книжка “Антисуржик”. О. Сербенська, як і автори поміщених у цій праці статей про поведінку в товаристві (Ю. Редько) та про культуру мовлення як ознаку культури людини (М. Білоус), знають причину ігнорування мовної чистоти, а також умову, за якої можна досягти мовленнєвої довершеності. Порівняйте:

1) “Суржик” у широкому розумінні – “назва здеградованого, убогого духовного світу людини, її відірваності від рідного, як назва для мішанини давнього, батьківського, з тим чужим, що нівелює особистість, національномовну свідомість” [1, с. 6].

2) “Високої мовної довершеності досягає, здебільшого, та людина, яка багато працює над оволодінням мовою, прагне правильно говорити, виявляти у мовленні – усному та писемному – свою індивідуальність, усвідомлюючи, що “Я є мова” [1, с. 7]. Автор обирає тактику діяти маґією слова, яке вибудовує “типові моделі побудови мовленнєвого цілого” [див. 2, с. 307]. Якщо мовленнєві жанри – це “відносно стійкі тематичні, композиційні та стилістичні типи висловлювань” [2, с. 241–242], то зрозуміла важливість такого добору слів, які в будь-якому мікроконтексті забезпечать точність, логічність, правильність і ... естетичність втілення думки у слові. Навіть у словниковому інформуванні відчувається “авторська рефлексія про предмет думки, а ця рефлексія формує одну з основних рис смислу наукового тексту – його цілісність” [8, с. 331].

Професор О. Сербенська і журналіст М. Волощак у 2001 р., вийшовши за класичні рамки інтерв’ю, запропонували цікавий діалог, який можна кваліфікувати як брифінг науковця і працівника ЗМІ з вічно актуальної теми: людина – суспільство – мова – політика. Можна б спробувати аналізувати “Актуальне інтерв’ю з мовознавцем” за законами жанру, але це було б безуспішно, бо, окрім різноманіття запитань (простих і складних, прямих і так званих провокативних, точних і обтічних тощо) та оригінальних підходів інтерв’юйованого, до відповідей на них можемо констатувати високу толерантність “поводження” обох зі складними й неоднозначни-

ми проблемами. Ученого й журналіста об'єднало слово як об'єкт аналізу і форма праці, небайдужість до всіх порушених проблем, а також щире сподівання, що вони матимуть однодумців. Усе є в цій праці з погляду мовного етикету співіснування в такому напівзабутому для наукового стилю жанрі, як полеміка (чи діалог), власне авторської та інтекстової інформації: "а) нейтральна позиція автора (проста констатація поглядів інших учених); б) схвалення позиції інших авторів; в) несприйняття автором позиції інших дослідників (спостерігається певна градуальність такого несприйняття: сумнів – несприйняття – заперечення" [4, с. 434]. Це не випадково, тому що досвід співрозмовників, тривалість бесіди на потребу обсягу інформації спосіб її надання, а також однакові погляди на більшість піднятих проблем, – усе це сприяло дотриманню основної змістової лінії та наростання доказовості кожного положення. У праці знаходить своє підтвердження визначення мовленнєвого жанру, запропонованого Ф. Бацевичем: "Мовленнєвий жанр – тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування" [3, с. 160].

Саме в цій праці, як і в передмовах та коментарях до інших своїх наукових, науково-методичних та довідкових видань, О. Сербенська постає як мовленнєва особистість, що має власний стиль мовлення. Це зумовлене передусім вихованням у родині, мовним середовищем, цебто оточенням, у якому формувалася мовна картина особистого світу і світу суспільного, освітою і тією роллю, яку в ній доводилося виконувати на шляху до наукового статусу і визнання, а головне – потенційними можливостями народної мови. Тут маємо цілковите підтвердження позиції В. Жайворонка у дискусіях про можливість чи неможливість наукового ідіолекту: "Це зовсім не означає, що наукове мовлення нівелює феномен ідіолекту. Навпаки, авторська індивідуальність постає з наукового тексту, передусім з його внутрішньої

форми, тобто із співвідношення змісту висловлення та авторського погляду на його предмет" [5, с. 31].

Сербенська О. як мовна особистість є, на наш погляд, носієм галицького типу інтеліґентського усного мовлення, у якому звучанню і змістові, тексту і колоритові його відводять однакову роль, яка не в усьому збігається з літературною нормою. Конотації, як відомо, можуть бути, з одного боку, "фукціонально-стилістичними (чи стильовими), тобто виражати особливу тональність наукового стилю та його жанрів, а з іншого – можуть складатися з емоційного, експресивного й оцінного компонентів, однак характер конотації зумовлюється типом інформації" [див. 9, с. 110–111]. Оскільки інформація, яку подає професор кафедри радіомовлення і журналістики, ширше – мовознавець О. Сербенська, стосується функціонування української мови у текстах різних стилів, то цілком виправданою, вважаємо, є деяка пафосність окремих текстів – як піднесена, так і знижена. Як педагог, О. Сербенська вважає, наприклад, що журналістська діяльність, формування газетно-публіцистичних матеріалів та сприйняття його читачами – це єдиний динамічний процес; а мовна культура газети, в якій переплітаються явища мовного і позамовного плану, формує мовну культуру суспільства. Вона наголошує, що важливі не лише ідеї, думки, погляди, які проголошуються через пресу, а й способи їхнього донесення до читача. На слові, вважає О. Сербенська, лежить відповідальність за мовне виховання суспільства, зокрема, через друковані та електронні ЗМІ, тому вона сама репрезентує добре фахове мовлення і допомагає методичним і дидактичним матеріалом кожному, кому небайдужий стан і становище української мови в сучасному суспільстві.

...Отак мимоволі ми перейшли до публіцистичного стилю викладу свого бачення особливостей наукового мовлення О. Сербенської. Може, це й закономірно, бо мовознавець часто вдається до публіцистичних прийомів під час наукових дискусій на конференціях чи під час захисту дисертацій, переконуючи цим, що стилі взає-

мопроникливі, що між ними існує постійний зв'язок – і тематичний, і текстотворчий.

Є в Олександри Антонівни серед багатьох її настанов собі, своїм сучасникам і поколінню майбутньому одна з ключових, висловлених у передмові до праці "Мовний світ І. Франка": "Геніальність визначається багатьма ознаками, однак найунікальніша з них – це здатність продукувати духовні цінності, що живлять не лише свій час, а й майбутні покоління. Їх "живучість" забезпечується, якщо постійно вивчати успадковане, повертатися до нього, шукати у залишеному багатстві відповіді на питання, що їх ставить уже інша епоха, у якій, однак, – і це дуже важливо, – мусить пульсувати прагнення зберегти сили, що сприяють поступові, еволюційним процесам" [12, с. 7]. Такий продукт треба не тільки споживати, а й створювати, якщо тобі це "дано". О. Сербенській – "дано".

Надія Бабич

Професор кафедри історії та культури
української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

---

1. Антисуржик / За заг. редакцією О. Сербенської. – К.: Світ, 1994. – 150 с.

2. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М.: Наука, 1979. – 423 с.

3. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2003. – 281 с.

4. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.К. Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.

5. Жайворонок В.В. Національна мова та ідіолект / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 27–34.

6. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української мови: Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К.: Вища шк., 1970. – 306 с.

7. Кожина М.Н. Стиль и жанр: их вариантность, историческая изменчивость и соотношение / М.Н. Кожина // Stylistyka: Styl i gatunek. № VIII. – 1999. – С.5–36.

8. Котюрова М.П. Научный текст и его цельность / М.П. Котюрова // Stylistyka. № VII. – 1998. – С. 329–342.

9. Мальчевская Т.Н. Специфика научных текстов и принципы их классификации (на материале английских биологических текстов) / Т.Н. Мальчевская// Особенности стиля научного изложения. – М.: Наука, 1976. – С. 104–116.

10. Разинкина Н.М. О преломлении эмоциональных явлений в стиле научной прозы / Н.М. Разинкина // Особенности языка научной литературы (романо-германская филология) / Отв. ред. Н.В. Ярцева. – М.: Наука, 1965. – С. 38–53.

11. Сербенська О. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем / О. Сербенська, М. Волощак. – К.: Вид. центр Просвіта, 2001. – 204 с.

12. Сербенська О. Мовний світ Івана Франка: Статті, роздуми, матеріали / О. Сербенська. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2006. – 372 с.

13. Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум / О. Сербенська. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2003. – 213 с.

14. Трояновская О.С. Культура научной дискуссии в социально-психологическом и лингвистическом аспекте / О.С. Трояновская // Типология текста в функционально-стилистическом аспекте: Межвуз. сб-к научных трудов. – Пермь, 1990. – С. 15–26.

ДУХОВНО-СИНЕРГЕТИЧНА СУТНІСТЬ МОВИ: ОГЛЯД ДЕЯКИХ СУЧАСНИХ ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ

У ґрунтовній праці "Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали" Олександра Сербенська, аналізуючи роль мови в житті й творчості Івана Франка, постійно звертається до тези про те, що людська мова – це духовно-символічне, Божественно-космічне творення, віддзеркалення Вічних Божественних Логосів у щоденному житті людини, в її спілкуванні з подібними собі. Їй близька думка М. Гайдеґґера про те, що сутність мови лежить поза межами пізнання [15, с. 20]. Ці міркування відомої дослідниці – не данина моді; вони віддзеркалюють глибинні тенденції науки про мову, лежать у річищі сучасної антропозорієнтованої лінгвістики, яка впевнено рухається до розуміння сутності й природи мови як "оселі буття людини" [21, с. 354], її духу, коли все зрозумілішим стає той факт, що "сутність мови, – тією мірою, якою вона взагалі може бути виявлена, – відкривається не "інструментальному", а філософському погляду. Визначення мови як "оселі буття духу" залишається в наші дні найбільш проникливим [16, с. 28]. Все частіше в лінгвофілософських і власне лінгвістичних працях мова постає як глибинне символічне середовище, синергетично пов'язане з глибинними виявами людського духу (див. детальніше: [2]).

Ідеї духовно-синергетичної сутності мови значною мірою були закладені працями геніального німецького лінгвіста і лінгвофілософа В. фон Гумбольдта, видатного українського мовознавця і філософа мови О.О. Потебні, відомих німецьких філософів Е. Кассірера, М. Гайдеґґера, Е. Гуссерля, російських релігійних філософів (і лінгвофілософів) О. Лосєва, П. Флоренського, С. Булгакова та деяких інших учених (див. детальніше: [4; 5]). Ці концепції не були призабуті й, запліднюючись ідеями

сучасної філософії, лінгвофілософії, лінгвістики та інших напрямів науки, продовжують розвиватись і в наш час. Нижче оглянемо ідеї теоантропокосмічного бачення сутності й природи мови низкою сучасних лінгвістів[1].

Як зазначають провідні лінгвісти, сучасному стану розвитку науки про мову притаманні центробіжні тенденції, результатом яких треба визнати відсутність діалогу між представниками різних напрямів досліджень. Сучасний російський лінгвіст **Іван Сусов** зазначає, що "в лінгвістиці (та й не лише у ній) зростає ... рівень ентропії, тобто хаосу, який загрожує значними втратами і для самої науки про мову, і для людського знання в цілому" [17, с. 101]. Усвідомлення цього факту стало однією з найважливіших причин появи в сучасному мовознавстві й лінгвофілософії інтегративних наукових теорій, відповідно до яких знання про об'єкт дослідження входить до системи людського знання про Всесвіт загалом, про єдині космічні закони, які детермінують розвиток і функціонування будь-якого із часткових об'єктів пізнання [там само, с. 104].

У сучасній лінгвістиці ідеї енергетейного підходу до мови виявляють три досить помітні тенденції свого втілення. Перша з них пов'язана з розумінням енергетейного як власне *енергетичного*, що має свої кількісні виміри і реалізується передовсім у психо-фізіологічній діяльності людини. Зокрема, досліджуючи розвиток фонетичних систем слов'янських і германських мов і спираючись на низку опрацьованих у 70-ті роки XX ст. теорії мовленнєвої діяльності, психолінгвістики, нейролінгвістики, а також здобутки Ленінградської (Петербурзької) фонологічної школи, український мовознавець **Володимир Таранець** формулює енергетичну теорію мовлення [18]. Термін "енергетичний" ужито в прямому значенні як певна кількість нервово-м'язової активності людини, потрібної для продукування одиниць звукового рівня

[1] Детальніше ідеї теоанропокосмічного розуміння сутності й природи мови див. у нашій праці: Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси (розділ III) (у друці).

мови – складів, словоформ, синтагм, фраз. За автором, кожна зазначена мовленнєва одиниця має свою енергетичну структуру, яка характеризується асиметричним рухом енергії й лежить в основі матеріалізації думки, тобто процесах породження мовлення в лінійно розгорнутих артикуляційно-акустичних одиницях. Перерозподіл енергії в межах фонетичних структур також впливає на морфологічні процеси в досліджуваних мовах.

Друга тенденція пов'язана з розумінням енергетейного насамперед як глибоко духовного в сутності людської мови. Ідеї теоантропокосмізму та енергетизму в розумінні сутності й природи мови, які опрацьовують сучасні дослідники в межах цієї тенденції, виявляють досить чіткі паралелі з реалістичними і номіналістичними напрямами філософії епохи Середньовіччя, вченнями "отців" Церкви (нікейців і каппадокійців), філософськими доктринами В. Соловйова, О. Лосєва, С. Булгакова, П. Флоренського, лінгвістичними концепціями гумбольдтіанства і неогумбольдтіанства. Розглянемо декілька концепцій сучасних дослідників, у яких переважають теоантропокосмічні та енергетейні "мотиви". Автори беруть до уваги різні аспекти людської мови: її звукову організацію, слово, закони сполучуваності слів (синтаксис) тощо. Водночас у цих концепціях простежується цілісна картина єдності Всесвіту, людини і її Мови.

Грузинський дослідник **Михайло Ананов** висловлює припущення, що кожен елемент Всесвіту – це втілення еталонного Звуку, оскільки, згідно зі Святим Письмом, "на початку було Слово", а значить було звучання [1]. Істинна інформація про сутність і природу світу потрапляє до нас із Вищих Сфер, і її першооснова зосереджена у Звуці, який має свій код. Пошук "правильної" мови, точного визначення речей стосовно Вселенського Розуму має своїм вихідним пунктом еталонне звучання. Кожна річ, поняття концентрують навколо себе енергетичне поле, оскільки вони є породженнями (певною мірою) Еталонного Звука. Звук, на думку дослідника, є не лише носієм інформації, втіленням образності, але й субстанцією, яка концентрує в собі Енергію, що має позитивні

й негативні поля. Пошук єдино правильних звукосполучень у їхній чіткій послідовності – мета об'єднання усіх існуючих мов у єдину Істинну мову.

У працях сучасного білоруського лінгвіста **Анатолія Гіруцького** (див., напр.: [10; 8; 9]) наявна спроба синтезувати в одній науковій парадигмі фундаментальні уявлення релігійної та наукової істин з метою виявити несуперечливу основу світобудови, тобто модель Абсолютної Істини. Свою теорію автор називає Теорією Великого Об'єднання. На думку вченого, основою такого об'єднання вживають ім'я Абсолюта (Абсолютної Особистості), із структурних характеристик якої вибудовується вся сукупність сутностей і явищ Всесвіту [9, с. 3]. Зазначимо, що подібні ідеї мають тісний зв'язок з глибинними традиціями православ'я (див., напр.: [22]).

Розгортаючи свою теоантропокосмічну теорію буття, людини, космосу і мови, вчений спирається на релігійні й міфологічні вчення, згідно з якими у Слові-Логосі, яке, як відомо, все суще створило і лежить в основі всього створеного, можна виділити дві трансцендентні тенденції: матеріалізувати і дематеріалізувати будь-який об'єкт [8, с. 64; 9, с. 44]. На думку вченого, фізичні теорії світобудови свідчать про те, що її структурні властивості ізоморфні якостям людини. Цим підтверджуються релігійні й міфологічні ідеї щодо людини як мікрокосму Всесвіту, що зосереджує в собі всі можливості Космічного Розуму [9, с. 74]. Відповідно, людське слово ізоморфне найважливішим структурним властивостям Всесвіту і людини. Отже, постулюється глибока структурна подібність (навіть ідентичність) Всесвіту, Людини і Слова, яка схематично може бути репрезантована додекаедром, який Платон вважав однією з ідеальних структур, які організують буття.

Подальші міркування автора спрямовані на з'ясування такого ж ізоморфізму Всесвіту, Людини, Слова зі структурою Імені Творця (Абсолюта), яка також має додекаедрну форму організації. Основою Теорії Великого Об'єднання вважають "її геометричний образ – онтологічний додекаедр, котрий містить у собі всі структурно ізоморфні елементи теорії – Творця, Всесвіт, Землю, лю-

дину, прилад (мозок), метамову (слово), а також енергію, яка лежить в основі еволюції і використовувалась при створенні теорії [9, с. 164–165].

Аргументи на підтвердження того, що Ім'я Абсолюта лежить в основі світобудови, А. Гіруцький підсумовує так: "Із основних структурних характеристик імені Творця – континуальності й дискретності, симетричності й асиметричності, комплементарності й дзеркальності, а також хвильового характеру імені і нульової значущості його енергії, випливає природа всіх фундаментальних сил і взаємодій – сильного, слабкого, електромагнітного і гравітаційного. ... Все це дає підстави вважати ім'я Творця Вселенної основою світобудови, а саму теорію точною і несуперечливою, оскільки вона не суперечить даним сучасної науки і логіці її розвитку, а також Священому Писанню" [9, с. 171].

Отже, на думку автора цієї концепції, своїм виникненням і розвитком Всесвіт і все наявне в ньому зобов'язані Творцеві, його трансцендентній енергії – духу. Ця споконвічна духовність людини, конкретні закони розвитку духу не можуть тією чи іншою мірою не виявлятися в структурі особистості, а також організації слова і мови загалом. До одного з таких законів розвитку духу зарахувують моральність [9, с. 182]. На наш погляд, теоантропокосмічна концепція А. Гіруцького – одна із найбільш цілісних лінгвофілософських концепцій XX ст., – тісно пов'язана з релігійно-філософськими концепціями сутності й природи мови, зокрема лінгвофілософськими вченнями О. Лосєва, П. Флоренського, С. Булгакова.

Російський лінгвіст **Василь Юрченко** (1927–1998) вважав, що погляд на мову є водночас поглядом на світ. Для вченого Мова (на противагу Мовленню) – це абстрактна система, понятійними векторами якої вважають предметно-ознаковість, що формується дійсністю, інтенціональність, джерелом якої є людина та лінійність, що формується впливом реального часу (див.: [23; 24; 25; 26]). "Мова – це процес і результат структурування людською свідомістю предметно-ознакового континууму

світу на вісі реального часу" [26, с. 63]. Мова, на думку вченого, віддзеркалює дійсність і, відповідно, у своїй будові "відтворює" структуру Всесвіту [11, с. 9].

Важливою особливістю лінгвофілософської концепції В. Юрченка є те, що на противагу багатьом ученим, центральною одиницею людської мови він уважає не Слово, а Речення з його двочленною суб'єктно-предикатною структурою. Зв'язки суб'єкта і предиката лінгвофілософ уважає універсальними і для розуміння діяльності Творця, і для опису структури Всесвіту, і для аналізу людської діяльності. На думку В. Юрченка, синтаксис живої людської мови лише виявляє те, що закладено в космічному синтаксисі.

Співвідносячи мову і космос, автор намагається побудувати щось на зразок глобального космічного синтаксису, в якому поєднаний космічний синтаксис мови і лінгвістичний синтаксис космосу. Головна засада космічного синтаксису полягає в тому, що мова вибудовується на одній із чотирьох геометричних сторін світобудови – на лінійній односкерованій осі реального часу. Учений, що в цьому разі "правомірно зробити гносеологічний висновок: зворотна екстраполяція структури мови, зокрема речення на світ, космос допоможе зрозуміти його будову, синтаксис" У цьому світі в людини немає іншого інструмента, окрім мови, для проникнення в Божественне начало і для розуміння загальної схеми космосу, Всесвіту" [26, с. 72–73]. Головна передумова лінгвістичного синтаксису космосу полягає в тому, що універсум розглядають як суб'єктно-предикатну систему, де фізичний світ – суб'єкт, а інформаційний світ (розум) – предикат. Утворюються ніби два висловлення – мовне і космічне.

Хто ж пов'язує суб'єкт і предикат? У мові це відбувається завдяки діяльності людини; у космосі – Творця. Тобто, екстраполяція мови на Космос приводить до ідеї Бога. Учений зазначає, що його головним завданням є синтез ідей про мову і світ, уже висловлені різними вченими, філософами, богословами.

Сучасний український лінгвіст **Володимир Манакін,** проаналізувавши низку концепцій учених, які

висловлювали ідеї щодо енергетейної та енергетичної природи мови (див.: [12]), вважає, що сучасне мовознавство повинне включити в свою парадигму проблеми енергетики слова, морфеми, речення, звукового ладу мови, оскільки в центрі цієї парадигми перебуває людина. Вирішення цієї проблеми неможливе без звернення до найважливіших постулатів, методів, методик і прийомів філософії мови, квантової фізики та комплексу психо- та нейролінгвістичних дисциплін, зокрема, нейролінгвістичного програмування. При цьому вчений зазначає, що, незважаючи на незаперечний прояв енергетичних властивостей мови в різноманітній комунікативній діяльності (сугестія сакральних, поетичних, медійних та інших текстів, повсякденна мовленнєва діяльність тощо), лінгвістика та інші суміжні науки поки що не мають відповідних приладів вимірювання мовної енергетики. Однак такі напрями сучасної науки про мову, як когнітивна лінгвістика, нейролінгвістика, психолінгвістика, в деяких аспектах уже наближаються до постановки і першого наближеного розв'язання цієї надскладної проблеми.

Третю тенденцію можна визначити як органічний синтез перших двох. Зокрема, сучасна українська лінгвістка **Наталія Бардіна** в низці праць (див., напр.: [3]), спираючись на логоцентричні ідеї Платона й у межах антропоцентричного методу лінгвістики, розуміє мову як багатовимірну силу, що поєднує індивідуальну свідомість людини, навколишній світ та конвенційні вербальні стереотипи й матеріалізується в мовленнєвому потоці. Розвиваючи логоцентричні ідеї мови і пов'язуючи їх із законами розгортання живого мовлення, дослідниця визначає мову як конфігуративну (багатовимірну, але епістемологічно центровану), енергеальну (постійно напружену, мінливу) систему включення людини в реальність. На думку Н. Бардіної, безпосереднім матеріальним представником мови у такому розумінні (її функцією) стає спонтанна мовленнєва поведінка. Значну роль у розгортанні живого мовлення відіграє інтонація, яка пов'язує дискретні

одиниці зі свідомістю людини. Специфіка розгортання вербального ланцюжка відображає гармонізацію свідомості, латентні процеси поєднання актуального світобачення та ідіолекту, який, відповідно, є конструктом на базі конвенційних стереотипів вербального відтворення світу. Вербальний ланцюжок має свої енергетичні (й енергеальні) закони побудови, які залежать від психічних, фізіологічних, ментальних та інших чинників уже власне людської природи.

Отже, теоантропокосмічне та енергетичне (енергетейне) бачення сутності й природи мови – подальший розвиток низки філософських і лінгвофілософських учень минулого (платонізм, неоплатонізм, паламізм, ісихазм, ім'яславіє та ін.), збагачене ідеями гумбольдтіанства, неогумбольдтіанства, теорії всеєдності, християнського ономатизму, енергетизму і символізму, низкою вчень східних мислителів і містиків. Теоантропокосмічні й енергетичні теорії мови не формують цілісного напряму у філософії мови, а виступають, радше окремими світоглядними програмами, які мають значне поширення у сучасній лінгвофілософії. Ці теорії активно збагачуються останнім часом новими ідеями зі сфери психологічних і когнітивних наук, феноменології та екзистенціалізму. Деякі філософи вважають, що теоантропокосмічні й енергетичні теорії мови мають значний евристичний потенціал, відповідають новому розумінню сутності природної мови як "оселі людського духу" (див. [13]). Органічне включення цих теорій сутності й природи мови в загальну парадигму сучасної лінгвістики значно збагатить її дослідницький потенціал, сприятиме духовному осягненню релігії та містицизму, збагатить її інструментарій, сприятиме уточненню методологічних засад науки про мову.

Флорій Бацевич

Завідувач кафедри загального мовознавства,
доктор філологічних наук,
професор Львівського національного
університету імені Івана Франка

1. Ананов М.Г. Эталонный Звук как воплощение Понятия Абсолюта // Когнитивные сценарии языковой коммуникации: CSC' 2001 / М.Г. Ананов; под ред. С.С.Дикаревой и В.М. Ронгнинского. – Симферополь: Изд-во Таврического нац. ун-та, 2001. – С. 121–123.

2. Аршавин В.И. Синэргетическое движение в языке / В.И. Аршавин, Я.И. Свирский // Самоорганизация и наука: опыт философского осмысления. – М.: Наука, 1994. – С. 33–39.

3. *Бардина Н.В.* Языковая гармонизация сознания / Н.В. Бардина. – Одесса: ОГУ им. И.И.Мечникова, 1997. – 272 с.

4. Бацевич Ф.С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень : [підручник] / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2008. – 240 с. (а)

5. Бацевич Ф.С. Синергетика мови в концепції П. Флоренського / Ф.С. Бацевич // Філософська думка. – 2008. – № 1. – С. 101–113. (б)

6. Бацевич Ф.С. Рідна мова: об'єктивність існування чи суб'єктивність вибору? / Ф.С. Бацевич // Світогляд, – 2008. – № 2 (10). – С. 43–47. (в)

7. Бацевич Ф. С. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси : монографія / Ф.С. Бацевич (у друці).

8. Гируцкий А.А. Основы нейролингвистики : учебное пособие / А.А. *Гируцкий, И.А. Гируцкий.* – Минск: БГПУ имени М.Танка, 1998. – 194 с.

9. Гируцкий А.А. Наука и религия : учебное пособие / А.А. *Гируцкий.* – Минск: БГПУ имени М.Танка, 1999. – 202 с.

10. Гируцкий А.А. Тайна имени / А.А. *Гируцкий.* – Минск: БГПУ имени М. Танка, 1996. – 129 с.

11. Кадькалова Э.П. Лингвофилософские исследования В.С. Юрченко. Вступительная статья // Юрченко В.С. Философия языка и философия языкознания. Лингвофилософские очерки / Э.П. Кадькалова. – М.: КомКнига, 2005. – С. 5–18.

12. Манакін В. Мова як енергетичний феномен / В. Манакін // Нова філологія. № 27. – Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2007. – С. 91–97.

13. Постовалова В.И. Наука о языке в свете идеала цельного знания / В.И. Постовалова // Язык и наука конца XX века. – М.: РАН, 1995. – С. 342–420.

14. Постовалова В.И. Философия языка в России / В.И. Постовалова. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 236 с.

15. Сербенська О. Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали / О. Сербенська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 372 с.

16. Степанов Ю.С. Изменчивый "образ языка" в науке XX века / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М.: РАН, 1995. – С. 7–34.

17. Сусов И.П. Космические мотивы в науке о языке и в философии языка / И.П. Сусов // Тверской лингвистический меридиан. Вып. 1. – Тверь: ТГУ, 1998. – С. 99–111.

18. Таранец В.Г. Энергетическая теория речи / В.Г. Таранец. – Киев-Одесса: Вища школа, 1981. – 149 с.

19. Хайдеггер М. Язык / М. Хайдеггер. – СПб.: Алетейя, 1991. – 364 с.

20. Хайдеггер М. Путь к языку // М. Хайдеггер. Время и бытие. – М.: Наука, 1993. – С. 259–273.

21. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М.: Наука, 1997. – 448 с.

22. Хоружий С.С. После перерыва. Пути русской философии / С.С. Хоружий. – СПб: Алетейа, 1994. – 448 с.

23. Юрченко В.С. Космический синтаксис. Бог, Человек, Слово. Лингвофилософский очерк / В.С. Юрченко. – Саратов: Изд-во СГУ, 1992. – 137 с.

24. Юрченко В.С. Философские и лингвистические проблемы семантики / В.С. Юрченко. – Саратов: Изд-во СГУ, 1993. – 48 с.

25. Юрченко В.С. Очерк по философии грамматики / В.С. Юрченко. – Саратов: Изд-во СГУ, 1995. – 70 с.

26. Юрченко В.С. Философия языка и философия языкознания. Лингвофилософские очерки / В.С. Юрченко. – М.: КомКнига, 2005. – 368 с.

НОВІ ОБРІЇ МОВНОГО СВІТУ ІВАНА ФРАНКА

Останнім часом українська наука поповнилася низкою цікавих літературознавчих і мовознавчих досліджень багатогранної спадщини Івана Франка. Канонізована в радянську епоху постать "революціонера-демократа" свідомо обмежувала панораму критичного осмислення його художньої, публіцистичної і науково-популярної спадщини і запрограмовувала однобоке трактування її мистецької вартості, пропагувала ретельне просівання творів письменника крізь ідеологічне сито. Сьогодні, в нових умовах суспільного буття, назріла потреба їхнього нового прочитання і неупередженого коментування, що дало б змогу окреслити несфальшований образ нашого національного Пророка.

Важливе місце в сучасній Франкіані посіла праця Олександри Сербенської "Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали", що вийшла у світ у Видавничому центрі Львівського національного університету в 2006 р. Як засвідчує підзаголовок, це своєрідна книга нарисів, у яких автор розглядає ті питання, які до недавнього часу залишалися поза увагою лінгвістів. Вона намагається проаналізувати мовну концепцію Франка з проекцією на сьогоднішні проблеми розвитку і функціонування української мови в незалежній Україні.

Перший розділ монографії – "Рідна мова в житті Генія" – дає змогу зануритися в "океан Франкового мовного буття", пізнати його цілющі глибини, збагнути складний механізм опосередкованого відображення "людини в слові" і "слова в людині". Дослідниця актуалізує міркування письменника про роль рідної мови в його житті, про непрості взаємостосунки рідної і чужої мови за умов бездержавності ("кумедний дуалізм язиковий"), про долю української мови в австрійській і підросійській Україні, про вплив суспільних чинників на вироблення та утвердження єдиної для українського народу літературної

мови як запоруки національної єдності. Автор вводить в науковий лінгвістичний обіг статті Івана Франка "Двоязичність і дволичність", "Сухий пень", які радянське франкознавство свідомо замовчувало і не включало ні у двадцятитомне, ні в п'ятдесятитомне Зібрання його творів. У першій із них об'єктом критики письменника було відступництво від рідної мови, а в другій – сумнозвісний Емський указ про заборону української мови, який відображав реальне втілення імперської політики царської Росії.

Розкриваючи філософське підґрунтя лінгвістичної концепції Івана Франка, О. Сербенська наголошує, що письменник завжди тонко відчував "живий організм мови" і був переконаний, що "живий язик можна і треба студіювати як живу рослину, але не можна і не слід засушувати і заковувати в мертві правила і формулки". Звідси така увага митця до уснорозмовного мовлення в усіх його соціальних виявах і можливих способах відтворення в писемній формі літературної мови. Магія живого слова була для нього тим камертоном, який давав змогу письменникові гармонізувати свою душу з душею народу і матеріалізувати цю співзвучність у мовній тканині художнього твору.

У монографії знаходимо цікаві розмірковування дослідниці стосовно понять "мовна індивідуальність", "мовна особистість" в інтерпретації Івана Франка. Питання мовного стилю "як естетичного коду певної епохи" постійно були в полі зору письменника. "Кождий час, кожда суспільність, – наголошував він, – має свої естетичні міри для творів літературних". Незважаючи на те, що ця проблема вже неодноразово була об'єктом аналізу наших франкознавців, О. Сербенська зуміла виокремити артикульовані в науковому дискурсі Франка чинники, що формують "мовний генотип особистості", і розглянути їх з погляду статичної і динамічної моделі науки про стиль.

Рецензована праця не є сухим переліком мовних фактів, навпаки, автор часто відходить від традиційного лінгвістичного аналізу Франкового тексту. Щоб

глибше проникнути у творчу лабораторію письменника, щоб розпізнати секрети не лише його поетичної, а й прозової, публіцистичної чи наукової творчості, вона намагається розглянути її крізь призму концептуалізації та мовної категоризації духовної сфери людини. Розкриваючи Франкову концепцію духовності, трактування її у світоглядно-соціальному ракурсі, дослідниця наголошує, що митець вбачав у ній вічну творчу та рушійну силу всього сущого, розцінював як "мірило праведноє" в поступальному русі людства. Завжди актуальними залишаються міркування письменника, що формування людської особистості залежить від "суспільної совісті", "суспільної моралі", що "гнила суспільність" ніколи не породить здорових сил, а плодить лише брехню, лицемірство, пустомельство, "духовний вакуум".

Франкові контексти, які репрезентують семантичний простір лексем "дух", "духовність", передають їхній зміст крізь призму мовних та ментальних особливостей, що формують картину світу митця.

Аналізові мовної майстерності письменника присвячений підрозділ "Кольороназви у прозі Івана Франка", який є найпомітнішим у рецензованій монографії. Написаний вправною рукою, він містить багато тонких спостережень і цікавих висновків, що стосуються енергетичної природи й естетики кольору, його функцій у культурах різних часів і народів, символіки кольороназв у прозових текстах І. Франка, характеру її впливу на емоційно-почуттєву сферу читача.

Дослідниця справедливо зазначає, що в багатьох Франкових творах відчутний не лише соціальний, а й серйозний психофізіологічний підклад, ми часто бачимо, як "в руку першорядного художника слова своє перо вкладає й науковець". Адже саме Франко перший дав українською мовою працю із психофізіології, органічно вписавши цей науковий текст у буття рідної мови, саме він став творцем багатьох наукових термінів і термінологічних словосполучень із цієї галузі людських знань. Франко цікавився впливом кольору на психіку людини, вивчав теорію кольору з погляду його використання

під час творення художнього образу, вдало інтерпретував роль "змислів зору" у поетичній чи прозовій канві мистецького твору. Проте, як справедливо стверджує О. Сербенська, письменник не належав до тих митців, у яких зорові враження переважають, він навіть застерігав від "кольористичних оргій".

Дослідниця простежила частотність і змістове навантаження лексем, які формують кольоративний словник Франка, розкрила символіку жовтого, зеленого, чорного, білого, золотистого та інших кольорів у тканині прозового тексту. Детально проаналізувала семантику чорного і білого в повісті І. Франка "Перехресні стежки". За спостереженнями вченої, мазки чорного і білого у словесній тканині твору яскраво відтінюють душевний стан героїв, відображають мозаїку непростих людських взаємин, формують змістову домінанту окремих частин оповіді. Саме увага до "психології барви" і її розкриття засобами художнього слова і становлять один із секретів творчості письменника, яка й сьогодні не втратила свого пізнавального значення і виховної сили.

Завершує перший розділ монографії стаття "Видатний дослідник української фразеології", яку передруковано зі збірника "Українське літературознавство" за 1969 р. Зазначаючи про "мозольну працю" І. Франка над збиранням і вивченням фразеологічного матеріалу, автор наголошує на науковій і суспільній вазі упорядкованої ним тритомної збірки "Галицько-руських народних приповідок", проте окремі міркування і пропозиції дослідниці сьогодні вже втратили свою актуальність. Це стосується, зокрема, твердження, що ця збірка "на жаль, не перевидавалася і сьогодні є бібліографічною рідкістю", що "вона майже невідома і радянським дослідникам фразеології", що "пора перевидати цінну франківську збірку і глибоко вивчити його діяльність як фразеографа". Нині з ініціативи молодого вченого С. Пилипчука вже перевидано унікальну Франкову працю, опубліковано й цікаву монографію цього ж автора "Галицько-руські приповідки": пареміологічно-пареміографічна концепція Івана Франка" (Львів, 2008. – 219 с.).

Другий розділ рецензованої монографії має назву "Франкові засади мовотворчості журналіста". У його основу покладено текст лекцій "Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка", які О. Сербенська упродовж багатьох років читала на факультеті журналістики Львівського національного університету. Дослідниця фахово розкриває погляди Івана Франка на журналістику як особливий вид суспільної діяльності та його ставлення і вимоги до особистості журналіста. Розцінюючи пресу як "правдиву школу вільніших думок і політичного мислення", письменник розглядав газетярів як силу, здатну не тільки відображати суспільну атмосферу, а й спричинюватися до її витворення. Саме Франкові належить пріоритет у виробленні концепції національної преси, а його мовна практика заклала міцний фундамент для формування і розвитку газетно-публіцистичного стилю в Галичині. Заперечуючи наявну в галицькій офіційній пресі "макаронічну мову", яку письменник іменував "важким язичієм", "каліченою російсько-церковно-галицькою мовою", він упевнено наближав її до східноукраїнських стандартів, бо вважав, що "часописна мова" повинна не тільки виконувати інформативну функцію, а й сприяти розвиткові висококультурної мови цивілізованого народу. Спостереження О. Сербенської за проблемами мовної комунікації в аспекті практики і теоретичних засад Франка-журналіста дало змогу актуалізувати міркування письменника про мовний генотип особистості, який позначається на характері її мовленнєвої діяльності.

Результатом вдумливого прочитання Франка є наступний розділ рецензованої праці – "Франкові думки про мову" (С. 227–281), у якому автор подає, відповідно систематизувавши, найважливіші й знакові, на її погляд, фрагменти з різних творів письменника, ученого-енциклопедиста (поетичних, прозових, наукових, публіцистичних та епістолярних), з яких постає Франкове бачення природи й суті мови, місця рідної мови в системі культурно-історичних надбань народу й нації, ролі українських письменників в утвердженні, розвою,

інтелектуалізації української мови, взаємодії літературної мови з діалектами тощо.

Сьогодні, коли ми, на жаль, ще не маємо ні енциклопедії франкознавства, ні словника мови творів Івана Франка, така праця набуває особливої ваги, оскільки в сконцентрованій, стислій формі творить нам лінгвістичний портрет Велетня духу.

Як зазначено у вступному слові, О. Сербенська виокремила чотири головні групи висловлювань Івана Франка про мову відповідно до його філософсько-лінгвістичної концепції: 1) Мова – любов – серце (с. 232–237); 2)"… В слові твойому іскряться І сила й м'якість, дотеп і потуга, І все, чим може вгору дух підняться…" (с. 238–254); 3) "Поперед мова і стиль" (с. 254–270); 4) "… Сотні бід тяглись за нами вслід, щоб нашу честь, язик, ім'я затерти" (с. 271–281). Зазначимо, що в добірці Франкових текстів наявні не тільки загальновідомі й широкоцитовані висловлювання Івана Франка про мову ("*Якби ти знав, як много важить слово*" ("Антошкові П. "); "… *в якій мові вродився і виховався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінятися з ким іншим своєю шкірою*" ("Двоязичність і дволичність"); "*Кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності, значить, збагачуватися новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації…, а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору…*" ("Літературна мова і діалекти") та ін.), але й менш знані пересічному читачеві виїмки з тих праць, що не ввійшли до п'ятдесятитомника, а зараз передруковані у збірці "Мозаїка" (Львів, 2001), як-от: "…*Українська суспільність мала нагоду переконатися, що справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільності*" ("Сухий пень"); "… *Прийшла й остання весна – брехлива, фарисейська, оперта на пустім слові і здмухнена одним словом – і знов не піднявся з-посеред російської суспільності ані*

один смілий і рішучий голос в обороні українського слова, ані один грімкий протест проти соромного указу" ("Сухий пень"). Зрозуміло, що подібні висловлювання Івана Франка воліли не згадувати в підрадянському мовознавстві. Безпечніше було досліджувати теми дружби українського й російського народів у творчості Івана Франка (див. "Франкознавство" у Львівському університеті. – Львів, 1984).

Як відомо, у франкознавстві це друга спроба укласти тематичну добірку висловлювань Івана Франка. (Перша належить Михайлові Возняку – "Іван Франко в автобіографічних висловах", 1951 р.; 1955 р.). Подані уривки з Франкових творів, що тезисно розкривають його погляди на мовні питання, не тільки мають популяризаторське значення, а й можуть бути довідковим інструментарієм для подальших філологічних студій у цій царині, оскільки мають докладну й точну паспортизацію.

До рецензованої книги ввійшов реферат книги Аллена Ґранта "Чутливість на барви, її розвиток і значення в органічній природі", який І. Франко підготував на основі німецькомовного видання й опублікував 1881 р. у польському журналі "Przegląd tygodniowy". Переклали реферат українською Олександра Сербенська та Юрій Романишин.

Аллен Ґрант (1848–1899) – англійський філософ, есеїст, письменник канадського походження, автор низки серйозних праць з естетики, зокрема широкознаної й цитованої на ту пору "Фізіологічної естетики" (1877), у яких розвивав ідеї Спенсера на матеріалі фізіології та психології відчуттів. На думку Аллена Ґранта, людина переживає фізіологічне подразнення як почуття естетичного задоволення або незадоволення залежно від того, чи воно корисне, чи шкідливе для організму. Зі всіх органів відчуттів він особливо виділяв зір і слух – "інтелектуальні" органи, які найбільше віддалені від задоволення безпосередніх біологічних потреб.

Переклад цього реферату і введення його в науковий обіг – це ще один штрих до творчої біографії письмен-

ника, що допомагає глибше проникнути в обставини формування його світогляду, передумови його відкриттів на ниві естетики й психології творчості, прояснює багато тверджень митця про природу художньої творчості тощо. Охочим оцінити якість перекладу допоможе зіставлення польського й українського текстів, які подані в рецензованій праці паралельно.

Отож, різножанрова, багатоаспектна, оригінальна книга Олександри Сербенської "Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали" – не принагідна, приурочена до ювілейної дати франкознавча студія, а вислід багаторічної й ґрунтовної праці професора, одна з магістральних тем її наукових досліджень. Це спроба звільнитися від усталених догм, що витворилися за умов тоталітарного режиму, це намагання зазирнути неупередженим оком у тайники мовного світу Каменяра, щоб збагнути секрети не тільки художньої, а й публіцистичної та наукової його творчості.

Марія Білоус

Доцент кафедри української мови
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Зеновій Терлак

Завідувач кафедри української мови,
кандидат філологічних наук,
доцент Львівського національного
університету імені Івана Франка

МОВОТВОРЧІСТЬ ЖУРНАЛІСТА В НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ОЛЕКСАНДРИ СЕРБЕНСЬКОЇ

В уявленні багатьох випускників факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (та й не тільки в них) вислів "мова засобів масової інформації" асоціюється з Олександрою Антонівною Сербенською. Олександра Антонівна працює тут від початку 60-х років XX ст., її студентами було чимало відомих сьогодні журналістів і науковців. Лекції і практичні заняття професора Сербенської завжди створюють відчуття того, що викладач не лише "читає предмет", а вкладає в нього душу. Педагог високої проби, Олександра Антонівна виходить з того, що роль мас-медіа у збереженні мови є колосальною, і намагається донести цю думку до майбутніх журналістів. Змінюється система цінностей, численні виклики сучасності ми сприймаємо насамперед як такі, що стосуються буттєвої, матеріальної сфери, духовні проблеми невиправдано відходять на задній план. Оперативність і зміст повідомлення іноді нівелюють потребу висловити думку граматично правильно, дібрати відповідні до ситуації мовні засоби. Дехто з працівників медіа дозволяє собі відверто нехтувати принципами культури мови, підлаштовуючись під рівень середньостатистичного реципієнта інформації. Мимоволі забувають, що мова – "оселя буття духу" (М. Гайдеґер), це "доля народу, і вона залежить від того, як ревно ми плекатимемо її" (О. Гончар). Байдужість журналістів до українського слова в геометричній прогресії поширюється серед аудиторії, і, навпаки, усвідомлення працівниками засобів масової інформації своєї місії щодо збереження мовно-культурного коду стимулює громадськість зацікавлюватися проблемами культури мови, розвивати свою мовну особистість.

Саме засади патріотизму і професіоналізму є основою трактування мовотворчості журналіста в наукових

працях професора Олександри Антонівни Сербенської. Міркування вченої щодо мови засобів масової інформації, розроблені нею концептуальні принципи мовотворчості журналіста-патріота викладені у численних статтях, словниках, монографіях, довідниках, у докторській дисертації "Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті національно-культурного розвитку суспільства". Олександра Сербенська у своїх працях переконливо доводить, що газетно-публіцистичне мовлення значною мірою зумовлене соціальними чинниками, воно відображає основні тенденції розвитку мови.

Наукові праці О. Сербенської дають розуміння того, що сучасна концепція журналістської мовотворчості має ґрунтуватися на фундаменті, закладеному українськими публіцистами, письменниками попередніх поколінь, які формували наукову і громадську думку XX ст. Накреслені ними духовні і моральні орієнтири і сьогодні не повинні бути анахронізмом, критерії духовної і соціально відповідальної журналістики допоможуть українським мас-медіа зберегти національну ідентичність, створити бар'єр для тотального збайдужіння до проблем культури мови, відповідальності журналістів не тільки за зміст оприлюдненої інформації, а й за форму її подання. В умовах сьогодення, як зазначає Олександра Антонівна, "важливо знайти рівновагу між державною мовою і довкіллям, продукувати і поширювати "екологічно чисті" тексти, прагнути до гармонії, яку творить людина – мова – суспільство" [6, с. 164].

Однією з найвидатніших постатей, що спричинилися до вироблення концептуальних засад мовотворчості, Олександра Антонівна вважає Івана Франка. Дослідниця зазначає: "Уся багаторічна діяльність Франка у журналістиці – це свідчення цілеспрямованого пошуку естетичного ідеалу в конструюванні газетного тексту, підхід до нього як явища національної культури, реалізація засад щодо розвитку літературної мови... Розвиток мови цивілізованого народу, яким прагнув Франко бачити українців, на його глибоке переконання, повинен свідомо регулюватися, національна мова у трактуванні

Франка пов'язана передусім з цивілізацією, зорієнтована на піднесення рівня культури суспільства, плекання його духовності" [4, с. 106–107]. Мовотворчості І. Франка О. Сербенська присвятила низку наукових праць: "Журналістська творчість у концепції І. Франка" (1989), "Іван Франко про догми і шаблони як соціальне зло" (1991), "Феномен рідної мови в інтерпретації Івана Франка" (1997), "Взаємини національного та інтернаціонального у мовній практиці Франка-журналіста" (2001), "Знаки – символи в концептуальній картині світу Івана Франка" (2001) "Мовна діяльність журналіста: методологічні засади Івана Франка" (2005), "Мовний світ Івана Франка (2006), "Політичний термін в публіцистичних творах Івана Франка" (2007) та ін. Сербенська О. зазначає: "Завжди безкомпромісною була Франкова оцінка тих, хто свідомо калічив українську мову... Виходячи з конкретних фактів, глибоко аналізуючи їх, Франко прийшов до розуміння основ діяльності в стихії рідної мови, застерігав, що відхід від неї збіднює саму творчу особистість. З глибокою симпатією говорив про тих, хто дбав про "ясність та точність вислову і чистоту язика" [4, с. 50].

Наукова, публіцистична, літературна і редакторська діяльність І. Франка, його міркування щодо ролі рідної мови у творчій реалізації особистості мали значний вплив на формування газетно-публіцистичного стилю української мови. Дослідниця зазначає, що "Франко стояв на тому, що газетні матеріали повинні мати свою форму. Надання газетним матеріалам відповідного мовного оформлення – це процес, який, на думку Франка, вимагає передусім професійної вправності, що крім усього іншого, базується на доброму знанні літературної мови" [4, с. 74]. "Мову преси і мовотворчість журналіста Франко розглядав у контексті політичного і соціально-культурного розвитку суспільства. До мови газети Франко – теоретик і практик журналістики – підходив, з одного боку, як до засобу надати текстам певної форми, з другого, – як до ефективного способу "будити пізнання політичних справ", виховання національної свідомості і

“плекання” душі народу. Розуміння того, що “часописна мова” повинна не тільки забезпечувати функцію впливу, а й сприяти розвиткові висококультурної мови цивілізованого народу, безперечно, належить до здобутків історії українського газетознавства в цілому і пресолінгвістики зокрема” [5, с. 225].

Сучасні тенденції лінгвістики ґрунтуються на трактуванні мови як конструктивної властивості людини; важливою стає проблема “мови в людині” і “людини в мові”, тобто аналіз мовної особистості [1, с. 262–264]. Тому усвідомлення себе як мовної особистості, прагнення самовдосконалюватися – це одна із засад професійного зростання, що має стати умовою створення будь-якого журналістського тексту. Концепцію мовної особистості і шляхів її формування Олександра Антонівна будує за власними спостереженнями і дослідження наукових здобутків у цій галузі, зокрема, праць українських вчених і публіцистів І. Огієнка, Р. Смаль-Стоцького, І. Кедрина та інших, аналіз міркувань яких висвітлено в публікаціях “Мовна особистість і шляхи її формування в інтерпретації професора Івана Огієнка” (1992), “До проблеми формування мовної особистості і національно-мовної свідомості” (1993), “Проблеми мови і політики в працях професора Романа Смаль-Стоцького (1992), “Образ українського журналіста в інтерпретації Івана Кедрина” (1994). Такі публікації були надзвичайно актуальними на початку 90-х років XX ст., оскільки саме в той час почала формуватися концепція авторської журналістики, яку протиставляли журналістиці тоталітарній, знеособленій; зберігають вони свою актуальність і сьогодні. Міркування Олександри Антонівни щодо цієї проблеми знайшли відображення в наукових працях “Проблеми культури газетної мови в умовах перебудови і демократизації суспільства” (1988), “Українська мова в засобах масової інформації” (1992), “Мова української преси: стан вивчення, проблеми, завдання” (1994), “Мовна ментальність та шляхи її формування” (2002), “Актуальні проблеми екології української мови та сучасні засоби масової комунікації (2002).

Важливими у концепції журналістської мовотворчості є публікації, в яких наголошено на тісному зв'язку мови і духовності. Олександра Сербенська вивчає газетні тексти з погляду їхнього зв'язку з культурою суспільства, з'ясовує їхню роль у збереженні культурних цінностей народу у статтях "Мова газети в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства", "Мова засобів масової інформації і пропаганди як виразник культури соціальної сфери" (1991), "Культурологія мовленого слова: звуковий лад мови як феномен національної культури" (1999), "Мова преси як естетичний стереотип епохи"(2000).

Олександра Антонівна роглядає культуру мови в широкому розумінні. Культура мови сучасних засобів масової інформації потребує ґрунтовного вивчення, мета якого – виявити відхилення від норм, різноманітні інтерфереми і створити передумови для підвищення мовностилістичного рівня сучасних медій. Помилки в засобах масової інформації стосуються лексичного, фразеологічного, морфологічного, синтаксичного рівнів мови, повторювані анормативи руйнують мовну структуру, репрезентують зневагу до мови, нації, держави. Водночас публікації О. Сербенської дають ключ до розуміння того, що висококультурним є мовлення не тільки нормативне, а й багате на виражальні засоби, різноманітне, творче. Поняття культури мови, на думку дослідниці, надзвичайно об'ємне. "Основою культури мовлення вважають любов, прив'язаність до рідної мови; культуру мови пов'язують з почуттям поваги до державної мови та її історії, з турботою про її функціонування, з відповідальністю за свої мовленнєві дії; поняття "культура мови" пов'язують також з діяльністю суспільства та індивідуума, спрямованою на якнайкраще пізнання, збагачення, вдосконалення і розвиток мови" [2, с. 66]. Проблем культури мови у засобах масової інформації стосуються такі публікації О. Сербенської, як "Засоби масової інформації і проблеми екології української мови" (2001), "Дещо про культуру мови і культуру слова" (2001). Особливої уваги, на думку Олександри Сербенської, потребує мова регіональних і місцевих засобів масової

інформації, що має свою аудиторію і має неабиякий вплив на формування мовних стандартів. У контексті основних мовотворчих засад журналістики регіональну пресу в різні періоди її розвитку проаналізовано в публікаціях "Характерні особливості мови преси Донбасу періоду перебудови" (1990), "Мова газет Тернопільщини" (1990), "Про культуру мови місцевої преси" (1988).

Досліджуючи культуру мови періодичних видань, О. Сербенська звертає особливу увагу на правописну практику періодики. Сучасний український правопис значною мірою формувався під впливом панівної у період тоталітаризму теорії "зближення і уподібнення української та російської мов", що зумовило запровадження в обіг лексем і форм, невластивих українській мові. Водночас чимало чинних норм містять розходження щодо написання однокореневих слів, використання апострофа тощо. Значна кількість складних випадків правопису є одним із чинників порушення орфографічних норм у деяких періодичних виданнях. Тому, як зазначає О. Сербенська, "мусимо, відкидаючи різні "гібридні" правописи, йти до єдиного правописного кодексу, якого повинні дотримуватися всі громадяни і друковані органи" [2, с. 154]. Низку праць Олександра Антонівна присвячує проблемам сучасного правопису і його засвоєння "Сучасна правописна практика періодичних видань: характер та тенденції" (1997), "Уваги до стильових особливостей та правописної практики в сучасних українських періодичних виданнях" (1997), "Думки з приводу появи українського правопису" (1992), "Окремі засади засвоєння чинного правопису" (1996), Проблеми українського правопису (2001). Особливу увагу зосереджено на вивченні правопису, адже це – нормативна основа мови; знання правопису не просто виявляє освітній рівень журналіста, а й демонструє його ставлення до рідної мови, патріотизм, небайдужість, прагнення самовдосконалюватися.

Варто виокремити праці Олександри Антонівни, присвячені усному різновиду мовлення. Олександра Сербенська зазначає, що "в усному мовленні надзвичай-

но різнобічно виявляється людська сутність – психічні особливості, інтелект, світосприймання, спосіб мислення, виховання, здатність називати, оцінювати, контактувати з іншими та впливти на них. Це особливий і надзвичайно складний вид діяльності людини, який допомагає їй ідентифікуватися з усім видимим і невидимим. В усному мовленні слово не покидає чистої стихії буття, дає простір для вияву його різних вимірів. Як своєрідний вокально-звуковий субкод усне мовлення дає можливість максимально чітко висловлювати думку і адекватно її сприймати" [7, с. 8–9]. Збільшення частки аудіовізуальних засобів масової інформації приводить до посилення ролі усного мовлення, цю тенденцію О.Сербенська аналізує в публікаціях "Феномен усного мовлення" (2000), "Роль аудіовізуальних засобів у творенні звукового образу Держави" (2000), "Наше усне мовлення: 30 запитань і відповідей" (2001), "Ефірне мовлення у взаєминах з усною мовою" (2002), "Телепродукція в контексті лінгвоекології" (2004), "Інтерфереми в усному публічному мовленні" (2005).

Мова преси є надзвичайно динамічним сегментом мови. Саме в цій сфері активно відбуваються мово- і словотворчі процеси, саме тут слова з оказіоналізмів перетворюються на неологізми, згодом переходять до активного складу лексики, щоб із плином часу стати історизмами. Мова преси найдинамічніше реагує на соціально-політичні зміни, що відбуваються в суспільстві. Передусім це стосується лексичного та фразеологічного рівнів мови. Олександра Антонівна досліджує словотворчі процеси в мові сучасної преси, вивчає можливості трансформації фразеологізмів, результати таких досліджень відображені в працях "Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети" (1978), "Активні словотворчі процеси в мові сучасної преси (Деякі питання іменникового словотвору)" (1980), "Нові тенденції у мові сучасної преси" (1988), "Інноваційні процеси у мові сучасних засобів масової інформації" (2000), "Інновації в мові сучасних мас-медіа" (2001) та ін. Медіатекст не може існувати відірвано від інших текстових різновидів,

у ньому часто перехрещуються різностильові елементи, з посиленням впливу науково-технічного прогресу на всі сфери життя активізується використання термінів, про що О. Сербенська пише у статтях "Функції терміна у газетному тексті" (1976), "Науково-технічний термін у мові сучасної публіцистики" (1976).

Результати науково-теоретичних розробок О. Сербенської щодо мовотворчості журналіста, його реалізації як мовної особистості, проблем екології газетного слова знайшли своє органічне продовження у низці підручників, посібників, інших навчально-методичних праць, які мають на меті вдосконалити мовну підготовку журналістів, виробити практичні навички мовотворчої діяльності на засадах культури мови в її широкому розумінні. Олександра Антонівна плідно розробляє методику викладання української мови на факультеті журналістики. Власну концепцію описано в працях "Викладання української мови в контексті сучасних вимог" (1998), "Практикум з курсу "Українська мова в засобах масової інформації" (1998), "Культура усного мовлення. Практикум" (2003), "Культура усного мовлення як навчальна дисципліна (з досвіду викладання)" (2003) та ін. Олександра Сербенська є співавтором посібника "Антисуржик", який пропагує потребу говорити грамотною українською мовою, очистити мовний ґрунт від бур'яну – суржику, вміти поводитись у різноманітних життєвих ситуаціях. Останнім часом простежується підвищений інтерес громадськості до проблем української мови, насамперед це стосується правопису і слововживання. У книзі "Актуальне інтерв'ю з мовознавцем" О. Сербенська, відповідаючи на запитання журналіста М. Волощак, тлумачить складні питання української мови, пояснює передумови різноманітних мовних інновацій, обґрунтовує потребу консолідації зусиль для вироблення правописних норм, що ґрунтуються на притаманних українській мові морфологічних формах, на особливостях фонетичної системи української мови.

Олександра Сербенська є автором і співавтором лексикографічних та довідкових праць "Словник па-

ронімів української мови" (1986), "Словник труднощів української мови" (1989), "Словник-довідник з культури української мови" (1996), "Екологія українського слова. Практичний словник-довідник" (2003, 2005), "Словник-довідник з культури української мови" (2006), "Практичний словничок складних випадків слововживання" (2007).

Варто виокремити здобутки вченої у порівняно новому способі вивчення української мови – комп'ютерному. Олександра Антонівна запропонувала завдання для освітнього мовного сайту www.franko.lviv.ua/lknp/mova.htm, який був одним із перших інтернет-сайтів такого типу. Завдяки цим завданням користувачі Інтернету змогли вдосконалити свої знання з української мови, виробити навички використання тих чи інших словоформ. Наукове обґрунтування такої практики висвітлене у публікаціях "Комп'ютеризація процесу вивчення української мови" (1991), "Принципи розробки комп'ютерних програм з проблем культури української мови" (1993), "Комп'ютерна підтримка навчального посібника "Антисуржик" (1994), "Дидактичні засади комп'ютерного забезпечення курсу "Ділове українське мовлення" (1996), "Використання Інтернет-технологій – нові можливості вдосконалення рівня володіння українською мовою" (2006), "Наукові засади усунення деформацій української мови і його інформаційно-комп'ютерне забезпечення" (1992), "Комп'ютерно-інформаційне забезпечення усунення деформацій української мови" (1995) та ін.

Зазначені в нашій статті праці Олександри Сербенської – це тільки частина її наукового доробку, присвяченого різним аспектам аналізу мовотворчої діяльності журналіста. Здобутки попередніх років не стають для професора Сербенської приводом "спочивати на лаврах", солідні наукові здобутки дають підстави стверджувати, що абсолютною цінністю для Олександри Антонівни є праця. Іван Франко, творчість якого перебуває у фокусі наукових зацікавлень О. Сербенської, виступаючи на ювілеї на честь 25-ліття своєї творчої діяльності, назвав себе "пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку";

аналіз наукової і педагогічної діяльності О. Сербенської мимоволі наштовхує на аналогії. Професор Сербенська щоденно працює над підвищенням мовнокультурного рівня сучасної української журналістики: в лекційній аудиторії, у телевізійній студії, за письмовим столом. І у науковій творчості і в житті Олександра Антонівна ставить високу "планку", вона вимоглива до власного слова і цим стимулює до самовдосконалення як безпосередніх співрозмовників, так і тих, хто спілкується з нею через сторінки наукового тексту. Не втомлюючись генерувати нові ідеї, Олександра Антонівна не шкодує дарувати їх, щедро ділиться ними з колегами, аспірантами, студентами, дає своїм учням крила, що дають змогу молодим науковцям заявити про себе. Олександру Антонівну вважають своїм Вчителем не тільки ті, кому пощастило навчатися в неї на факультеті журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, але й багато працівників ЗМІ та науковців, знайомих з думками дослідниці через її численні праці, виступи в пресі, на радіо і телебаченні. Втілення працьовитості, інтелігентності, високої сили духу, Олександра Антонівна завжди є тим орієнтиром, до якого хочеться прагнути.

Христина Дацишин

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мови ЗМІ Львівського
національного університету імені Івана Франка

---

1. *Сербенська О.А.* Антропоцентричний підхід до вивчення мови / О.А. Сербенська // Труды Междунар. конф. "Язык и культура": Тез. доклад. – К.: Collegium, 1994. – С. 262–264.

2. *Сербенська О.* Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей: Наук.-популярне видання / О. Сербенська, М. Волощак. – К., 2001. – 206 с.

3. *Сербенська О.* Інноваційні процеси у мові сучасних засобів масової інформації / О. Сербенська // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. 11–13 травня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 232–235.

4. *Сербенська О.* Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка / О. Сербенська. – Львів, 1993. – 111 с.

5. *Сербенська О.* Роль Івана Франка у становленні і розвитку газетно-публіцистичного стилю української мови / О. Сербенська // Іван Франко і світова культура: Мат. міжнарод. симпозіуму ЮНЕСКО: У 3-х т. – К., 1990. – Кн. 2. – С. 221–225.

6. *Сербенська О.* Факультет журналістики, українська мова і я – словесник україніст / О. Сербенська // Пам'ять століть. Україна. Історичний науковий та літературний журнал. – 2004. – № 3–4. – С. 158–166.

7. *Сербенська О.* Феномен звукового мовлення / О. Сербенська // Культура усного мовлення. Практикум. – К., 2004. – С. 8–15.

В ОКЕАНІ БЕЗМЕЖНОГО ФРАНКОВОГО ДУХУ

Про Івана Франка як письменника та публіциста написано багато. Проте збагнути велич його таланту лише методами описового характеру неможливо. Головною зброєю, так званим духовним мечем Івана Франка, було Слово. Це не просте слово, не "потік галасливих фраз", а глибоке розуміння того, "як много важить слово". Слово Каменяра "тіло рве до бою", гостро та нищівно критикує духовну та моральну закостенілість тогочасного суспільства, пропагує високі ідеали добра, справедливості та накреслює шляхи, щоб наблизитися до них.

Творча особистість Івана Франка була б неповною та недовершеною без розгляду його мовностилістичної та лінгвістичної площин. Важливим є не лише те, що говорив, пропагував Франко, а й те, як він це робив, як пульсувала динаміка його полум'яних фраз, якою сильною та емоційною була енергія його живої мови.

Таке ґрунтовне, багатогранне дослідження мовної особистості Івана Франка виконала видатний мовознавець, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, академік Академії наук вищої освіти України – Олександра Сербенська. Свою працю вона реалізувала у науковому виданні "Мовний світ Івана Франка"[1]. Здавалось би, на перший погляд, чергове пересічне видання, що окреслює вже писану-переписану багатьма вченими тему. Коли взяла книгу в руки, прочитала її назву, перегорнула кілька сторінок, ознайомилася з анотацією, змістом книги, побачила, що це вартісне дослідження, заслуговує на увагу науково-логічний й водночас творчо-поетичний підхід автора, ґрунтовний систематичний аналіз й тонке інтуїтивне відчуття творчості Каменяра. Почавши поволі читати

[1] Сербенська О.А. Мовний світ Івана Франка (Статті, роздуми, мемуари) : [монографія] / О. Сербенська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 372 с.

книгу, зрозуміла, якою широкою та багатогранною є тематика мовних проблем, що їх порушував Іван Якович Франко.

Уже на перших сторінках свого видання Олександра Сербенська дійшла висновку, "що маємо всі підстави говорити про те, що Іван Франко був **першим** в українській культурі вченим-енциклопедистом, який всебічно підійшов до вивчення рідної мови і, як ніхто до нього, визначив стратегію і тактику її розвитку в умовах бездержавності, водночас охопивши і важливі питання загального мовознавства".

Видання Олександри Антонівни розраховане не тільки на спеціалізовані кола зацікавлених цією тематикою осіб, а й для всіх, хто бажає відкрити для себе постать Івана Франка у різних площинах. Особливість та унікальність творчої роботи професора у тому, що колосальній праці над безсмертною спадщиною Каменяра та його геніальній особистості вона присвятила чимало років свого життя. Зазначимо, що інтерес професора Олександри Сербенської до Івана Франка з'явився ще з раннього дитинства, як вона згадує, "тужливою піснею-романсом і проникливим поетичним словом", яке посіяв її батько. Роки юності та й творчо-кар'єрної зрілості вченої-мовознавця ознаменували собою активний пошук, аналіз, дослідження та відкриття нових берегів потужного Франкового Слова.

У книзі "Мовний світ Івана Франка", що з'явилася з нагоди 150-річчя від дня народження великого Генія, Олександра Антонівна зібрала написані в різний час лекції, статті, есеї про малодосліджені погляди Івана Франка. Цей новаторський елемент важливий у всій системі науково-творчих досліджень франкознавців. Автор простежує процес становлення Франка як мовознавця, з'ясовує соціолінгвістичні засади науковця, його погляди на суть Слова, зв'язок мови і духовності, розкриває Франкове трактування ролі живого слова в житті індивіда та народу. Цей перелік зацікавлень Франком професора Сербенської не завершений. Олександра Антонівна – одна з небагатьох учених-франкознавців, яка

вивчає малодосліджену, проте таку широку грань Івана Франка, як журналістська діяльність ученого. Мовна особистість Франка-журналіста – це невичерпне джерело словесно-лексичного наповнення, поетичних рядків та поєднання стилістичного вбрання тексту з ідейним змістом, закладеним в нього.

Автор видання потурбувалася й про те, як постать Каменяра відображена у скарбі національного слова. Це звичайно клопітка й непросто праця – опрацьовувати чимало джерел, присвячених не лише українському, а й світовому Генієві, осмислити їхній неабиякий духовний внесок, донести до широкого загалу та обезсмертити чимало цінних висловлювань великих світочів українського народу про Івана Франка. Як приклад, цитати Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Максима Рильського тощо вчена помістила на перших сторінках книги перед вступом, аби читач їх одразу помітив. Крім того, у книзі зібрані висловлювання самого Івана Яковича про слово та рідну мову.

Ще з дитячих років розум, серце і душа Олександри Сербенської зі всією щирістю та наснагою відкрилися для пізнання величної постаті Франкового генія. Завдяки палким шанувальникам красного письменства, національно свідомим батькам з творчістю Франка вона ознайомилася дуже рано і, що головне, зберегла цю жагу, пронесла її крізь все життя до сьогодні. Саме тому, мабуть, немає такої віддаленої сфери духу Франка, якої б не торкнувся тонкий розум Олександри Антонівни.

“Мовний світ Івана Франка” – саме те видання, яке містить в собі плоди довготривалої й багатогранної праці професора над феноменом Івана Франка. Крізь призму рідної мови вченого автор досліджує, намагається з’ясувати його погляди на різноманітні суспільні реалії того часу, які Іван Франко глибоко порушував у своїй творчості. Мовний світ Мислителя послужив Олександрі Антонівні для розкриття його унікального дару пізнавати велике таїнство слова і внутрішнього світу людини, сформованої в дусі рідної “руської бесіди”, що серцю мила. Адже будь-яке намагання простежити життєвий

чи творчий шлях Івана Франка без його зв'язків з динамікою рідної материнської мови та живого, полум'яного слова не матиме успіху.

У книзі, крім вступного та завершального слова, додаткових матеріалів та творчості самого Каменяра, є три великі розділи: "Рідна мова у житті Генія", "Франкові засади мовотворчості журналіста", "До Франка – різними стежками : післямова". У першому розділі – "Рідна мова у житті Генія" Олександра Сербенська з'ясовує ті чинники, які формували мовну особистість Івана Франка і наснажували усю його науково-просвітницьку діяльність. "Лінгвістика цікавила Франка ще зі студентських років. Ознайомлення з досягненнями видатних учених у цій та багатьох суміжних галузях знань (зокрема філософії, психології, психофізики, соціології, літературознавства, фольклористики, етнопсихології, антропології), вільне володіння багатьма мовами, обізнаність зі становленням та розвитком літературних мов багатьох народів, цілеспрямована перекладацька діяльність, що давала змогу зіставляти мовні явища різних рівнів у різних мовах – усе це та багато інших чинників, підсилених природним чуттям до живого слова, щирою синівською любов'ю до рідної мови, витворило дивної сили сплав розуму і серця, що відчутне у його мовознавчих працях (їх понад 20) та в принагідних зауваженнях, які, мов дорогоцінні перли, розсипані у численних публіцистичних, літературознавчих, історичних працях".

Зазначимо, що не лише вершини невтомного творчого духу генія досліджує професор. Зокрема, цікавий новаторський момент визначила Олександра Антонівна в контексті поширеного традиційного погляду багатьох дослідників на дитинство Мирона: "Мабуть, із певним застереженням можна прийняти твердження деяких біографів про те, що "малим був Франко не як усі діти". Адже, як і його однолітки, він "бігав із сусідськими хлопчиками до млинівки купатися", ходив "за худобою", "до снопів", і навіть "був гарячий до сварки, а то й до бійки". Як може дізнатися читач, дитинство малого Мирона-Іванка пролітало в компанії веселих сільських хлопчаків,

що, як тільки впоралися із дорученою їм роботою, збиралися на вулиці погаласувати. Але незважаючи на це, майбутня геніальність Івана Франка вже проявлялася й тоді. "Щоправда, змалечку звик із усяким виявом свого чуття ховатися від людей, "любив самоту", мав звичай розмовляти сам із собою; його вразлива душа і духовне вухо могли чути на людську мову перетворене дзюрчання потічка, подув вітру, шум дубів, тремтіння осикового листя, скрип похиленої берези... Він міг, назбираючи в лісі купу грибів і чистячи їх ножиком, весело гуторити з ними: маленького білого грибочка грайливо називав "паничиком", турбувався, щоб у панночки – "голубіночки, сивенької, кругленької", слимачки не розвелися, по-дорослому жартівливо, а коли гіллячка придавила капелюха, то й співчутливо, звертався до гриба – "старенького дідуся".

Про незвичайність Франка-дитини свідчать й такі слова: "Якщо діти мають меншу чи більшу міру олюднювати речі, то малий Мирон перебував у глибшому вимірі: він відчував невідоме в природі, її таємничу печать і вже дитяча душа, шукаючи слово, могла працювати, висловлюючись "мов живий чоловік, привалений каменем"... І мати, слухаючи іноді дивну мову свого улюбленого сина, не то дивуючись, не то жахаючись, міркувала, що у його словах, можливо, є "якась правда, таємна, недоступна їй".

Олександра Антонівна порушує проблему світогляду І. Франка у підрозділі "Буття у мові і мова у тут-бутті". Франко І. не вважав рідну мову номінативно-семіотичною категорією, тобто лише засобом міжлюдської комунікації та спілкування. Мову Великий Каменяр розглядав як першооснову буття не лише окремої людини, а й цілих народів і націй. За її допомогою пізнають світ, в її рамках формуються початкові уявлення, образи та знання, які залишаються в людини впродовж усього життя. Передаючись від матері до дитини, рідна мова не зникає безслідно, а залишається в серці та розумі наступних поколінь. Найголовніша місія слова, на думку Франка, – національна інтеграція на засадах єдиного духу

та ментальності. Про рідну мову як духовне підґрунтя, запоруку існування нації, народу та окремого громадянина Франко зазначав: **“Ми не могли дати міліонам у руки хліба, не могли тисяч і соток тисяч охоронити від нужди, від визису, від змарнування сил. У нас був тільки один заряд – рідне слово”.** Такою є філософія Великого Мислителя – далеко не матеріалістичною, як вважало чимало вчених, а, навпаки, ідеалістичною, одухотвореною субстанцією рідного слова, захованого в тут-бутті мови.

Наступна сфера дослідження Івана Франка – лінгвістика. Він є автором, упорядником та видавцем багатьох тисяч праць. Проте навіть не в цій дорогоцінній праці варто шукати глибину мовного “Я” Івана Франка. Основне трактування сутності мови Франком професор Сербенська розглядає в національно-лінгвістичному, навіть інтернаціональному контексті світових мов. Учений наголошував, що “наша мова найпридатніша до пісень”, “в русина немає життя без пісні”. Важливою прикметою є багатство голосних (“самозвуків”). На відміну від багатьох інших мов, в українській вони не редукуються, а функціонують як звуки повного утворення. “Русин, зауважує вчений, не проковтує самозвуків, але радо переплітає ними склади і тому легше вимовляє їх”.

Цікавий погляд О. Сербенської й на писемно-літературну діяльність І. Франка. Він не лише автор сюжету, поетичний майстер, драматург, публіцист, а й психолог. Для читача книги “Мовний світ Івана Франка” буде вельми цікаво дізнатися більше про геніального Мислителя в літературі, оскільки Олександра Сербенська по новому, з неабияким захопленням для читача розкриває методику літературної творчості Івана Франка. На сторінках книги вона подає уривок зі спогадів М. Рудницького про Івана Яковича. “Франко, зустрівши Стефаника, пішов з ним на ринок, купив булку, яблука і ходив без визначеної мети поміж столом з городиною і печивом. Згодом став осторонь групи продавців, які жваво розмовляли, і за рухами очей, тіла Франко характеризував їх, вивчав як прототипів своїх літературних персонажів. У розмові

письменників вражає один момент: на запитання Стефаника, чому Франко не вступає в розмову з людьми, яких хоче зобразити у творі, останній відповів: "розмову я чую у своїх вухах".

Особливо новаторським елементом у дослідженні творчості Івана Франка є розгортання символіки кольору. У цій книзі вона розповідає про роль зацікавлення досягненнями кольорознавства молодим Іваном. Знання з фізики та психофізики згодом послужили для Франка позасюжетним тлом для його творів. Читачеві буде цікаво дізнатися про значення, роль та символіку тих чи інших кольорів у художніх працях письменника. Про це автор пише в підрозділі першого розділу "Кольороназви у прозі письменника". Ще з дитинства в Івана Франка виробилася неабияка чутливість до того чи іншого кольору. Як розповідає Олександра Антонівна, не злюбив майбутній письменник жовтої барви.

Цікавий момент як приклад розвиненого кольоросвіту Франка. "Цю, ще з раннього дитинства відразу до жовтого виявляємо в багатьох Франкових творах. Кольоративи на позначення жовтизни вібрують переважно чимось негативним, пов'язані з нужденним, неприємним. Кілька прикладів: *пожовкле та поморщене лице, пожовкле, мученицьке лице, він весь згорбився, зробився блідий і майже жовтий, їх лиця пожовкли з нужди,* страшним і відразливим було лице діда Герасима, на якому була *дрібно сфалдована темно-жовта шкіра довкола сліпих очей...*".

Поважне місце займала у Франка зелена барва. "Для сільського хлопчини це колір його доброго дитячого світу – пастівників, зелених цвітастих лугів, водних водоростей, лісів...Зелень письменник сприймав як життя у нашій площині, як символ дивної сили природи, її постійного оновлення, і це почуття не покидало його, як можна судити з творів, коли уважно розгортати їхній словесний одяг, усе життя. У зеленому митець бачив символ "здоров'я, сили, краси і надії".

"Розкішну гаму зеленого, що є кольоровим центром твору, митець обрамлює ахроматичними біло-сіро-чор-

ними барвами: *білілися стіни, клубиться біла мряка…*, клубляться і сунуть *сірі тумани, чорний вінець лісу*. А на все це накладається лагідний пастельний колір рожевого, а золото щедро облагороджує: *мряка – це рожево-сіре море*, і прекрасна картина постає перед зором, коли *величезні копиці пари підіймалися вгору, де займалися рожевим світлом, коли сонячне проміння золотило… поверхню того повітряного моря, чи сонячне проміння рожевою загравою обливало лице та золотило ясноволосі коси;* і в цій грі кольорів не дивною є *рожево-золота поява* та *рожева головка в золотистім вінці кіс*".

Значно поширеною та символічною є золота барва. "Мазок золотої барви, яка символізує сонячне світло, благородність, плоди високого духу і високого натхнення і є знаком духовного пізнання, митець кладе, описуючи вогонь у батьковій кузні. Уже з відстані кількох десятків років письменник згадує, як *вугля з червоного робилося золотим*, а в глибині вогню *щось жевріє, ясніє, як золото*, як у тому міцному вогні *пролизуються сині, червоні та золото-білі промені*. Із батькової кузні Франко взяв у мандрівку життя девіз золотої батькової душі – "З людьми і для людей", узяв чесність, порядність, пошану до праці та поцінування найбільшого дару, що його Господь дав, – дару любові до людей". Золотий відтінок – це найбільш філософська барва у творчості Франка.

Важко переоцінити внесок І. Франка в українську журналістику. Він не лише фундатор теоретичних положень та аспектів української журналістики, основоположник концептуальних засад цієї сфери, які пізніше вже розвивали чимало публіцистів та журналістів. Професор Сербенська наголошує, що **"в журналістику Франко прийшов через визначену долею геніальність; сюди привело його до болю розвинуте почуття обов'язку служити рідному народові, сприяти розвиткові його національної самосвідомості та культури"**.

У сфері дослідження Франкової журналістики Олександра Антонівна дійшла таких висновків: "Франко один із перших в українському письменстві подав **об-**

рази журналістів, вникав у внутрішнє "Я" тих, хто брався діагностувати хвороби соціального організму, цього, по суті, нового для україністики виду діяльності, повинен був говорити про політичні конфлікти, вказувати шляхи до правди. Журналістика волею обставин була для Франка сферою діяльності, яку він пізнав всебічно, публіцистика – станом його душі". У розділі "Франкові засади мовотворчості журналіста" професор розповідає, що вимогливої, твердої та рішучої вдачі Франка-редактора часом лякалися молоді журналісти, але саме ці якості змогли виховати національно свідомих, гідних для служіння народові майстрів української преси.

Зазначений розділ "До Франка різними стежками" – це біографічна стежина пізнання Франкового імені як української гордості та світового авторитету. Автор пригадує дитячі роки, коли вперше про Франка почула з вуст батька. Про один з таких моментів вона пише: *"Часто в надвечір'я, коли сутінки тихо входили в кімнату (війна, економили все, що могло світити, хіба якийсь каганець блимав на кухні), ми, три сестри, з яких мені, найстаршій, було десь одинадцять-дванадцять, вмощувалися кого нього на великому ліжку, а він [батько] щось декламував зі свого улюбленого та, беручи в руки мандоліну, співав з нами – а знав безліч народних пісень, стрілецьких, українських романсів…".* Олександра Антонівна також розповідає про те, як в радянські часи згідно з марксистсько-ленінською ідеологією І. Франкові самовільно нав'язували ярлик атеїста.

В окремому підрозділі зібрано "Франкові думки про мову", цитати про силу слова, переслідування рідної мови, значення слова в художньому творі.

Наголосимо, що в книзі "Мовний світ Івана Франка" Олександра Сербенська вперше в Україні переклала з польської мови на українську реферат молодого Франка про працю американського природодослідника щодо значення кольору в живій природі. Це справжня знахідка не лише для мовної та літературно-публіцистичної спадщини франкознавців, а й також для наукових кіл у

галузі фізики, біології, біохімії, які молодий Іван Франко блискуче опанував.

Саме тому “мовний світ Івана Франка космічно великий і серед розмаїття інших мовних світів неповторний, дивуватиме ще не одне покоління дослідників, які відкривають і пізнають поки що окремі острівці в океані Франкового мовного буття”.

Любов Демко

Студентка факультету журналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРИ СЕРБЕНСЬКОЇ

У структурі університету наукова діяльність – один із найпрестижніших напрямів. Науково-практичні конференції, робота у спеціалізованих радах, публікація монографій, статей, популяризація наукових знань, праця з обдарованою молоддю – усе це є прямим обов'язком викладача високої школи.

Активізації цієї діяльності значною мірою сприяє така форма, як науково-дослідна робота, яка враховує специфіку цього виду творчості – зокрема, працю в позаурочний час. Ця форма дає змогу залучити до виконання теми працівників інших кафедр, налагоджувати співпрацю зі спорідненими факультетами, давати посильні завдання аспірантам, студентам.

Упродовж кільканадцятьох років професор О. Сербенська багато уваги приділяє роботі над виконанням важливих держбюджетних наукових тем, керує ними. Тематика пов'язана насамперед зі збереженням самобутності української національної мови, працею над підвищенням рівня її культури, з вивченням особливостей українського публічного мовлення. Систематичною є праця над розробленням навчальних комп'ютерних програм для кращого засвоєння норм української літературної мови.

Коротко схарактеризую роботу над окремими темами.

Розробка комп'ютерних навчаючих програм та інструментальних систем для забезпечення функціонування української мови як державної (1997–1999)

Для виконання теми сформували колектив виконавців з механіко-математичного факультету та факультету журналістики, серед яких були проф. Ковальчук Б., доценти Янчак В., Федик О., Стецула І., Лобур Н. та ін.

Запропоновано власну технологічну схему розроблення навчальних програм. Розроблено інструментальні

засоби, за допомогою яких забезпечено комп'ютерну підтримка курсу з культури українського ділового мовлення. Складено завдання до низки тем розділу про писемну форму ділового мовлення. Зібрано та систематизовано матеріал для словника помилок, у якому охоплено низку здеформованих слів та висловів, що трапляються в діловій сфері. Розроблено україномовне інструментальне комп'ютерне забезпечення для створення навчальних програмних засобів. За допомогою розроблених інструментальних засобів написані навчальні програми до розділу "Типові помилки в усному діловому мовленні".

Розроблено тренувальні вправи, навчально-контролюючі завдання для того, щоб полегшити вивчення української мови тим, хто нею недостатньо володіє у своїй професійній діяльності (студенти навчальних закладів різних профілів, викладачі, працівники органів адміністрації тощо), забезпечити усунення з усного та писемного мовлення користувачів комп'ютерних програм здеформованих слів та висловів, зросійщених синтаксичних блоків. Дослідження спрямоване на те, щоб користувачі добре засвоїли норми української літературної мови на рівні фонетичному, лексичному, фразеологічному та граматичному, уміли свідомо підходити до власного мовотворення.

Створення Інтернет-орієнтованого навчального-методичного забезпечення процесу вивчення української мови у навчальних закладах (2000–2002).

Для виконання теми також сформували колектив виконавців з механіко-математичного факультету та факультету журналістики.

Розроблені навчально-методичні матеріали – це складні для засвоєння питання курсу сучасної української літературної мови, надзвичайно важливі з огляду на те, що рівень усної і писемної мовленнєвої культури частини мовців, які користуються українською мовою, не завжди достатній.

Основні науково-практичні результати цієї роботи такі:

- вироблено методологічні засади дистанційного вивчення української мови;

- створено Інтернет-орієнтовані навчально-методичні матеріали для вивчення української мови тими, для кого вона є навчальною дисципліною;
- вироблено науково-методичні засади вивчення української мови на підставі узагальнення національної лінгводидактичної традиції, залучення світового досвіду викладання мов з використанням новітніх технологій;
- розроблено навчальні та тестові завдання, які допоможуть виявити загальний рівень володіння українською мовою та закріпити навички вживання літературних норм в усному та писемному мовленні, сприятимуть подоланню суржику як негативного мовного явища в Україні.

Реалізовано вироблені методологічні та методичні засади Інтернет-орієнтованого забезпечення для вивчення складних тем курсу, зокрема з фонетики, словотвору, морфології, слововживання, культури мовлення тощо. До багатьох тем розроблено тестові завдання, вправи, ігри.

Створені Інтернет-орієнтовані навчально-методичні матеріали з вивчення української мови допоможуть студентам вищих та середніх навчальних закладів у вивченні української мови, в утвердженні її як державної в Україні.

Проблеми екології української мови. (2001–2003)

Над виконанням цієї теми працювали також проф. В. Лизанчук, проф. Ф. Бацевич, доц. В. Пілецький, доц. М. Білоус та ін.

Унаслідок виконання теми з'ясовано низку питань, які сьогодні стали об'єктом лінгвоекології – порівняно нової дисципліни, яка формується як міждисциплінарна. Екологія мови охоплює сферу так званого "зовнішнього" мовознавства в широкому значенні.

Ґрунтуючись на презиційному та фаховому аналізу сучасного українського усного публічного дискурсу, публіцистичних та науково-технічних текстів, виявлено численні інтерференційні запозичення – лексеми, а також інтерфереми в системі словосполучень. Значну увагу зосереджено на складних питаннях українського

наукового мовлення, зокрема, природи терміна. Рекомендації дослідників мають безпосередній вихід у практику – опубліковано практичний словничок-довідник "Екологія українського слова". Його матеріали ефективно використовують під час редагування текстів.

Дослідження проблем екології української мови дало змогу визначити шляхи збереження українськомовного довкілля. Теоретичні висновки вчених зумовлюватимуть розвиток екології мови як науки, практичні рекомендації сприятимуть утвердженню української мови як державної, поліпшенню культури українського писемного й усного мовлення.

Наукові та навчально-методичні засади вивчення української мови як рідної та іноземної з використанням нових інформаційних технологій та Інтернет (2003–2004)

Над темою працювали спільно з кафедрою прикладного мовознавства філологічного факультету. Серед її виконавців варто відзначити доцентів З. Мацюк, Н. Станкевич.

Вироблено навчально-методичні засади тестового контролю загального рівня знань, умінь та навичок з української мови як рідної та іноземної (УМІ) з використанням комп'ютерних технологій та Інтернету. Для цього створено інструментальні засоби та Інтернет-орієнтоване навчально-методичне забезпечення. Створено систему тестових завдань для визначення мовної та мовленнєвої компетенції іноземців. Підготовлено лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови (географічні назви) як джерело лінгвокраїнознавчої інформації для іноземця.

Нові параметри розвитку українського публічного мовлення (2004–2006)

Для виконання теми сформовано колектив виконавців, серед яких варто відзначити проф. І. Крупського, доцентів З. Дмитровського, Х. Дацишин, С. Кость та М. Білоус.

У процесі аналізу опублікованих у мас-медіа історичних зразків текстів публічних виступів виявлено засоби, що сприяють побудові логічної промови, яка несе інформацію, може бути джерелом для прийняття

конструктивних рішень у політичній, судовій, управлінській, академічній діяльності. Це засоби, які допомагають реципієнтам фокусувати увагу на найважливіших тезах виступу, зрозуміти позицію оратора, перейнятися його емоціями, і як наслідок – підтримати його позицію щодо тих чи інших суспільно-політичних, історичних, наукових чи судових колізій.

Запропонована внаслідок роботи наукова періодизація українського публічного мовлення має на меті розкрити особливості усних публічних виступів у різні періоди української історії, актуалізувати важливу для певного часу політичну, економічну, культурну тематику, що розкриває широкі можливості як для лінгвістичного, так і для історичного аналізу.

Розроблено наукову типологію жанрів усного публічного мовлення, в якій взято до уваги здобутки українських та закордонних учених у цій галузі; теорію жанрів поглиблено внаслідок детального аналізу використаних у них виражальних засобів та способів впливу на аудиторію. Розширено систему класифікації на підставі екстралінгвістичних критеріїв, головним принципом належності промови до того чи іншого жанру обрано місце її виголошення. Виявлено, що специфікою українського усного публічного мовлення є жанрово-видова інтерференція, зумовлена політичними та історичними обставинами. З огляду на це констатовано, що більшість українських публічних виступів тяжіють до жанру суспільно-політичної промови, незалежно від місця виголошення: парламентська зала, мітинг, зала суду, церква, приватне зібрання, університетська аудиторія.

Мовностилістичні аспекти підвищення ефективності публіцистичного мовлення на українському телебаченні (2005–2007)

Значний внесок у формування концепції цієї теми належить проф. В. Здоровезі Серед виконавців були доценти І. Лубкович, З. Дмитровський, Х. Дацишин, С. Кость, Т. Лильо та ін.

Розроблено наукові рекомендації, спрямовані на поліпшення якості телевізійних програм. Проаналі-

зовано мовностилістичний рівень інформаційно-публіцистичного мовлення, його лексичні, фразеологічні, образно-метафоричні, граматико-риторичні ресурси; особливу увагу звернено на дотримання законодавчих норм функціонування державної мови в ефірних текстах. Виявлено тенденції у використанні мовностилістичних засобів, якими користуються у публіцистичному телемовленні; їх проаналізовано у контексті засад соціо- і психолінгвістики, культури мови, семіотики, запропоновано методи підвищення мовної майстерності тележурналістів. Опубліковано довідник "Основи телетворчості. Практикум ".

Семіотичний інструментарій на українському телебаченні: теоретичні засади і практика (2008–2009)

Активну участь у роботі над нею брали доц. Дмитровький З., доц. Павлюк Л. Виконавець теми Бабенко Вікторія захистила кандидатську дисертацію на тему "Семіотичний інструментарій в комунікативній стратегії українського телебачення".

Унаслідок виконання теми проаналізовано тенденції у використанні знакових систем, якими користуються в українському телебаченні. Наголошено на семіотичних законах, що діють у телевізійній творчості. Досліджено продукцію основних українських телеканалів з погляду засад семіології – науки про знак, текст і механізм генерування значень. З огляду на досягнення сучасних дослідників у вивченні тексту вироблено методологічні засади семіотичної інтерпретації телевізійного продукту, виявлено комбінації знаків на екрані, за допомогою яких можна показати в аудіовізуальному дискурсі "неочевидне і нечутне", звернено увагу на найголовнішу властивість телезнака – єдність в ньому інформаційної картини світу та авторської інтерпретації, узагальнено знання про мовно-емоційні концепти.

Проаналізовано тексти інформаційно-оглядових та інформаційно-публіцистичних програм декількох студій з метою обґрунтування раціонального використання знакових систем – жанрової палітри, співвідношення

повідомлення, тлумачення, аналізу, аргументації, діалогічності, образно-виражальних засобів, запропоновано шляхи підвищення світоглядного та національного рівнів телеіндустрії. Описано телевізійну продукцію з погляду теорії тексту. Розглянуто тексти цих програм телебачення з погляду дотримання законодавчих норм функціонування державної мови. Проаналізовано роль вербальних і невербальних засобів впливу на глядача.

Унаслідок виконання цих держбюджетних тем були опубліковані монографії, підручники, посібники, словники-довідники, наукові статті, тези доповідей на конференціях.

Ігор Довгий

Науковий співробітник факультету
журналістики Львівського національного
університету імені Івана Франка

ОЛЕКСАНДРА АНТОНІВНА СЕРБЕНСЬКА: У НЕВТОМНИХ ПОШУКАХ НОВОГО

ОЛЕКСАНДРА АНТОНІВНА СЕРБЕНСЬКА... Чисте звучання яскравого імені. Пароль і водночас відгук для посвячених. Знак якості на авторських матеріалах. Сигнал для виконання команд "струнко!" (стояти) і "правильно!" (говорити). Втіха для ока, вуха і розуму...

Вона – абсолютний авторитет й унікальний острівець СПРАВЖНЬОГО в науковому співтоваристві, чий доробок нині так часто формується із сурогатів і "вторсировини". Усупереч і наперекір модним тенденціям – імітаційній творчості, практично не приховуваному плагіаторству, ледачому переписуванню та замилуваному самоцитуванню – Вона щоразу *дивує*, ні *вражає* безмежною креативністю – в усьому, що пише, викладає, виголошує. Бо творчо думає, точно аналізує і талановито втілює.

Вона невтомна та інтелектуально невичерпна: розпочала в юності із суто лінгвістичних студій у галузі термінознавства, а вже зрілою дослідницею занурилася у хитросплетіння мовних проблем масової комунікації, і вже на цьому полі довела, що Їй під силу наукове завдання будь-якої складності та обсягу. Неквапно збираючи матеріал для докторської ("**Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства**", 1992), аби вийти на захист у всеозброєнні блискучих ідей та незліченних фактів, Вона чи не першою серед журналістикознавців новітньої доби показала мову преси як виразника певного типу культури та увела у науковий обіг. Вона також чітко окреслила Франкову концепцію мовотворчості журналіста, – чим поклала початок зіставним (минуле–сучасне) дослідженням багатьох медійних явищ.

Вона взагалі ніколи не бігла, захекуючись, наввипередки, – але кругом, і спокійно встигала першою, бо має дивовижне, Богом дане чуття нового і потрібного: доки інші, швидкі та спритні, мітингували й розпиналися у любові до бідолашної неньки України, Вона зосереджено працювала

й видавала те, що цій "неньці" та її "дітям" було найбільше потрібно на ту пору. Знаменитий "**Антисуржик**", що за Її редакцією з'явився на зорі української незалежності, 1994 р., для багатьох і на Сході, та й на Заході країни, став першим посібником з культури сучасної живої української мови і досі залишається у переліку найкращих видань, рекомендованих для удосконалення мовної компетенції (див., зокрема, статтю "Українська як іноземна" у часописі "Тиждень" за 23–29 січня 2009 р.), а ціла бібліотечка виданих одноосібно (або у співавторстві з такими ж невтомними ентузіастами) словників – "**Словник паронімів української мови**" (1986), "**Словник труднощів української мови**" (1989), "**Словник-довідник з культури української мови**" (1996; 2004), "**Екологія українського слова**" (2003; 2005) та ін. – краще за будь-які "промови на захист" боронила від зовнішньої зневаги та внутрішнього засмічення те, що є визначальним у самоідентифікації нації – її мову. А ще, раз за разом дивуючи, виходили Її навчальні посібники – "**Мова преси в контексті вимог перебудови**" (1989), "**Українська мова для початківців**" (1992; 2000), Практикум з курсу "**Українська мова в засобах масової інформації**" (1998); "**Українська мова: Практикум**" (2000) та інші, що майстерно трансформували глибоке академічне знання Авторки у дохідливу поживу для розуму майбутніх медійних зірок.

Здавалося б, із таким доробком можна заслужено почивати на лаврах, вряди-годи почитуючи десятиліттями відшліфовані лекції. Але це – не про Неї. Коли роками нагромаджуване невдоволення, а то й обурення, мовною невправністю, стилістичною невиразністю та інтонаційною бляклістю, що заполонили український теле- та радіопростір, досягло краю, Вона, зі своїм "фірмовим" ентузіазмом, взялася за всебічне вивчення наступної сфери – усного мовлення: започаткувала низку дослідницьких програм, залучивши до їхнього виконання своїх талановитих учнів, підготувала нові курси та видання, що, як і попередні Її книжки, приречені на читацький попит та академічний успіх. Солідний розділ "**Наше усне мовлення**" у книжці "**Актуальне інтерв'ю**

з мовознавцем" (2001), практикуми "**Культура усного мовлення**" (2004) та "**Основи телетворчості**" (2007), численні виступи на радіо і телебаченні, доповіді на великих наукових форумах – усе це складові Її особистого (але ж якого потужного!) наступу на лексичну розгубленість та артикуляційну безпорадність ефірних мовців, це Її особистий внесок в "екологію" слова, що звучить (а отже, вчить і слугує прикладом).

Та чим би не займалася Вона на довгій науковій ниві, які б пласти не піднімала і які б сфери не охоплювала, – завжди, десь глибоко в душі, "для себе", залишався найпотаємніший, найтепліший куточок, до якого Вона незмінно поверталася із непростих мандрів комунікаційними світами, – тут назбирувалися Її роздуми й міркування про Великого мислителя, Великого попередника, Великого натхненника – Івана Франка. У Франковій творчості Вона постійно знаходила нові завдання – для себе, а заразом – і часом несподівані відгуки – на свої проблеми і відповіді – на актуальні запити суспільності. Коли ж 2006-го, ювілейного Франкового року вийшла Її нова книжка – монографія "**Мовний світ Івана Франка**", – потаємний куточок насправді виявився бездонною скарбницею, з якої Авторка, одну за одною, дістає давні й новітні думки, встигаючи огорнути їх у коштовні шати досконалих текстів. Давати їм оцінку – марна справа: ними треба насолоджуватися, у них треба розчинятися, на них треба вчитися. Вчитися хоча б тому, як треба прочитувати твори класиків, інтерпретувати їх, бачити непомітне для інших. І – хто знає? – може, одна з ідей, накреслених у книжці (як-от хоча б символіка та функції кольорів у творчості Франка), дасть початок новому виткові наукових зацікавлень (читай: нових ґрунтовних досліджень) невтомної Ювілярки?.. Бо ж у цій невтомності, напевно, і криється, за словами Її наукового кумира Франка, "загадка подекуди парадоксальних розвертів потужної думки дослідника"...

Надія Зелінська

Доктор філологічних наук, професор
Української академії друкарства

ЩИРО...
“ФАЛЬШИВИТИ НЕ МОЖНА”

Вони не купались у золоті та розкошах, не нажили статків, жили скромно, плекаючи почуття людської гідності, а їхнім безцінним багатством повсякдень був розум і мудрість. Вони – це особливі й унікальні своїми здібностями та твердим характером українці. Славетний народ з більш, ніж тисячолітньою історією, має чим гордитись – тисячі людей заслуговують нашої вдячності і пошани. Особистості, які плекали пам’ять свого роду, шанували закладений предками ген працьовитості, порядності, жадобу знань, усвідомили силу Слова, його сакральність, значення для розвитку особистості та повноцінного життя нації. Саме про таких Людей, які вірою і правдою служили Слову, розповідає заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка Олександра Антонівна Сербенська у збірці нарисів «Характерники»[1]. Такою оригінальною назвою автор лише наголосила на незвичайності своїх героїв, людей, які володіли даром розкривати таїну слова, закладати в душі молоді любов до рідної мови. Дослідниця без вагань порівнює їх з характерниками – не просто віщунами чи чарівниками, а людей, сильних характером, твердо переконаних у потребі жертовної праці для народу. Чому і наскільки важливий їхній внесок – про це дізнається кожен, хто вчитуватиметься в книгу, зуміє читати «між рядками»...

Кожне покоління має свої випробовування. Безумовно, ми дякуємо Богові за те, що над нами мирне небо і не доводиться здригатись від гарматних пострілів. Та на долю ж мого покоління випала моральна і духовна війна. На перший погляд, може постати запитання – як студенти можуть оцінити книгу чи літературу загалом?

---

[1] Сербенська О. ХАРАКТЕРНИКИ. Наша вдячність, пам’ять і шана / О. Сербенська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 124 с.

Та відповідь в мене однозначна – я навчилась читати те, що не написано, відчувати серцем, поринати у спогади, які для когось стали визначальними у житті. Важливими подіями була насичена юність Олександри Антонівни. Це для нас, студентів XXI ст., роки в університеті пролітають дуже швидко, а для когось – і надто легко, але не в усіх було так і не в усі часи.

Людям, які завжди будуть жити у пам'яті, О. Сербенська присвятила окремі розділи – а це пережиті сторінки з життя. Про передвоєнну напругу у Львові, дещо про повоєнні десятиліття, стан мовознавства ми дізнаємось у першому нарисі про мовознавця Івана Ковалика – його добу та оточення. Зауважує авторка: "При порівняно невисокому відсоткові українців у Львові панувала здорова і творча енергія діла, витворювались вартості всенаціонального значення". Та все ж реалізовувати свій творчий потенціал у силовому полі різних режимів, особливо радянського, було нелегко. Для кожного тоді існувала своя правда, а, може, її і не було зовсім: "То був час великого страху, дуже пильного цензора над людьми і цензора у самих людях". Ряди науковців посилено працювали над взаєминами двох слов'янських мов – української та російської, та "гармонійна двомовність так і не прижилась". Ідеї львівських мовознавців вивчати українську мову Київ підтримував, проте не на всі проекти давали кошти.

З неймовірним захопленням я читала нарис спогадів про вчителя Юліана Редька. З короткого розділу кожен може дізнатись частину секретів педагога вищої школи. Що робити і як, щоб стати "професіоналом вищої проби"? Про це стає відомо далі: "У лекціях професор, як досвідчений оратор, уміло вставляв спогади зі свого життя, з життя рідних, близьких, перепліталися соціальне й політичне, пережите й передумане". Тепер стає зрозумілим той факт, чому Олександра Антонівна урізноманітнює лекції своїми цікавими розповідями. Сьогодні, коли майже тримаю у руках диплом, шкодую, що не завжди уважно слухала педагога, яка насправді хотіла "спрямовувати на шлях істинний" своїми історіями.

Зазначимо, що автор у кожному нарисі не забуває дякувати Богу і Долі, яка звела її з такими людьми. Чудовий оратор і філософ Цицерон правильно зазначив: "Недостатньо опанувати премудрість, треба також уміти користуватися нею". Олександра Сербенська – вдячна і здібна учениця. Про ще одного свого вчителя, лінгвіста, родича О.Кобилянської, Броніслава Кобилянського авторка говорить як про "характерника науки". Мабуть, й недарма, адже "словесники Львівського університету були одностайні в тому, щоб його прізвище увіковічнити на пам'ятній дошці-барельєфі, разом з іменами Я. Головацького, В. Сімовича, О. Колесси, Ю. Редька...".

Педагогічна праця Олександри Антонівни наповнена цікавими знайомствами, її колеги – видатні люди. Про них йдеться у таких нарисах: Михайло Шкільник – "Педагог з незгасною Божою іскрою", "Неперевершений стиліст" – викладач факультету журналістики Володимир Кибальчич, Дмитро Гринчишин – постійний "відшліфовував" слова і сумлінний трудоголік. Оригінально і, по-своєму щиро описує авторка видання "Теофіль Комаринець. Біобліографічний покажчик": "В усьому – у доборі матеріалу, його інтерпретації, у структурі книжки відчутна не лише професійна рука, а насамперед теплота сердець, причетних до створення рецензованого видання". Цікава сучасникам також постать професора Кароліни Лянцкоронської – авторки "Воєнних споминів", яка належить до відомого польського шляхетного роду. У своїй праці вона розповіла не менш вагомі факти з історії та свого життя – організацію місцевих комітетів, всебічно показала проблеми біженців, роботу Львівського університету.

"Успішний у кар'єрному зростанні, авторитетний, розумний, інтелігентний", – усі ці слова про професора Володимира Здоровегу. Хоч, як зазначає О. Сербенська, що обмежитись тут кількома "штрихам" – річ не дуже вдячна. Цікаві відгуки випускників факультету про відданого журналістиці професора справді зворушили мене. Шкода, що мої одногрупники вже не мали змоги почути його поради і дізнатись, яке наше майбутнє в

журналістиці: “Біля прізвищ у журналі Володимир Йосипович ставив символічні позначки – “надія є”. Все ж таки, Олександрі Антонівні вдалось відтворити чіткий “каркас для характеристики”: “Наймолодший для того часу доктор філологічних наук, талановитий науковець, журналіст високої проби, улюблений викладач багатьох поколінь”, і це зовсім незавершений перелік тих якостей, які залишились у пам’яті автора про свого колегу.

Як працювати словеснику і продовжувати справу свого життя у період знищення всього українського? На це питання можна отримати відповідь з автобіографічного нарису “Факультет журналістики, українська мова і я – словесник – україніст”. Зовсім несприятливі чинники (“жорстоке знищення національно-визвольного руху, система руйнувала українське, карала змагання до самостійності і волі”) проявлялись у всіх сферах життя, і університет не виняток. Складна політична ситуація і всюдисущий цинізм дещо “гальмували” і корегували процес навчання, та любов професора О. Сербенської до студентів і бажання навчати змінили такі тенденції. Проте, незважаючи на будь-які перешкоди, “кафедра, прагнула визначити своє місце в освітянському середовищі, виробляла концепцію вишколу працівників для українських аудіовізуальних засобів”, і це допомогло факультету мати гідних випускників-журналістів.

Університет дає нам своєрідну путівку у життя, але для когось він стає чимось більшим – другою домівкою. Мимоволі дивуюсь, як можна бути настільки відданим своїй професії?! Цього професіоналізму варто повчитись в Олександри Антонівни. “Десертний” підсумковий нарис, присвячений рідному університету – там, де вже “понад 50 років працює О. Сербенська, ділить радощі й тривоги, і є свідком багатьох гірких хвилин”. З упевненістю можна сказати, що за стільки років титанічної праці, стіни справді стають рідними. Зараз мені важко усвідомити ту цінність альма-матер, і може лише через декілька років ми збагнемо те, що наразі не під силу і “рельєфніше побачимо Університет”.

Сьогодні я дякую Долі, що завжди поспішала на першу пару в Олександри Антонівни. Низький уклін Вам, і повірте, що принаймні маленька частина Вашої науки закарбується у наших головах.

Мар'яна Іванців

Магістр журналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ДОСЛІДНИЦЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Упродовж багатьох років наше мовознавство мало тільки окремі праці, в яких було порушено проблеми культури української мови. Тому старше покоління пам'ятає, скажімо, книги Б.Д. Антоненка-Давидовича [2], чи Є.Д. Чак [26], які в ті важкі часи були і довідниками, і надією, і ковтком свіжого повітря в загальній атмосфері антиукраїнізму. Тоді й виникли перші задуми нових праць з культури рідної мови в Олександри Антонівни Сербенської. Втілити їх у життя було нелегко. Наприклад, "Словник труднощів української мови" вийшов у світ значною мірою завдяки наполегливості О.А. Сербенської. При цьому найлегше, мабуть, було їй дібрати колектив авторів і виконати творчу роботу. Значно важче було надрукувати цю працю. Насторожувало в ній пильних цензорів усе, починаючи з назви. Справді, яких труднощів могла зазнавати, на їхню думку, в щасливі часи вдосконалення розвинутого соціалістичного суспільства в СРСР українська мова, братня мова великої російської, в якій, до речі, вже був словник труднощів і там ця назва не викликала жодних заперечень. Зрештою, О.А. Сербенській вдалося зробити неймовірне. Словник вийшов у видавництві "Радянська школа" накладом 140 000 примірників [6]. Це була перша універсальна лексикографічна праця, що охоплювала складні випадки української орфографії, орфоепії, слововживання, словотворення, пунктуації, використання морфологічних і синтаксичних засобів. Пізніше за взірцем цього словника видано інші праці, наприклад "Універсальний словник української мови" З.Й. Куньч [18]. Ще раніше вийшла у світ досі унікальна праця О.А. Сербенської та Д.Г. Гринчишина "Словник паронімів української мови" [10], два видання витримав практикум з української мови, співавторами О.А. Сербенської тут були київські вчені [19]. Коли виникла пер-

ша можливість на початку 90-х років більш інтенсивного дослідження культури мови, О.А. Сербенська зініціювала видання першого в Україні навчального посібника "Антисуржик" [1]. У середині 90-х років XX ст. за її ініціативи й активної участі виходить "Словник-довідник з культури української мови", який витримав уже три видання [7; 8; 9].

Останнім часом ми вже маємо чимало праць з культури української мови [наприклад, 3; 5; 11; 12; 13; 15; 16; 20]. Проте й з-поміж них виокремлюються дослідження О.А. Сербенської. Передусім своєю ґрунтовністю, спрямованістю на те, щоб уже сьогодні сприяти підвищенню культури української мови. Сербенська О.А. досліджує складники мовної майстерності Івана Франка [21], мовлення сучасних тележурналістів [22; 23; 25]. Проте найбільший резонанс у суспільстві мають праці, в яких подано практичні рекомендації найширшому колу читачів з культури української мови [4; 24]. Ці її поради регулярно лунають в ефірі Національного радіо на сторінках радіожурналу "Слово". Лексикографічні праці О.А. Сербенської високо оцінені й давно стали частиною загальноукраїнського культурного надбання [див., наприклад, 14, с. 39, 46, 65; 17, с. 112–114, 266].

Олександра Антонівна Сербенська зараз перебуває на пікові своїх творчих можливостей, коли чималий досвід, глибокі знання поєднуються з активністю втілення численних творчих задумів. Тому можемо сподіватися від неї нових ґрунтовних праць з культури української мови, адже дослідниця керується принциповими засадами, що визначають важливість мови в житті людини, в житті суспільства: "Мова – найважливіша частина нашої особистості, нашої поведінки, нашої думки, вона тіло цієї думки, визначає ступінь нашої свідомості, є своєрідним її мірилом. Мова якнайтісніше пов'язана з духовним світом, сферою почуттєвого, з "розумом серця" – і усвідомлення того, що таке мова, як і за якими законами вона живе, що зберігає, а що руйнує її організм, яка її роль у житті людини і народу, виробляє здатність не піддаватися впливам середовища, якщо воно затя-

гує” [24, с. 15]. Саме таке усвідомлення того, за якими законами живе мова, як зміцнювати, а не руйнувати її організм, здатність не піддаватися впливам не дуже нині, на жаль, досконалого в Україні мовного середовища формує своїми працями відома дослідниця. Саме така повсякденна важка праця “для суспільного добра” найпотрібніша сьогодні нашому народові.

Анатолій Капелюшний
доцент кафедри мови засобів
масової інформації
Львівського національного
університету імені Івана Франка

---

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити: навч. посібн. – Львів: Світ, 1994. – 152 с.

2. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Б.Д. Антоненко-Давидович. – К.: Укр. книгарня, 1997. – 335 с.

3. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.

4. Білоус М.П. Екологія українського слова : практичний словничок-довідник / М.П. Білоус, О.А. Сербенська. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 88 с.

5. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.

6. Гринчишин Д.Г., Капелюшний А.О., Сербенська О.А. та ін. Словник труднощів української мови. – К.: Рад. шк., 1989. – 336 с.

7. Гринчишин Д.Г., Капелюшний А.О., Сербенська О.А., Терлак З.М. Словник-довідник з культури української мови. – Львів: Фенікс, 1996. – 368 с.

8. Гринчишин Д.Г., Капелюшний А.О., Сербенська О.А., Терлак З.М. Словник-довідник з культури української мови / Зі змінами. – К.: Знання, 2004. – 368 с.

9. Гринчишин Д.Г., Капелюшний А.О., Сербенська О.А., Терлак З.М. Словник-довідник з культури української мови. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 368 с.

10. *Гринчишин Д. Г.* Словник паронімів української мови / Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. – К.: Рад. шк., 1986. – 222 с.

11. Довідник з культури мови / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Вища шк., 2005. – 399 с.

12. *Караванський С.* Секрети української мови / С. Караванський. – К.: УКСП “Кобза”, 1994. – 152 с.

13. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне “я” / С. Караванський. – К.: Академія, 2001. – 240 с.

14. *Кровицька О.* Українська лексикографія: теорія і практика / О. Кровицька. – Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип’якевича НАН України, 2005. – 175 с.

15. Культура мови на щодень. – К.: Довіра, 2000. – 169 с.

16. Культура української мови: Довідник. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.

17. *Кульчицька Т.Ю.* Українська лексикографія XIII–XX ст.: Бібліографічний покажчик / Т.Ю. Кульчицька. – Львів, 1999. – 359 с.

18. *Куньч З.Й.* Універсальний словник української мови / З.Й. Куньч. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.

19. *Пазяк О.М.* Українська мова : практикум / О.М. Пазяк, О.А. Сербенська та ін. – К.: Либідь, 2000. – 384 с.

20. *Пономарів О.Д.* Культура слова: Мовностилістичні поради / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.

21. *Сербенська О.А.* Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка: Текст лекцій / О.А. Сербенська. – Львів: ЛДУ, 1993. – 112 с.

22. Сербенська О.А. Феномен звукового мовлення / О.А. Сербенська // Телевізійна й радіожурналістика: зб. наук.-метод. праць. – Вип. 3. – Львів: ЛНУ, 2000. – С. 349–358.

23. Сербенська О.А. Культура усного мовлення: Практикум / О.А. Сербенська. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

24. Сербенська О.А. Актуальне інтерв’ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О.А. Сербенська, М.Й. Волощак. – К.: Просвіта, 2001. – 204 с.

25. Сербенська О.А., Бабенко В.В. Основи телетворчості: Практикум / О.А. Сербенська. – Львів: ПАІС, 2007. – 112 с.

26. Чак Є.Д. Складні питання граматики та орфографії / Є.Д. Чак. – К.: Рад. шк., 1978. – 128 с.

КОРИСНІ ПОРАДИ ДЛЯ ТЕЛЕЖУРНАЛІСТІВ

Такі поради подано в посібнику-практикумі "Основи телетворчості" [1], який уклали проф. Олександра Сербенська та доц. Вікторія Бабенко. Автори акцентуючи увагу молодих журналістів на особливостях творення телевізійних текстів, цих складних одиниць особливого рівня для реального вияву комунікативної сутності мови, наголошують на їхній різноманітності, а також на тому, що вимогою доби є творення професійно якісного тексту. Також потрібно відходити від застарілих стереотипів, навчитися бачити текст у динаміці, розуміти складні взаємини, що виникають між жанрами, вміти аналізувати так званий жанровий рух. Адже вивчення особливостей виникнення та інтерпретації тексту – це один із способів дослідження суспільства та його діяльності. Як стверджує київський професор В. Іванов, це центральна ланка у процесі масової комунікації.

Автори намагаються показати, що шлях до майстерності складний, він потребує постійного самовдосконалення, пізнання непростого ремесла телевізійної творчості, орієнтуванні у процесах, що характеризують сучасний медійний простір. Посібник спрямовує студентів до пошуку, самокритики, до вміння виявляти зв'язок практики з теорією.

На перший погляд, ця книга зорієнтована на читача-студента, але насправді тут подано поради, які стануть корисними як для студента-журналіста, так і для будь-якого працівника телебачення.

Уже у вступному слові та в статті про текст, зокрема телевізійний, автори знайомлять читача з важливими поняттями, які стосуються теорії тексту, наголошують на уточненні семантики вживаних термінів, навіть самого слова текст, з'ясовують спільне і відмінне між словами *текст і твір*, зосереджують увагу на важливому понятті, пов'язаному з текстотворенням, *дискурс*, зазначають, що «новий погляд у поняття текст внесла *семіотика (семіоло-*

гія) – наука про знаки і механізми генерування значень. Семіотика ґрунтується на засадах: усе, що ми знаємо, має знакову природу, і людина об'єктивно, онтологічно узалежнена від знакових форм самовираження та спілкування зі світом. Значно розширюється сама ідея комунікації – семіотика вважає, що в її основі лежить знак. Текст з погляду семіотики розглядають як ситуативно зумовлену групу, комбінацію знаків, як усвідомлену послідовність будь-яких знаків, будь-яку форму комунікації. Отже, текстом можна вважати обряд, танець, ритуал, церемонію, картину, музичний твір та ін. [1, с. 8].

Дослідники вважають, що це повністю стосується текстотворення у сфері медій, де користуються не лише словесними знаками. Зокрема, *текст на телебаченні* – це не лише словесна тканина, він розгортається водночас на різних рівнях – словесному, відеоряду, звукового супроводу, утворюючи цілість. Студент, майбутній тележурналіст, мав змогу ознайомитися з такими важливими для конструювання тексту поняттями, як *інтертекстуальність*, *гіпертекст*, які доволі докладно розтлумачені в посібнику, проілюстровані мікротекстами.

Дуже вдало описано працю над інтерв'ю – цим складним журналістським жанром. Автори детально розповідають про різновиди інтерв'ю – інформаційне інтерв'ю, оперативне інтерв'ю, інтерв'ю розслідування та інтерв'ю-портрет, застерігають, у чому саме підступність цього жанру.

Змістовно, хоч і лаконічно, розкрито тему дискусій на телеекрані та різні види суперечок. Щоправда, поза увагою залишилися такі форми, як *дебати*, *полеміка*.

Значну увагу автори звертають – і це дуже, добре – на різні види запитань, їхній характер; адже вміння формулювати запитання, домагатися повної та чіткої відповіді на них – важливий складник практичної діяльності журналістів. Корисними для медійників є уваги щодо поведінки перед мікрофоном, розкриття значення термінів *кадр*, *монтаж*, *панорама* та ін.

Корисними для журналістів є поради, зведені в таблицю «Інтонаційні параметри в різних видах теле- й

радіомовлення». Компактно викладено особливості інтонування в різних видах теле- й радіомовлення – інформаційному, аналітичному, художньо-публіцистичному. Йдеться про такі елементи інтонації, як *мелодика*, *ритм*, *темп*, *тембр*, *паузи*, *логічний наголос* тощо.

У посібнику подано добре продумані завдання, зразки сценаріїв, схеми, карти спостережень, увагу мобілізують примітки тощо. Для особливо пильних студентів є і рекомендована література. Для всіх нас, майбутніх тележурналістів, міститься цікавий розділ, у якому автори подали висловлювання наших колег про себе, які вже працюють, і здобули визнання, а також думки інших про них.

Завдяки структурі, приємній манері викладу, вмінням урізноманітнювати зміст, матеріал посібника легко сприймається і запам'ятовується. Загалом рецензована праця своєю структурою, цікавим змістом і корисними порадами є гарним дарунком для тих, хто перебуває в пошуках, прагне самовдосконалюватися і як тележурналіст усвідомлює свою відповідальність перед глядачем, перед нашим суспільством.

Наталія Коцюмбас

Студентка факультету журналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

---

1. Сербенська О. А. Основи телетворчості : практикум / О. Сербенська, В. Бабенко. – Львів : ПАІС, 2007. – 112 с.

“ВЕЛИКИЙ ПОСТУП У НАПРЯМІ ДО ЧИСТОТИ МОВИ...”

У багатому й різносторонньому науковому доробку професора, доктора філологічних наук, Олександри Антонівни Сербенської значне місце посідають праці з проблем культури української мови.

Ученій належить розроблення низки теоретичних питань, пов’язаних з цією тематикою. Провідний український мовознавець застерігає від спрощеного, надто вузького розуміння самого поняття “культури мови”. Культура мови – це не лише дотримання літературних норм в усному й писемному мовленні. Автор розробляє концептуальні теоретичні засади, які визначають зміст цього поняття. Аргументовано, ґрунтуючись на цілісній Франковій концепції єдності мови й духовності народу, аналізуючи особливості розвитку й функціонування української мови, використовує досвід, набутий упродовж своєї великої практики вченого-педагога. Олександра Сербенська так визначає зміст поняття мовної культури:

- ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами, вміння свідомо використовувати нормативні форми і вислови, критично ставитись до порушення норм, здатність висловлювати думку ясно, стисло, зрозуміло;
- діяльність, яка має на меті піднесення рівня знань про мову, їхню популяризацію і закріплення мовних норм;
- лексико-фразеологічна, граматична, орфоепічна та орфографічна внормованість, тобто вживання слів, їхніх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій відповідно до усталених норм, усунення мовних помилок, невиправданих запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів та ін.;естетика мови, тобто здатність відчувати її красу, вишуканість , довершеність [1, с. 66–67].

Наукові розвідки з цієї тематики зумовлюють два напрями досліджень: 1) визначення помилок у мовленні; 2) рекомендації щодо їхнього усунення. Олександра Антонівна цілком справедливо зауважує, що вивчення "лінгвістики помилок" – важлива наукова проблема. Як глибокий науковець, ґрунтовний теоретик, професор О.А. Сербенська не лише з математичною точністю фіксує логічні, правописні, мовностилістичні огріхи у сучасному усному та писемному мовленні, вона заглиблюється у психологічну природу такої мовленнєвої діяльності, що спричиняє мовні покручі. У цьому аспекті не втрачає своєї актуальності посібник "Антисуржик" [2]. Олександра Антонівна звертає увагу на проблему виникнення та функціонування суржика. "Щодо української мови планово проводився лінгвоцид. Розхитувалися її мікросистеми, втрачалася її імунна система збереження стійкості норм. Мова втрачала природну якість… Витворився своєрідний різновид мови, який дістав згірдну назву "суржик" [2, с. 6]. Незалежно цю проблему в контексті аналізу суспільного розвитку української нації, зокрема, її гуманітарної сфери, аналізує Ліна Костенко у геніальній статті "Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала". Письменниця нагадує, "що давні греки тих, хто погано говорив по-грецьки, вважали варварами", із гіркотою стверджує "в цьому сенсі у нас суспільство майже всуціль варварське. Ні справжньої української мови, ні російської. Явище вимагає терміна, і воно його одержало. Справді, "так історично склалося". Нечуваний тиск русифікації призвів до патологічних мутацій. Отже потрібна не апологія цих мутацій, а їхня діагностика і лікування. Мова – це також обличчя народу, воно тяжко спотворене" [3]. Оскільки мова є домінантною складовою національної спільноти, її ідентифікатором, першоосновою культурних цінностей, найголовнішим засобом вираження людської думки, то від її стану і статусу у суспільстві залежить і розвиток самого суспільства. Мовний покруч породжує покруч думки, покруч суспільної оцінки. В українській мовознавчій науці чимало досліджень відкривають історичну завісу

над тими подіями, постановами, актами, указами, резолюціями, які усіляко намагались обмежити функціонування, а отже, й розвиток української мови, звести її статус до хатньо-побутового засобу спілкування. З цього випливають логічні сентенції теорії загального мовознавства про те, що "функціонування мови і її розвиток взаємопов'язані: розвивається тільки та мова, яка функціонує, а функціонує та, яка розвивається?" [4, с. 158]. Та найстрашніше – втручання в живий організм мови. Ця рана болить досі. Проникнення суржика у засоби масової інформації, звучання мовних покручів з телеекранів інфікує вірусом меншовартості національну свідомість. Хворий організм мови потребує оздоровлення шляхом ратифікації державою нормативно-правових актів, які регламентують її статус у правовому полі. Перманентно ця проблема переходить у психолого-педагогічну площину, є складовою формування національної мовної особистості. Тому логічно, що Олександра Сербенська звертає увагу своїх читачів на висловлювання авторитетного українського мовознавця Юрія Шевельова: "Чи багато з тих, хто активно оперує мовою, усвідомлює, що мова перебуває сьогодні на критичному роздоріжжі ... у виборі своєї майбутньої структури і що кожний з нас, виробляючи ті чи ті слова й форми, голосує за те, якою вона буде структурно?"[5, с. 66].

Проблеми культури мови мовознавець розглядає в органічному зв'язку з культурою мовлення. Саме в такій дихотомії мовознавча наука трактує мову як систему знаків, у які закодований пізнавальний досвід мовної спільноти, а мовлення – матеріальну реалізацію цього коду, перетворення його в акт комунікації. Порівняно стабільна мова реалізується у динамічному мовленні суб'єктів комунікативного процесу. Мову засобів масової інформації визначають як найбільш "еластичний" жанр, що швидко й активно реагує на суспільні зміни. Лексичні й семантичні новотвори, деідеологізація лексики, деструктуризація змістової опозиції політичної лексики в тексті та утворення нової опозиції, метафоризація, часом нерегламентоване й невиправдане засилля чу-

жомовних слів, криміналізація тексту – все це процеси, що характеризують сьогодні мову засобів масової інформації. З одного боку, мовознавці пояснюють це демократизацією мови ЗМІ, з іншого – її вульгаризацією. Яку б оцінку не давати цьому явищу, зрозуміло, що воно є наслідком взаємодії цих двох чинників. Саме тому усне та писемне мовлення все частіше стає об'єктом вивчення й аналізу мовознавців. Олександра Антонівна приділяє значну увагу культурі мовлення. Досконалий теоретичний вишкіл, глибоке знання української та світової літератури, значний науково-педагогічний досвід та добра мовна інтуїція дають їй змогу випрацювати концептуальні положення та рекомендації з дотримання культури усного та писемного мовлення.

У посібниках "Актуальне інтерв'ю з мовознавцем", "Культура усного мовлення", статті "Культурологія мовленого слова: звуковий лад мови як феномен національної культури" та інших вагомих виданнях професор Олександра Сербенська демонструє майстер-клас не лише для майбутніх журналістів. У цих працях подано детальну характеристику особливостей українського усного мовлення на сучасному етапі, його багатогранну структурну і комунікативну специфіку. На барвистому європейському культурному тлі автор вишукує "дивнії перли" вияву таланту і геніальності українського усного й писемного мовлення: "... Перекази, легенди, казки, приповідки, примовляння, пісні, колядки, щедрівки, обряди, наші молитви засвідчують про обдарованість багатьох, переважно безіменних авторів. У цьому величезному скарбі – мудрість народу, його психологія, своя філософія, чистий та ясний вилив серця" [1, с. 28]. У цих працях важко віднайти хоча б один аспект розвитку сучасного українського мовлення, який би опинився поза увагою Олександри Антонівни. Практична цінність зазначених видань полягає ще й у тому, що в них подано реєстр ненормативних слів та словосполучень, рекомендації, коментарі авторитетних мовознавців щодо правильного слововживання. Вдумливий читач, який намагається очистити своє мовлення від неприродних

для української мови конструкцій, зробити його змістовним, лаконічним, таким, що найбільш точно відображає думку, знайде в тих виданнях для себе чимало корисних і мудрих порад.

Надія Лобур

Завідувач кафедри слов'янської філології
Львівського національного університету
імені Івана Франка

---

1. *Сербенська О.* Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. Сербенська, М. Волощак. – К.: Видавничий центр "Просвіта", 2001.

2. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За загальною редакцією О. Сербенської: посібник. – Львів: Світ, 1994.

3. *Костенко Л.* Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала / Л. Костенко. – К.: Вид-чий дім КМ "Академія", 1999.

4. *Кочерган М.* Загальне мовознавство: підручник / М. Кочерган. – К., 1999.

5. Цит. за: Сербенська О. Пильно й ненастанно політь бур'ян… // Просценіум № 1(2) Львів, 2002.

“АЛМАЗИ ТВОРЧОСТІ БЛИСКУЧІ” (І. Франко)

Ім’я професора, академіка, Олександри Антонівни Сербенської, давно вже стало уособленням визнаного автора (співавтора, редактора) актуальних, вагомих праць з культури мовлення, медіалінгвістики, типології мови. У навчальному фільмі про О. Сербенську доцент М. Білоус влучно зазначає: “Всі її праці злободенні, тільки одні назви – “Антисуржик”, “Екологія українського слова”, “Культура усного мовлення” – вказують на те, що в центрі наукових зацікавлень Олександри Антонівни передусім найболючіші, найгостріші питання нашого мовного буття [7].

Для викладачів і студентів українських вишів поява кожної її нової книжки – завжди подія. Це насамперед тому, що характеристики актуальності і новизни її праць завжди є виразно поєднаними. Олександра Антонівна створила сучасний, потрібний посібник-практикум “Культура усного мовлення”, усвідомлюючи, що вивчення специфіки радіо- і телемовлення порівняно з газетно-публіцистичним стилем ще потребує значних зусиль і не має відповідного навчально-методичного забезпечення. Вона не вдовольняється класичними зразками посібників мовознавчого спрямування, а вибудовує свій практикум з урахуванням різних підходів – мовностилістичного, психолінгвістичного, соціолінгвістичного і власне журналістикознавчого тощо. Усі подані теми містять цікаві, корисні з фахового погляду завдання, що відзначаються навчальною інформативністю та тренувальною цінністю. До речі, зміст і структура цього посібника мають виважений комплексний характер. Крім тематичного блоку, є спеціальний розділ тренувальних вправ і порад щодо техніки усного мовлення, вдало дібрані тексти для лінгвістичного аналізу та вироблення техніки мовлення, міститься тлумачний словник необхідних термінів, акцентологічний словничок.

Навіть традиційні мовні вправи Олександра Антонівна подає в оновленому згідно зі своєю методичною концепцією ключі. Наприклад, завдання на відмінювання числівників сформульовано так: "Спочатку у повільному, а згодом у середньому та швидкому темпі прочитайте подані словосполучення, ставлячи числівники у формі родового, давального, орудного, місцевого відмінка (42 кг, 158 кг, 33 ц, 655 ц, 68 см, 1 177 км, 888 км)" [11, с. 33]. Потренуйтесь, шановні студенти, особливо у швидкому темпі!

Читаючи публікації Олександри Антонівни біографічного характеру, відчуваєш якесь її невдоволення традиційними формами роботи: "Прагнула, щоб мої вихованці були хоча б елементарно грамотними. Студенти писали й переписували диктанти, робили докладний аналіз помилок, вибирали з газет різні відхилення від норм, коментували, приходили на колоквіуми, писали контрольні роботи, твори, реферати...". У своїх працях вона знову ж таки прагне оновлення змісту, форми, загалом – концепції навчання. Співавтор Олександри Антонівни Зеновій Терлак ("Словник-довідник з культури української мови", "Словник труднощів української мови", посібник "Українська мова для початківців") стверджує: "Олександра Антонівна завжди є генератором ідей, вона завжди любить подати ідею. Часто ми чули: "Ви знаєте, добре було б отаке щось зробити". Потім, очевидно, її ідеї падали на такий благодатний, вдячний ґрунт, бо завжди знаходилися люди, які підхоплювали ці ідеї і які намагалися разом з нею ці ідеї реалізувати" [7]. Вважаємо, що так виникла й ідея створення навчального видання "Антисуржик". Як пише в передмові до нього Олександра Антонівна, цю ідею підтримало багато викладачів, науковців, серед них вона називає блаженної памяті професора Юліана Редька, доцентів Ольгу Федик, Анатолія Капелюшного, Антоніну Токарську, Марію Білоус, Надію Зелінську (тепер професор), Ніну Станкевич, викладачів Надію Лобур, Людмилу Петрук, Ірини Стецулу (успішно захистила дисертацію в Інституті журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка),

редактора Мирославу Приходу (зараз – доцент Інституту журналістики) та ін. [1, с. 8–9]. Про теперішні наукові ступені, звання, долю цих шановних людей, можливо, ми не все знаємо, але їхні наукові досягнення нам відомі. Зокрема, цінуємо названу спільну працю під орудою Олександри Антонівни. Знову ж таки "Антисуржик" оригінальний своєю спрямованістю саме на побутове мовлення, на конкретні мовленнєві ситуації, їхній етикетний супровід. Системно подано також коментарі нормативного характеру (фонетичні, акцентологічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні) зі вдалим доповненням правописних, орфоепічних вимог, а також словничок ненормативних слів та словосполучень, подано їхні правильні варіанти. Не можна не оцінити й того, що до "Антисуржику" вперше в Україні було підготовлено комп'ютений тренажер [1, с. 10], а складовою частиною практикуму "Культура усного мовлення" є навчально-методичні матеріали в Інтернеті (адреса: www. franko. lviv.ua/lknp/mova.htm) [11, с. 6].

Прагнучи запровадити словосполучення "екологія мови" як мовознавчий термін [2, с. 3–4], проф. О. Сербенська доводить, що йдеться не про синонімічний до вислову "культура мови" відповідник, а про значно ширше за семантикою найменування. Гадаємо, на цьому напрямку можна очікувати нових здобутків талановитого мовознавця, що збагачуватимуть не лише соціолінгвістичне, а й філософське, зокрема, етико-естетичне, осмислення мовного арсеналу українського народу, його сучасного мовного дискурсу.

У книжці "Актуальне інтерв'ю з мовознавцем" О. Сербенська наголошує, що сучасний розвиток наукових знань дає змогу вивчати мову, її аспекти різнобічно [10, с. 25–26] і зазначає, що в науковий обіг увійшла ціла палітра назв з компонентом "лінгвістика": психолінгвістика, соціолінгвістика, комунікативна лінгвістика, етнолінгвістика, нейропсихолінгвістика, лінгвонаціологія, інтерлінгвістика, паралінгвістика, пресолінгвістика, лінгвософія, лінгвогеографія, лінгводидактика, лінгвостатистика, лінгвогенетичний та ін. [10, с. 25–26].

Аналізуючи міркування Олександри Антонівни щодо змісту терміна "екологія мови", вважаємо, що всі вищенаведені назви є до нього семантично дотичними.

Під час написання статті, на жаль, серед своїх книжок не знайшла "Актуального інтерв'ю з мовознавцем", – можливо, віддала попрацювати комусь зі студентів. Зайшла до бібліографічного кабінету і, гортаючи книжку, звернула увагу на позначки олівчиком. Мені було цікаво, що саме відмічено читачами, мабуть студентами. Так от, наприклад: на с. 33 підкреслено різновиди усного мовлення, на с. 38, де йдеться про надзвичайно важливу роль звукової мови в активізації біоритмів національного інстинкту, зміцненні психофізичної структури національного типу, в мобілізації суспільства на основі етнонаціоналізму, ще, наприклад, на с. 54, де йдеться про особливу здатність відчувати найменші відхилення в роботі органів вимовляння людей з вадами слуху і т.п. Мабуть, це справді були сліди студентського прочитання, і я хочу сказати, що ця інформативна, мудра книжка містить багато цікавинок, захоплюючих фактів. Сам жанр інтерв'ю в такій реалізації – це знову вияв нового, свіжого погляду на створення науково-популярного, навчального видання. До того ж, як і завжди, праця О. Сербенської (спільно з журналісткою М. Волощак) має комплексний характер – у ній подано ще словнички, таблиці, поради прочитати певні книжки, наведено цікаві фрагменти з них.

Створення таких інформативно наснажених, комплексних праць можна розглядати і як прагнення розробляти системні технології навчання мови, і як бачення тих мовних глибин, для пізнання яких потрібні досконаліші за традиційні навчальні засоби. Олександра Антонівна так говорить про це: "У глибинах мови – філософський розум, витончений естетичний смак, багато справді естетичного чуття, сліди праці дуже зосередженої думки, сила надзвичайної чутливості до найтонших переливів у явищах природи, багато найсуворішої логіки, високих духовних злетів. Через пізнання мови пролягає шлях до пізнання люди-

ни, народу. Отже, є всі підстави говорити про те, що сьогодні мову трактуємо в контексті оновлених знань" [10, с. 26].

Значною є праця О. Сербенської у словникарстві. Часто про ці словники за її участю можна сказати "перший", "вперше": "Словник паронімів української мови" (спільно з Д. Гринчишиним), "Словник труднощів української мови" (у співавт. з Д. Г. Гринчишиним, А.О. Капелюшним, О.М. Пазяк, З.М. Терлаком), "Словник-довідник з культури української мови" (співавт.: Д. Гринчишин, А. Капелюшний, З. Терлак) та ін. Захоплення Олександри Антонівни словниковою роботою відчувається і в написаних нею розділах "Лексика", "Фразеологія", "Лексикографія" в посібнику "Українська мова. Практикум". У жодному іншому немає стільки завдань із використанням словників. Звернення до різних словникових видань, звичайно, суттєво поглиблює вивчення лексики, фразеології, а крім того, розвиває навички самостійного користування ними. Колишній студент Олександри Антонівни Богдан Вовк, тепер відомий журналіст, згадує: "Любила повторювати, що справжньою освітою є самоосвіта, що писати журналіста навчити неможливо, що університет не вкладає знання в голову, але навчає вчитись, показує, як і де їх можна здобути" [3].

Таким джерелом знань, спонукою черпати з цього джерела і є написані проф. О. Сербенською праці. Відомий франкознавець, вона часто звертається до Франкової творчості, до його висловлювань. Хоч і знаю, що не любить вона "зайвих суперлятивів", але впевнена – винесені в заголовок слова Івана Франка [16, с. 90] є цілком об'єктивними, заслуженими. Підтримують, поглиблюють цю оцінку і слова проф. В.В. Лизанчука, завідувача кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка. У газетній публікації "Мереживо її долі" він пише: "Ювілей О.А. Сербенської є формальною підставою для об'єктивного, щиросердного визнання і поцінування громадськістю, колегами, студентами, друзями, родиною її науково-педагогічної, суспільно-громадсь-

кої діяльності. Це величний візерунок-панорама, що зітканий із ниток-промінчиків наполегливою, чесною, цілеспрямованою, самовідданою, творчо наснажливою працею задля утвердження високоморальної національної духовності, розбудови української України, про яку мріяли батьки Олександри Антонівни" [6]. Ця образна думка нагадала і про родинні джерела Олександри Антонівни [9, с. 77–89], про її рідне мальовниче містечко з такою символічною назвою Золотий Потік…

Щиро вітаємо Вас, вельмишановна, дорога Олександро Антонівно, зі славним ювілеєм! Хай частіше буде саме так, як Ви сказали у відповідь на запитання журналістки – Вашої студентки Катерини Гречин [4]:

– Що хотіли б собі ще побажати?

– Вдячних учнів! Щоб мене розуміли, щоб утверджували і поважали українську мову як державну. Я не чекаю високих нагород, бо все, що роблю, записується десь там "нагорі". А це – найважливіше…

Анастасія Мамалига

Доктор філологічних наук,
професор кафедри мови та стилістики
Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Григоровича Шевченка

---

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. О. Сербенської: посібник. – Львів: Світ, 1994.

2. Білоус М. Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник / М. Білоус, О. Сербенська : [вид. 2-ге, випр. і доп.]. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005.

3. Вовк Б. Спогад про вчительку: з журбою радість обнялась / Б. Вовк // За вільну Україну. – 1999. – 27 лютого.

4. Гречин К. На сторожі рідного Слова / К. Гречин // Аудиторія. Освітній студентський тижневик. – 2006. – 28 вересня – 4 жовтня.

5. Гринчишин Д.Г. Словник паронімів української мови / Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. – К.: Рад. школа, 1986.

6. Лизанчук В. Мереживо її долі / В. Лизанчук // Молода Галичина. – 1999. – 27 лютого.

7. Матеріали навчального фільму про О.А. Сербенську, створеного студентами факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

8. Наукові праці викладачів факультету журналістики. 1954 – 2004: Бібліографічний покажчик (Упоряд. і передмова С. Костя). – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004.

9. Сербенська О. Пережите й передумане… / О. Сербенська // Олег Наливайко. В калейдоскопі перипетій. – Тернопіль, 2007.

10. Сербенська О. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. Сербенська, М. Волощак. – К.: Вид. центр "Просвіта", 2001.

11. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум : [навч. посібник] / О.А. Сербенська. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.

12. Сербенська О.А. Факультет журналістики, українська мова і я – словесник / О.А. Сербенська // Пам'ять століть. Україна. Істор. наук. та літер. журнал. – К., 2004.

13. Словник труднощів української мови / Гринчишин Д.Г., Капелюшний А.О., Пазяк О.М., Сербенська О.А., Терлак З.М. / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Рад. школа, 1989.

14. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006.

15. Українська мова: Практикум : [навч. посібник] / Пазяк О.М., Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. – К.: Либідь, 2000.

16. Франко Іван. Лісова ідилія: Поема. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. / Упоряд. Василь Яременко (Україна), Євген Федоренко (США); Наук. ред. Анатолій Погрібний. – К.: Рось, 1994.

“НЕ БІЙТЕСЬ ЗАГЛЯДАТИ У СЛОВНИК...”

Мова – це божественно-людський витвір, неоціненний скарб народу, а рідна мова – прапор нації та символ присутності нас на планеті. Знання рідної мови – обов’язок кожного громадянина. Відчувати мову як стихію, уміти жити в ній та почуватись там комфортно, чути її ритм, мелодику, пізнати “дух мови” – таке завдання стоїть перед кожним з нас, а кожен словник української мови – скарбниця, з якої ми маємо черпати знання.

До 60-х років XX ст. були лише окремі наукові праці про лексичну паронімію. Нові підходи до розв’язання проблеми паронімії простежується в Л.О. Введенської, О.В. Вишнякової, В.С. Ващенка. Потребу досліджувати це явище вчені пояснюють часто неправильним вибором пароніма зі словесного ряду на рівні мовлення, оскільки люди не завжди розрізняють значення всіх слів, плутають, наприклад, вживаючи слова *абонемент – абонент, адрес – адреса, апендикс – апендицит, болісний – болючий, виборний – виборчий, індіанець – індієць, ожеледь – ожеледиця, плутати – путати, приводити – призводити*. Письменники, публіцисти, навмисне нанизуючи різні за своєю структурою та семантикою близькозвучні слова, створюють цікаву стилістичну фігуру – парономазію: *Маріє, мріє, Марієчко моя, моя Марієчко тривожна (М. Віграновський).* Або: *Те, що принижує, пронизує. Час прилітає з реактивним свистом, жонглює будень святістю і свистом. Втомились дебелі дебіли (Л. Костенко).* Парономазія допомагає митцям створити новий цікавий образ.

Автори рецензованого словника дають прийняте в науці визначення: **пароніми** (від грец. para – біля, поруч і onyma – ім’я) – слова близькі за звучанням, але різні за значенням і написанням: *алюзія // ілюзія, виділяти // приділяти, завершувати // звершувати, миходідь // мимохіть*. Наголошують, що «пропонований словник зорієнтований на широке розуміння паронімії, тому до

його реєстру залучено різнопрефіксні й різнокореневі слова, навіть ті, де й близькозвучність сумнівна, але в мовній практиці трапляється змішування. Зокрема, слово *завдаїння* означає наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи (*домашнє завдання*); слово *задача* використовують здебільшого в математиці у значенні питання, що розв'язується шляхом обчислень за визначеною умовою (*розв'язувати задачу*). Іноді змішуються близькозвучні спільнокореневі слова *дякуючи* (дієприслівник) і *завдяки* (прийменник). Часто плутають слова іншомовного походження, подібні за звучанням: *анонс* (попереднє оголошення) і *нонсенс* (безглуздя, нісенітниця), *одіозний* (такий, що викликає негативне ставлення) і *грандіозний* (могутній, величний). Отже, робота щодо засвоєння таких слів – і головне – правильного їхнього вживання повинна бути постійною, особливо в навчальному процесі.

Ще одна причина, яка спонукає збирати і вивчати такі слова, – це прагнення показати їх багатство в мові. Якщо для людей, рідною мовою яких є українська, вживання багатьох близькозвучних слів не завжди пов'язане з істотними труднощами в розрізненні їх значення, то іноземцям, котрі вивчають українську мову, на ці факти мови треба звертати увагу» (див. стор. 4–5).

Цей пласт лексики зібрали і лексикографічно опрацювали Д. Г. Гринчишин та О. А. Сербенська у "Словнику паронімів української мови"[1].

Гринчишин Дмитро Григорович – український мовознавець, кандидат філологічних наук, працівник Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, один із когорти "золотого покоління" львівських мовознавців. Усе своє життя мовознавець працював над різноманітними мовними словниками: співавтор "Словника староукраїнської мови XIV–XV ст."), "Короткого тлумачного

[1] Гринчишин Д.Г. Словник паронімів української мови / Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. – К. : Освіта, 2008. – 320 с.; перше видання: Д. Гринчишин, О. Сербенська. Словник паронімів української мови / Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. – К.: Рад. Школа., 1986. – 222 с.

словника української мови", "Словника паронімів української мови", "Словника труднощів української мови", "Словника-довідника з культури української мови", співавтор і відповідальний редактор "Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.".

Олександра Сербенська – професор, доктор філологічних наук, Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, академік АН вищої школи, дійсний член НТШ. Автор понад 250 публікацій з питань української термінології, культури української мови, лінгводидактики, франкознавства, зокрема словників, посібників, монографій.

"Словник паронімів української мови" – ще одне надбання відомих мовознавців. Нове видання випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою "Українська книга", що свідчить про потребу такого видання не лише для пересічних читачів, а й для журналістів.

Під час нового видання з поправками виникла фінансова проблема. Дмитро Гнинчишин звертався з листами до різних організацій, установ, аби допомогли видати працю. На один із таких листів відгукнувся народний депутат Степан Курпіль. За словами Олександри Сербенської, упорядники були щиро вдячні за таку благодійну місію журналіста. Сьогодні "Словник паронімів української мови" поширений також поза межами держави, він доступний і в мережі Інтернет, що дає широкий доступ користувачам.

У першому виданні описано близько 1000 паронімів, які часто вживають у періодиці, науково-популярних виданнях, у побуті. У новому виданні збільшено кількість опрацьованих слів – їх уже понад 1200, значно оновлено ілюстративний матеріал, переважно з творів письменників, які в радянський час були заборонені – Івана Багряного, Євгена Маланюка, Олександра Олеся, Валер'яна Підмогильного, Миколи Руденка, Миколи Хвильового та ін.

У передмові "Пароніми як явище мови і мовлення" описано різні групи слів за значенням, зокрема, їхню

відмінність за будовою, лексичним значенням, галузями вживання. Здебільшого словникові статті подають паронімічні пари (*афект // ефект; норма // нормативів; серіал // серія*); однак є заголовні ряди, які мають три та більше близьких за звучанням слів: (*вивільняти // визволяти // звільняти; голосистий // голосний // голосовий; лікарняний // ліїкарський // лікарський // лікувальний*).

Композиційно стаття складається з кількох частин. У першій подано загальні зауваження про пароніми заголовного ряду, зазначено про спільне і відмінне у їхній будові, наведено етимологічні довідки як допоміжний засіб з'ясування значень окремих різнокореневих паронімів (зазвичай запозичень), подано ряди похідних паронімів, зазначено здатність неповних паронімів вступати в синонімічні зв'язки. В окремому блоці розглянуто кожне із заголовних слів-паронімів за значенням, функціонуванням та особливостями сполучення з іншими словами.

Відмінювані слова подано в початковій формі: іменники – у називному відмінку однини, є і вказівка на рід, а під час відмінювання подано форму родового відмінка однини; прикметники та дієприкметники – у називному відмінку чоловічого роду (для жіночого та середнього родів містяться відповідні закінчення); видові форми дієслова відтворено в одній словниковій статті. Спочатку наведено форму недоконаного виду, після граматичних форм зазначено вид, подано першу та другу особи однини теперішнього часу (дієслів недоконаного виду) або майбутнього часу (доконаного виду).

Також усі слова у реєстрі подано з наголосами, окрім односкладових. Упорядники звертають увагу на широке розкриття лексичного значення паронімів, пропонують коротке тлумачення значень, які допоможуть розрізнити слова-пароніми в українській мові. Лексичне значення та особливості функціонування близьких за звучанням, але різних за значенням, слів допомагають розкрити цитати з художніх творів, наукових і публіцистичних творів. До слів, які потребують тієї чи іншої характеристики, подано відповідні ремарки.

В ілюстративній частині (після позначки у спол.) подано тематичні групи найтиповіших сполучень повних і неповних паронімів з іншими словами. Це дає змогу доволі повно описати нормативне вживання кожного з паронімів. Зокрема, дієслово ***повставати (повстати)*** може поєднуватися зі словами *на боротьбу, на захист, проти гноблення, проти гніту, проти чиєїсь волі (дій); на боротьбу за кращу долю, а* ***поставати (повстати)*** – у сполученні: *питання, проблема, образ, герой; в пам'яті, в уяві, перед очима, перед слухачами, поволі, раптово, на цілий зріст, з руїн (з попелу)* тощо.

У кінці словникової статті автори подають і можливі сполучення похідних утворень з іншими словами. Наприклад, до іменникової пари *багатир – богатир* подано похідні. Прикметник *багатирський* функціонує у сполученні зі словами *син, дочка, гроші, поле, земля, подвір'я, хата, гонор*; прикметник *богатирський* зі словами *військо, ріст, постать, сила, дух, здоров'я, мужність, завзяття, вдача.* Також автори часто наводять стійкі сполучення термінологічного та фразеологічного характеру, от паронімічна пара ***нагода // пригода***: до слова *нагода* є сполучення *в слушний (зручний) час, а до слова пригода* стійкі сполучення – *згодитися до чогось, допомогти комусь.*

"Основну увагу упорядники звертають на розкриття лексичного значення паронімів. З цією метою запропоновано коротке тлумачення цих значень, які допомагають розрізняти слова-пароніми і на сучасному етапі розвитку української літературної мови визнані як нормативні. Лексичне значення та особливості функціонування слів-паронімів допомагає розкрити також ілюстративний матеріал – цитати переважно з художніх, наукових і публіцистичних творів. До слів, які потребують тієї чи іншої характеристики зі стилістичного погляду подано відповідні ремарки" (див. стор. 7).

У словнику 2008 року подано нові паронімічні пари: *алюзія // ілюзія, анемічний // немічний, бучний // гучний, дерен // терен, державний // державницький* та ін. Також містяться слова, які були в пасивному складі

української мови і почали активно вживатися лише в незалежній державі. Зокрема, таким стало слово *гривня* із паронімічної пари *гривна // гривня*, яке вже узвичаїлося у значенні грошової одиниці незалежної України.

Для зручності користування словником автори подають покажчики слів, які йдуть парами, та покажчики паронімічних гнізд.

Автори-упорядники готували цю працю як нормативно-довідкове видання, призначене для учнів, науковців, мовознавців, зокрема, й для журналістів.

Незначна різниця у звуковому складі (як і в графічному оформленні) паронімів спричиняє труднощі у їхньому засвоєнні, призводить до помилок, до неправильного вживання одного слова замість іншого, поглиблює неувагу до значення слова. Наголосимо: в мові постійно виникають складні для розрізнення близькозвучні слова. Приміром, останнім часом закріплюються у вживанні прикметники-пароніми *гуманний // гуманістичний // гуманітарний* (на жаль, автори не ввели їх до Словника, хоч іменники *гуманізм // гуманність* лексикографічно опрацьовано), значення яких не завжди чітко розрізняють. Звертаючись до Словника паронімів, читач матиме змогу не лише дістати певну інформацію, а й привчатиме себе вникати в значення слова, підвищуючи рівень своєї мовленнєвої культури.

Мар'яна Сич

Студентка факультету журналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

АНТИСУРЖИК: У ПОШУКАХ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Наявну деформованість мовної ситуації в Україні наочно репрезентує офіційна статистика. В країні, де проживає 77,8 % етнічних українців (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.), українську мову визнають рідною лише 67,5 %. Всеукраїнське опитування Інституту соціології НАН України 2005 р. показало, що українську мову вважають рідною лише 64,3 % населення, російську 34,4 %. Мовою спілкування дорослого населення в родинній сфері були: зазвичай, українська – 41,8%, зазвичай, російська – 36,4 %, обидві мови (залежно від обставин) – 21,6 %. За даними Української асоціації книговидавців та книгорозповсюджувачів, більшість книжок, що їх реалізують в Україні, вийшли друком у Росії. Річний наклад журналів та інших періодичних видань українською мовою 2004 р. становив 28% від загальної кількості, тоді як ще 1995 р. становив 70% (для російськомовних видань ці цифри навпаки зростають з 18 % до 64 %). Не меншою проблемою залишається "креолізація" українського мовного ареалу. За даними Київського міжнародного інституту соціології, суржиком спілкується від 11 % до 18 % усього населення України (тобто, 5,1–8,3 млн осіб): від 2,5 % на Західній Україні, до максимального показника у 21 % у південних та східних регіонах. Зокрема, можна виокремити декілька варіантів його використання: "спонтанний суржик" як модель мовної поведінки осіб, що погано володіють як українською, так і російською мовами; "свідомий суржик", властивий мовцям, що знають обидві мови, утім, не набули автоматизму у їх використанні; "мимовільний суржик", що реалізується в небажаній мовній інтерференції осіб, що знають одну мову і вивчають іншу – українську або російську.

Як соціолінгвістичний феномен суржик потребує ґрунтовного вивчення не тільки на лінгвістичному, а й на психологічному і соціальному рівнях. Якщо філологіч-

на наукова спільнота є апріорі монолітною у трактуванні неприродних російсько-українських мовних покручів, а відтак радикально налаштованою на неминучий вектор "десуржикізації" українського мовного простору, то пересічний український мовець з притаманним йому скепсисом і обережністю сприймає будь-які різкі спроби втручання в його приватне мовне життя. Неабияку роль у такому мовному консерватизмі відіграють стереотипні міфологеми, сформовані довкола функціонування суржика в Україні.

По-перше, проблема суржика не є новою і налічує не один десяток років, а тому цілі генерації його носіїв не вважають за доцільне відмовлятися від мовного субкоду, яким послуговувалися їхні батьки, діди та прадіди і без якого їм годі уявити сучасну комунікацію у побутових ситуаціях. У цьому випадку відбувається банальна підміна і змішування понять, коли під суржиком розуміють чи то говірково-діалектну мову, чи мову ужиткового спілкування (просторіччя), що протистоїть сухій, "казенно-канцелярській" літературній мові, цілковито не пристосованій до потреб щоденного спілкування. По-друге, будь-які спроби директивної "легітимізації" і кодифікації українського мовного простору заздалегідь приречені на невдачу, оскільки у свідомості мешканця Півдня, Сходу чи Центру України асоціюватимуться із примусовою "галичанізацією" розмовного мовлення. По-третє, як би парадоксально це не звучало, багато українців вважає, що лише суржик залишається "останньою барикадою" спротиву російськомовній асиміляції населення, а поширена останнім часом стихійна українізація у випадку надмірного цькування суржикомовних українців може поступитися місцем стихійній русифікації. По-четверте, сучасний суржик переріс стилістичний діапазон ужиткового мовлення, і впевнено проникає в літературні і музичні тексти, мову телебачення і преси, чому активно сприяє постмодерна рецепція дійсності в українській мистецькій парадигмі та шоу-бізнесі.

Зазначимо, що попри полярність інтерпретацій, проблема суржику не залишає байдужим нікого в Україні

і потребує передусім наукової кваліфікації цього типу мовлення, визначення його місця в системі усно-розмовних форм побутування української мови. Одним із головних практичних завдань таких досліджень, на думку Лариси Масенко, має стати створення навчальних методик, здатних заблокувати розростання й вплив цього хворобливого явища, що загрожує українській мові внутрішньою руйнацією усіх її рівнів.

У 1994 р. у львівському видавництві "Світ" значним накладом вийшла книга з промовистою назвою "Антисуржик". Ось як згадує про той час упорядник посібника професор Олександра Сербенська: "Цю невелику книжечку, скромно оформлену, видану на газетному папері в складний час безгрошів'я, впродовж кільканадцятьох років успішно розповсюджували в усіх регіонах краю [...] партіями замовляли новостворені в столиці міністерства, фрагменти з нього передруковували в пресі, використовували в радіожурналі "Слово", розмішували в мережі Інтернет. Книжку взяли в руки вчителі, учні, студенти, гуманітарії і негуманітарії [...] приймали беззастережно і з певними застереженнями". Філологічна спільнота Львова (М. Білоус, Ю. Редько, О. Сербенська, О. Федик та інші) вперше відкрито заговорила про реальний стан української мови постколоніальної доби, – мови, що у XX столітті зазнала тотальної русифікації, закріпленої у спотвореному правописі, лексичних та морфологічних нормах епохи "новоязу". Час для такої дискусії був якнайзручніший: у перші роки незалежності інтерес до всього українського був колосальним. Книга, без сумніву, стала документом своєї доби, маніфестом українського мовного ренесансу.

Другу редакцію "Антисуржика" (2011), суттєво доповнену і перероблену, підготував до друку Видавничий центр Львівського університету. За 17 років, що минули від виходу первинного варіанту книги, українська мова не позбулася внутрішніх та зовнішніх загроз для свого подальшого розвою, все ще потребує пильної уваги з боку науковців- філологів та й усіх небайдужих до долі рідного слова. Показово, що передмова з "Антисуржика"

формату 1994 р. не втратила актуальності і вміщена у перевиданні у автентичному текстовому варіанті – без жодних коректур, скорочень чи доповнень. Першочерговим завданням книги є викорінення типових рефлексів суржикового мовлення у повсякденній комунікації: вживання росіянізмів замість нормативних українських відповідників та слів і виразів, калькованих з російської, "українізованих" форм російських дієслів, числівників, займенникової парадигми; порушення дієслівного керування; вживання прийменників і відмінків за російським зразком; утворення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови та нетипових для української мови активних дієприкметників; слів і виразів, калькованих з російської, акцентологічних і фонетичних деформацій. Структура книги не зазнала концептуальних змін, однак суттєво поповнилася новим матеріалом. Кількома новими тематичними рубриками збагатився розділ, що характеризує мовлення у різних функціональних сферах (розгляд типових помилок у мовленні політиків та юристів), суттєво збільшено кількість пояснень у розділі "Коментарі" (більше 100 підрубрик), розширено і доповнено реєстр практичного словника-довідника, додано розділ "Екологія українського слова", а також зразки тестових завдань для визначення рівня мовної культури.

Львівський "Антисуржик" 90-х років XX ст. дав початок низці подібних (а часто й однойменних) навчальних видань та онлайн-підручників. Поза сумнівом, не загубиться в інформаційному просторі України і ця нова "стара" книга, що стояла біля витоків десуржикізації. Терапія мовного простору триває...

Іван Ціхоцький

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
філологічного факультету Львівського
національного університету імені Івана Франка

ПУБЛІЦИСТ

В ДОРОЗІ ДО ШЕВЧЕНКА (ФРАГМЕНТИ СПОГАДІВ)

У кожного своя дорога до Шевченка, своя дорога з Шевченком, свої зустрічі з Кобзарем, свої запитання до Нього і свої відповіді на Його запитання. І в кожного з нас свій Шевченко…

Гортаючи пожовклі сторінки альбому…

Шевченкові слова про волю, що була нашою багатовіковою мрією, і неволю, що ніяк не полишала нас, добра батькова рука вписала мені, школярці, в альбом не лише на пам'ять…

Аматорські записи, призначені для альбому певної особи, мабуть, давня традиція писемних народів. Хоч енциклопедичні довідники появу так званої альбомної лірики пов'язують з французькою середньовічною поезією, але згадки про неї в літературі дають підставу думати, що й античному світу цей жанр був не чужий. Досить згадати початок Франкової притчі про жіночу красу:

Аристотель-мудрець Олександра навчав
і такий у альбом йому вірш написав…

Та що б там не казали, але навіть у моєму рідному містечку Золотий Потік, що в міжвоєнному часі жило своїм розміреним провінційним життям, деякі мої однолітки мали такі альбоми. Купили й мені таку книжечку-зошит, з гарною обкладинкою, навіть з монограмою на ній, з твердими листочками. Я просила вписуватися тих, хто був мені особливо близький.

Ми пережили “золотий вересень” і всі його жахи, війну, фронти, пожежі, часті переїзди, зазнали невимовного болю, бо батько власноручно кілька днів палив свою улюблену бібліотеку, де були класична наша та світова література, праці Грушевського, книги про боротьбу Січового Стрілецтва, втрачали статки, нажиті батьками й дідами, зберігаючи хіба що життя, а ця невеличка книжечка-альбом дивом зосталася як невеликий сегмент пам’яті.

Уже в перші місяці славного “звільнення”, коли пройшла хвиля так званої націоналізації, що зрозумілою мовою означало цинічне обкрадання люду, або, як тепер називають, людей малого і середнього бізнесу, коли в недалекому від нас селі Скоморохах ліквідували осередок “Маслосоюзу”, а саму молочарню з прекрасним технічним обладнанням, придбаним за кордоном, демонтували і вивезли (мабуть, десь вглиб Росії), коли ворожою визнали діяльність “Просвіти”, коли почалися арешти, вивози людей, коли в школі заборонили уроки релігії, а школярам силоміць чіпляли на шию червоні галстуки і читали про дивні “героїчні” вчинки Павлика Морозова, коли брутально насаджували, граючи на найнижчих інстинктах, людиноненависницьку ідеологію боротьби класів, коли нормальним станом людини мав бути постійний страх, від якого, здавалося, навіть повітря ставало тяжким, батько свої думи передав словами Шевченка і намалював його портрет.

В альбомі збереглися різні записи, варті на

увагу хоч би з того погляду, щоб зрозуміти духовні запити покоління, яке вже майже відійшло, джерела формування тогочасного духовного простору. Приміром, дванадцятирічна Марійка Савраш, товаришка з Івано-Франківська (тогочасного Станіславова; приїжджала на канікули до свого дядька, який був парохом у Золотому Потоці), пише 1940 р.:

Як можеш бути Ти щаслива,
коли браття Твої в тюрмі,
коли за правду і за віру
сидять заковані в ярмі.

П. Зол. 9 червня 1940 р.

А сімнадцятирічна Софія Р. (вже я вчилася в Бучачі) 1946 р. у віршованому побажанні кидає заклики:

«Нехай ламає щогли хуртовина,
Ти не шукай же тихих берегів...»
«У сталь тверду закуй своє Ти серце,
Викинь з душі все кволе і бліде!..»
«На меч зміни настрої всі і мрії...»
«О, хай завзяття Твого буря не поборе...»

То були часи великого спротиву поневоленню, роки страждань сотень тисяч сімей, знищення "народжених і ненароджених», подиву гідної жертовності в ім'я кращої долі України і віри в пророче слово Кобзаря, яке вписала 1949 р. товаришка:

Ми віримо Твоїй силі
І слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Вовіки і віки.

...Шевченко завжди був з нами; був у наших сім'ях, без зайвої патетики і моралізаторства його мудрі, щирі слова, що *до серця лилися, текли,* ставали нашою свідомістю. Ми ніби росли разом з Шевченком, мудрішали з ним, серцем пізнавали любов до бідних, скривджених, його Слово формувало духовні запити, вчило розрізняти добро і зло, настроювало лад душі, збагачувало душев-

ні пориви, а українськість – не без Його зворушливого слова – ставала нашим тривким набутком.

Дитинство з Шевченком – це щедрий дарунок ласкавої Долі. За це і сердечна вдячність Батькам. Спершу з портрета, що висів над етажеркою, де були наші дитячі книжечки, наш "Дзвіночок", "Дитячий світ", на мене, ще малу, дивилися його проникливі очі. Згодом був "Кобзар", з рядків якого поставали безмежні простори України, байраки і степ, могили–гори, широкий та дужий Дніпро; закарбовувалися в пам'яті садок вишневий коло хати, дівчата, що йдучи співають, село – неначе писанка, і малий Тарас у бур'яні, що щиро молиться Богові. Книга давала простір уяві, мобілізувала думку, гнучкішою ставала пам'ять.

Мене вчать декламувати Шевченка

Педагог: *"А ти читай вголос і прислухайся,*
вчися чути самого поета!
Уяви його голос. Слова "Думи мої,
думи мої…" так легко лягають на вухо,
ніби всі звуки цього рядка витворюються поруч,
нанизуються, ніби тужливо говорить-співає
сама душа. Ану заспівай разом зі мною!"

І до приємного баритону вчителя Золотопотіцької школи Федора Рогатинського приєднувався мій несміливий дитячий голос. Це було десь у п'ятому класі, коли мені дали завдання підготувати декламацію на Шевченкове свято. Учитель вибрав "Думи мої, думи мої…" і взявся ознайомити мене з азами виразного читання.

Федір Рогатинський приятелював з батьком, були однолітками, можливо, зналися ще з гімназійних часів у Бучачі. Кілька разів я ходила до його помешкання (винаймав у будиночку коло церкви, де був з дружиною Ольгою).

Доступно пояснював незрозумілі для мене місця, мобілізував уяву, давав поживу для розуму; звертав увагу на паузи, показував, коли треба міняти голос, робити його злам, уповільнювати темп чи пришвидшувати, вчив зберігати силу голосу, застерігав, щоб не викри-

кувати, і вчив розуміти зв'язок між словом, звуками і предметом. Приміром, розкривав символічне значення вислову *"А над нею* (над могилою, де лягла спочить "козацькая воля"–Авт.) *орел чорний / Сторожем літає"*, змусив думати-гадати, чи випадково у трьох словах, що опинилися поруч, є звук **р**, що він може означати.

Учитель змушував декілька разів проговорювати якийсь рядок, підбирати відповідну інтонацію. Вчив декламувати перед дзеркалом, стежити за своєю поставою, виразом обличчя, бачити себе "збоку".

Це була добра наука, яка ще школярці закарбувалася, можливо, навіть у підсвідомості, сприяла виробленню відповідних навичок усного мовлення, додавала впевненості – а виступала я на багатьох шевченківських святах, – і все це, так потрібне для роботи з учнями, ніби знайшла, працюючи педагогом.

Постійно відчувала добру руку цієї людини, порядної, інтелігентної, надзвичайно скромної. Був із заможної селянської сім'ї приміського села Нагірянки, національно свідомої, грамотної, колишньої нашої справжньої еліти, яка жертовно переймалася громадськими справами, активно працювала в Просвіті, Союзі Українок. У домі Федора Йосиповича, як згадує донька п. Христина Никифорчин, неписаним законом було говорити тільки правду, нічого не таїти, не обдурювати. Не мирився з дволичністю, брехнею, зрадою, людською непорядністю, у якій формі і де б вони не проявлялися. Це та, ще, мабуть, недостатньо усвідомлена в нашому суспільстві *естетика* та *етика духовності*, в основі яких шляхетність, жертовність, самообмеження. У хаті був культ Шевченка і Франка, постійно піклувалися про високу мовну культуру, її образність. Листи від дочок батько читав з червоним олівцем.

Запам'ятався ще один епізод, який свідчить про надзвичайно тонко розвинуте в мого незабутнього наставника чуття мови. Я вже вчителювала, мала початкові класи (після закінчення школи, як найстаршій, довелося чотири роки попрацювати, допомагаючи матері-вдові), а 1949 р. у складі делегації від учителів Бучацького району

я побувала в Східній Україні. Були екскурсії по київських музеях, подивляла могуть Дніпрогесу, вклонилася Хортиці, але пам'яті про колишню козацьку вольницю і її славу не відчула, а під кінець – в київському оперному театрі зустріч з М. С. Хрущовим…

У Бучачі треба було виступити на серпневій нараді вчителів району зі своєрідним звітом. Федір Йосипович Рогатинський як інспектор райвно цікавився моїм виступом, казав читати підготовлений текст. І відразу зауваження до його заштампованого початку "Дозвольте передати вітання…" – "та якщо ви вже на трибуні, твердо каже він, то вам вже дозволили!" Таке не лише запам'ятовується, а б'є по амбіціях шкільної відмінниці, свідчить про тісний зв'язок мови з логікою, дає поштовх викорінювати різні неоковирні вислови.

Його гострий розум і добра рука щедро засівали наше освітянське поле добрим, розумним, вічним, про що згадує чимало вчителів Бучаччини, фактами підтверджуючи жертовність, порядність, доброту цієї людини (див., приміром, газ. "Нова доба" за 19.10.2007 р.). Мимоволі на думку спадають проникливі Шевченкові слова, сказані про таких, як учитель багатьох учителів Федір Йосипович Рогатинський:

Роботящим умам,
Роботящим рукам
Перелоги орать,
Думать, сіять, не ждать
І посіяне жать
Роботящим рукам.

Добросердим-малим,
Тихолюбцям-святим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім…
Рай небесний пошли.

І якщо перша строфа відома багатьом, то подана нижче, яку радянщина не популяризувала, вже сприймаю як щиру Шевченкову молитву за малих добросер-

дих та святих тихолюбців, які пізнали софійність світу, предвічну любов та силу і владу Духу Творящого.

Березневі зустрічі з Кобзарем

"Високо над нами підняв Шевченко поетичне світло своє – і стало видно по всій Україні, куди з нас кожен мусить йти".

"Для мене ж сяйво його духа було чимось надприродним".

Панько Куліш

"Мене ніколи не покидала думка, що його доля, його поява належить до найдивніших і найзагадковіших появ на землі".

Євген Сверстюк

Ще за життя Поета "Кобзар" став улюбленою книгою в Україні, здобув собі славу на всіх українських землях, які перебували під окупацією різних держав. Народ усвідомлював велич Шевченка, його винятковість. Тут варто згадати слова з листа (10 травня 1860 р.) поетового сучасника П. Куліша після його відвідин Полтави: "Всяка душа письменна і щира з Вашим "Кобзарем", наче з яким скарбом дорогим носиться, та хутко вже й книжок їм буде не треба, бо повитверджували вже всі Ваші стихи напам'ять і тривайте, чи не по "Кобзареві" уже й Богу моляться".

Уже з 60-х років XIX ст. у Галичині пошанування Шевченка набуває найрізноманітніших виявів – відправляли панахиди, були світські відзначення, присвоєння імені Тараса Шевченка першій українській Академії наук – Науковому товариству (НТШ). Ще до Першої світової війни на пошану Шевченка в Галичині встановлювали пам'ятні хрести, споруджували пам'ятники. Утверджується традиція всенародного пошанування Кобзаря в березні, місяці, коли поет народився і помер. Шевченківські свята були зі мною, здається, завжди: співала в хорах, декламувала, учителюючи, організовувала учнівські ранки, була серед тих, хто разом із сільською молоддю ставили у клубі с. Нагірянки п'єсу Шевченка "Назар Стодоля" та ін.

Щоправда, у Золотопотіцькій так званій людовій школі, де в довоєнний час я здобула початкову освіту, ніяких шевченківських свят не було. Натомість – і

це дитяча пам'ять міцно закарбувала – організовували шкільні ранки, відзначаючи "свято моря", "третього травня" ("trzeci maj"), що було під особливим контролем директора школи Лукасєвича. Шевченка скромно пошановувала місцева "Просвіта". Перший мій виступ – це виконання на скрипочці (батьки прагнули дати нам хоч ази музичної освіти) мелодій народних пісень. З якимось особливим трепетом я виконувала мелодію пісні "Ой у лузі червона калина похилилася ...". Дуже мені, дитині, хотілося розвеселити зажурену Україну.

Активно і з великою відповідальністю готувалися до проведення шевченківського свята ми, старшокласники Бучацької середньої школи, де я вчилася в 1945–1947 рр. У двох десятих класах було багато хлопців і дівчат з гарними голосами, отже, був хор, були солісти, дуети, інсценізували твори Кобзаря, декламували. І ніхто нас не підганяв, не зобов'язував йти на репетиції, усе робили самі учні. Концерти дали не лише в Бучачі, а в сусідньому районі – в Монастириськах.

Ми тоді ще не питали: це культ? міф? ікона? Ми просто йшли до Шевченка; без цього була б якась прогалина у фундаменті світобачення, без Кобзаря він був би хитким, нетривким, на ньому не можна було б ставити міцної будівлі націо- і державотворення.

У радянські часи ставлення до шевченківських свят залежало від генеральної лінії партії (що, як дотепно сказано в одному анекдоті, постійно хиталася, а члени партії разом з нею). Немаловажним було те, хто вирішував ці справи на місці. Якоїсь особливої цензури ми не відчували. З цим довелось зіткнутися, коли, закінчивши середню школу, пішла вчителювати в приміську Нагірянську семирічну школу. Якось спонтанно в учительському середовищі (були 50-ті роки) виникла ідея поставити в сільському клубі п'єсу Шевченка "Назар Стодоля". Жіночі ролі (їх там порівняно небагато) розділили між собою наші вчительки, а от з чоловічими – виникли труднощі. Шкільні чоловіки – фізрук, математик рішуче відмовилися, і ми звернулися до місцевих хлопців, які охоче приєдналися. Наше аматорство трималося майже на голому ентузіазмі.

Щоправда, хлопці дістали козацький одяг, шаблі, і на сільській сцені відобразили сторінки нашої минувшини XVII ст., відтворили дух козацького вільнодумства, мужності, нескореності, людської гідності, шляхетності; лицемірство, зраду, підступність показано, за задумом письменника, як потворні риси людини, що ведуть до зла, підлості, викликають почуття ненависті між людьми.

Усе було на посередньому аматорському рівні. Але було сватання, були колядки, а найголовніше – козаки. І все це в пам'яті асоціювалося з волею і вірою в добру долю України. Клуб був переповнений. Серед присутніх – чимало обкрадених, зневажених, загнаних в колгоспне рабство; сиділи і стояли ті, на очах яких вішали упівців, на огляд яких виставляли тіла загиблих повстанців; родини або близькі багатьох присутніх були помордовані або в нелюдських умовах перебували по тюрмах чи по сибірах.

Для нас, організаторів вистави, важливо було пошанувати пам'ять Шевченка (адже був рік, коли минало 90 років від дня смерті Кобзаря), зробити приємне для села. Але недремне око "визволителів" побачило, очевидно, щось таке, що їм не подобалося, чого боялися. І реакція була моментальною. Ще вистава не закінчилася, як в залі помітне було якесь замішання. Виявилося, що так звані ястребки (така була в ті роки народна назва "блюстителів" порядку, назва, мабуть, за народною етимологією, від рос. "исстребитель") прийшли наводити порядок, влаштували бійку, внаслідок чого затримали кількох місцевих хлопців, серед них наших "артистів".

Коли я пішла як свідок на суд захищати хлопців, то прокурор (а він же був уповноважений в с. Нагірянка) брутально накинувся, очевидно російською, причепившись до мого вислову "наші хлопці". Мало усіх нас не записали в бандерівці. Сфабрикували хуліганство, зробили все можливе, щоб покарати, щоб відхотілося козацтва, щоб усе це пішло в небуття. Думаю, що у зв'язку з цим було заплановане і моє переведення у віддалене від Бучача село, хоч для сім'ї це було невигідно: матеріально нам було дуже сутужно, мама ледве зводила кінці з кінцями. Але доля розпорядилася по-іншому:

молодша сестра якраз закінчила учительський інститут і дістала місце математика в одній із близьких сіл. Мене відпустили вчитися.

Навчаючись на українському відділі історико-філологічного факультету Львівського державного педагогічного інституту (1951–1955), куди прийшла із солідним педагогічним стажем і здобутим життєвим досвідом, у якому була й гіркота, зрозуміла, який Шевченко потрібний владі. Набридливими ставали безліч разів повторювані слова про Шевченка – революціонера, атеїста, про благотворний вплив російських революціонерів-демократів на формування світогляду поета; нас переконували, що зображена в "Кобзарі" жорстока борня, кривава помста допомогли порвати кайдани і зажити щасливо у здійсненій мрії Кобзаря – у радянській червоній імперії, у сім'ї вольній. Відбивали охоту читати підручники, рекомендовану літературу, працювати в науковому гуртку над шевченківською проблематикою.

Та все йде, все минає... Настають нові часи, до Шевченка новою дорогою приходять нові покоління, які сьогодні готові відповідати на його болісні запитання – *що ми? чиї сини? яких батьків?* які усвідомлюють, що на новій дорозі волі і слави України тяжким гріхом є байдужість, а високою місією – спроможність передбачати підступні вчинки лиходіїв, про які застерігав Пророк, роздумуючи в казематі про долю рідного Краю:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...

Нова дорога до нового Шевченка довга і складна; на цій дорозі слід долати естетичний примітивізм, духовну глухоту, набирати сил, щоб, пізнаючи справжнього Шевченка, пройти за стіну відомих архаїчних стереотипів і збагнути багатство та суть його животворних джерел, осягнути його щиру віру у тріумф добра і правди, у любов і святість, що ще мають пристанище у людських грішних душах.

Студенти-журналісти 80-х років і Шевченко

Студент (ніяковіючи, підходить на перерві): Олександро Антонівно! Нам дуже соромно, що ми так погано виконали завдання про творчість Шевченка. Повірте, тепер у кожній кімнаті в гуртожитку маємо "Кобзар".

Так щиро сказав, опустивши на мить очі, студент-другокурсник через кілька днів після аналізу письмової роботи. Метою роботи було перевірити засвоєння правил пунктуації, але я обрала не форму традиційного диктанту (хоч і такі види роботи практикувала). Був березень, місяць, коли вшановують пам'ять Шевченка. І я дала таке завдання: на двох сторінках учнівського зошита записати Шевченкову поезію, яку студент знає напам'ять (крім загальновідомих "Заповіту" і "Реве та стогне Дніпр широкий"). Зважати на вживання розділових знаків. Додала: можуть бути уривки з різних поезій, сентенції тощо. Коли на багатьох обличчях – а сиділо їх понад сімдесят осіб, – побачила розгубленість, запропонувала ще дві теми (на вибір): можете записати будь-яку поезію про Шевченка або охарактеризувати працю, присвячену Кобзареві.

На курсі були переважно хлопці, які відслужили в армії чи відпрацювали два роки на виробництві. За тогочасними правилами, вступники на факультет журналістики (а також на юридичний) повинні були мати відповідний стаж; для них навіть були організовані підготовчі курси. Кількість вступників, яких набирали безпосередньо після закінчення школи, була обмежена. Набір був зорієнтований на те, щоб перевагу давати чоловічій частині роду людського…

Аудиторія працювала мовчки, не було звичного перешіптування, майже ніхто не звертався до сусіда за порадою. Пам'ять висилювалася, вишукуючи способи достойно вийти з непростої для багатьох ситуації. У повітрі висіла якась напружена тиша.

Зібрала, прочитала, попідкреслювала всі можливі помилки, проаналізувала їх, дала завдання письмово пояснити допущені похибки. Щодо Шевченка (щоправда, одна студентка грамотно записала поезію "Розрита мо-

гила"): не вдавалася до "читання моралі", не викликала вовка з лісу, бо й так ходила в націоналістах.

Навіть один зі студентів – з тих, що були "в начальниках", – признався мені, що йому казали розписатися в тому, що Сербенська націоналіст. Але сказав: "Я не підписав, бо хіба ви націоналіст?" У цьому якась правда була, бо невдовзі декан факультету професор Йосип Цьох, великий авторитет у радянських партійних колах, прийшов до мене на лекцію (ніколи цього не практикував). Санкцій жодних не було. Вкотре переконуюся: в усьому є ласкава Божа рука. І дай Боже покійному Йосипові царство небесне.

Сьогодні, хоч і не все, але дещо із секретів людської підлоти, пов'язаної з "доносительством", зокрема, у Львівському університеті, все-таки розкривається. Приміром, зі статті Романа Горака про багаторічного проректора з наукової роботи проф. Євгена Гладишевського, надзвичайно багатої фактами, про які мало хто навіть із університетських "старожилів" нічого не знав, довідуємося, що у ректора Миколи Максимовича був знаменитий сейф, у якому він тримав найважливіші речі. До нього було два ключі – один у ректора, другий – в органах КДБ. І відкрити сейф можна було одночасно двома ключами, але Микола Григорович якимось чином навчився відмикати лише одним ключем і незадовго перед своєю смертю віддав ключ Євгенові Гладишевському з проханням негайно відкрити сейф, якщо почує про його смерть.

Уривок зі статті Р. Горака: "Як тільки у Львові стало відомо про смерть Миколи Григоровича, відразу пролунав дзвінок з КДБ, щоб Євген Гладишевський з ключем був на місці. "Вони" приїдуть і разом відкриють сейф". Далі письменник відтворює дії Євгена Івановича: "Євген Гладишевський пригадав прохання ректора і негайно кинувся до сейфа. Він був набитий паперами. Це були доноси працівників один на другого. Найпідліші компрометуючі матеріали. Їх було достатньо, щоб зламати долю людині, звільнити з роботи, розпочати слідство, заарештувати. У Максимовича вони всі були акуратно поскладувані і кожному прізвищу було відведене окреме

місце ... Євген Іванович забрав собі "на довгу і незабутню згадку" тільки ті, що стосувалися його. Про інші говорив, що з тих доносів можна було створити цілий музей нашої заздрості" ("Дзвін", Ч. 11–12, 2012 рік, стор. 167–170). Моментально запалив камін і, не задумуючись, кинув папери із сейфа у вогонь.

Та повертаюся до своєї теми. Епізод з моєї педагогічної практики дав зрозуміти одне: поки з нами Шевченко – нам не грозить ніяке небуття. Навіть саме ім'я нашого Пророка дає вічний порив до волі, правди і не тільки гартує дух бунтаря, а й веде до умиротворення, вчить пізнати ціну примирення, показує шлях до розуміння сили Духу Творящого.

І сьогодні продовжую розмову зі студентами про Шевченка, шукаю відповідь на запитання: а чи студенти XXI ст. добре знають Шевченка? Чи близький Він для них? Як вони Його розуміють? Чим для них Він є? Чи тільки геніальним поетом? Що спроможні взяти для себе? Ставлю запитання, які попередня епоха обминала: де навчався молодий Тарас? У яких товариствах він бував? Яким було українське "середовище" в тогочасному Петербурзі? Який вплив мала на обдарованого юнака? І серед багатьох інших завдань даю таке: "Прокоментуйте Шевченкові слова, написані на 100-гривневій купюрі, де є його зображення" (до речі, ніхто з опитаних – і не тільки студентів – не звернув на них уваги, рідко хто знає їх напам'ять):

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Чому поет вживає вислів **Свою** Україну? Чому не **Нашу** або просто без займенника?

Читаю, перевіряю, аналізую...

"Кобзар" – це для українців ще й гарний молитовник

Про таку ознаку "Кобзаря" зазначив зокрема, польський професор Євген Красовський, презентуючи як редактор повне двомовне українсько-польське видан-

ня Шевченкових поетичних творів у перекладі Петра Куприся у Львівському національному аграрному університеті.

Те, що Шевченко був органічно релігійною людиною, багато хто з вдумливих читачів давно усвідомив, хоч радянське шевченкознавство вперто переконувало наших громадян – а це кілька поколінь – в атеїзмі поета, вириваючи окремі вислови з його творів, відповідно препаруючи та подаючи їх безвідносно до обставин життя. Цьому допомагало навіть те, що у радянських виданнях "Кобзаря" слова *Бог, Божий, Господь, Господній*, назви осіб (*Мати Божа, Небесна Цариця, Месія*), назви свят, постів (*Великдень, Спас, Петрівка, Пилипівка, Спасівка*), церковних книг (*Біблія, Псалтир, Святе Письмо*) тощо відповідно до вимог чинного правопису писали з малої літери. Це, безперечно, підсилювало "атеїстичний" настрій. Хоч у творах Шевченка дозволено було їм функціонувати у своєму значенні, як і іншим словам та висловам цієї тематичної групи (*святий, молитися, бити поклони*), однак відкинутий був усякий пошанівок до понять, які вони називали; у посібниках, підручниках, примітках, коментарях, словниках давалася взнаки настанова на атеїстичне виховання "нової людини", семантику слів спрощували, релігію трактували як наркотик, опіум для народу, втрачалася духовна суть релігійних понять, їхня сакральність. Існувала ціла система принижень, заборон і навіть покарань за прояви релігійності.

Але в інших державах, приміром, у Польщі, прийнята інша правописна традиція; навіть прикметники, займенники на позначення власних релігійних назв пишуть з великої літери, не кажучи вже про іменники. Таке оформлення навіть візуально облагороджує текст, поглиблює почуття звеличування, шани. Вражають, приміром, вишукано філігранні вислови, за допомогою яких поет, звертаючись до Богородиці, прославляє Її: *Пресвітлий Раю, Святая сило всіх святих, Пренепорочная, Благая, Царице неба і землі, Пресвятая, Пречистая в женах, Всесвятая, Великая в женах, Богом ізбранна.* До українського правопису вже внесено деякі допов-

нення щодо написання великої літери у власних релігійних назвах. Однак потрібне ретельне відстеження, щоб врахувати особливості реального написання таких слів у текстах різної стильової належності, впровадження відповідних правил і фіксації слів у словниках.

Одним із показників, які беруть до уваги, говорячи про релігійність Шевченка, є частотність слів на позначення релігійних понять, які вживає поет. Частотність висока, але поки що годі абсолютно точно визначити їхню кількість: адже потрібно зважити на певні конотації, виявити вислови зі Святого Письма, молитов, вивчити біблійні епіграфи, якими відкриваються усі його великі твори і які відіграють у них ключову роль, взяти до уваги слова-замінники тощо. За попередніми підрахунками, їх понад півтори тисячі.

Беззастережне, незаперечне одне: космічні сили, небесні та земні стихії, небо, сповнене святості, у "Кобзарі" близькі до людини. Нелукавим, щиросердим, тим, хто здатний *дивитися на людей душею*, чиє *серце по волі з Богом розмовля*, чия думка сягає небес, *на хмарі гуля* і *спочине на сонці*, хто вміє почути відповідь на свої болісні запитання від вічного світила-сонця і довірливо, тихесенько поговорити з вечірньою зорею, хто спроможний почути і бачити, як *Пресвята і досі плаче Та за козаками*, близьким стає і Творець неба та землі, всього видимого й невидимого. Розмова з Ним – це не лише моління, довірлива сповідь, прохання, а й повсякчасний діалог, у якому чимало докірливих запитань, на які не завжди в хвилини розпачу людина спроможна відповісти.

Для Шевченкових близьких, для багатьох авторитетних дослідників навіть не виникало сумніву щодо релігійності поета. Молитва змалечку була для нього природним станом душі: письменний дід читав Мінею – книгу про життя святих, у школі дяка вразливий до слова підліток взяв у руки Псалтир і Боже Слово, виголошуючи над покійником, доносив до земляків, і живило воно його помисли і серце. А Біблія не в одну *тяжкую минуту* була для нього не лише розрадою, а дарувала

умиротворення, показувала шлях до пізнання універсальної сили життя в істині, етичної духовності.

У "Кобзарі" разом з поетом молиться і вся Україна. Шевченко благає Господа, *щоб наша правда не пропала, щоб наше слово не вмирало*; звертається зі щирим проханням до своєї музи:

Учи неложними устами
Сказати правду. Поможи
Молитву діяти до краю,

тихесенько молиться Богу за жіночу долю і вірить, що *серце молодеє* і його в своїй молитві пом'яне, просить сестру молитися, щоб Бог поміг перейти колючу ниву; усіх святих благає Ярина за долю Степана; іде Марко і *молиться Богу*; чумак, помираючи в степу, просить гайвороння полетіти до батечка і просити *службу служити* та за душу *Псалтир прочитати*; моляться люди за праведного Максима, що викопав криницю; крадькома моляться запорожці в Криму у хана. І навіть відьма помолилась за душу померлого пана, який занапастив її долю і долю її дітей. Відзначу, що група слів та словосполук на позначення дії "молитися" (*молитися, помолитися, Бога благати, службу служити, Христа читати, Псалтир читати, со святими співати, поклони бити, осінитись святим хрестом* та ін.) нараховує кількасот одиниць.

Щирим серцем сприймемо Шевченкову молитву до Пресвятої Богородиці, яку, за спогадами дрогобичан, бл.п. професор Зіновій Гузар виголошував перед вірянами у місцевій церкві, вшановуючи Пророка, вимолюючи у Пречистої добру долю для окрадених, зневажених, благаючи для рідного краю процвітання.

Все упованіє моє
На Тебе, мій Пресвітлий Раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє моє
На Тебе, Мати, возлагаю.
Святая Сило всіх святих,
Пренепорочная, Благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,

Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твойого мученика-Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.
Достойно пітая! Благаю!
Царице неба і землі!
Вонми їх стону і пошли
Благий конець, о Всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим, і веселим
Святую доленьку Твою.
А нині плач, і скорб, і сльози
Душі убогої – убогій
Остатню лепту подаю.

Шевченко ще раз прийшов до мене

Майже два роки на моєму робочому столі гарно видана і дбайливо оформлена книга – двомовне українсько-польське повне видання Шевченкових поетичних творів у перекладі Петра Куприся.

Люблінський (Польща) професор Михайло Лесів, приятель перекладача і член Видавничого комітету, стверджує: "Винятковість цього видання передусім у тому, що досі не було повного зібрання віршів найвидатнішого українського поета, перекладеного повністю одним перекладачем, який поставив собі таку мету і досягнув її.

...Це труд, якого досі не виконав жоден перекладач".

Життя і перекладацька діяльність маловідомого поета Петра Куприся, праця люблінських науковців над пошуками рукопису і їхні зусилля видати вже після смерті автора польський переклад усіх поетичних творів Шевченка – це сторінки ще однієї історії самопосвяти і жертовності, освячених силою Духу Кобзаря.

Волинський хлопець, з розвинутим чуттям поетичного слова та хисту до літературної діяльності, волею

обставин Другої світової війни опинився з батьками на території соціалістичної Польщі. Здобувши середню освіту, а згодом кваліфікацію магістра–словесника в Яґеллонському університеті, обдарований хлопець наполегливо шукав способу реалізувати своє поетичне "можу", "хочу". І, мабуть, якась містика в тому, що найтоншими струнами субтельної натури він відчув, усвідомив своє покликання – перекласти всю поетичну спадщину Шевченка польською мовою.

Цій праці він присвятив майже двадцять років життя, заглиблюючись у магію Шевченкового слова, перепускаючи через своє вразливе серце його думи-діти.

Купрись не обирав для перекладу поезій певної тематичної спрямованості, не шукав суголосних своєму настроєві, годі бачити в цьому прив'язаність до заздалегідь запланованих заходів, ідеологічних чи будь-яких інших замовлень. Він впрягся у свій обов'язок, який кинуло йому на плечі велике шляхетне серце, і наполегливо, вперто йшов своєю дорогою, загалом достойно долаючи численні перекладацькі труднощі. Доводилося перекладати вірші, різні за тематикою, з особливим Шевченковим тонально-інтонаційним діапазоном, проникливо ліричні, в яких так природно переплітаються радість життя, ніжність, почуття суму, щира схвильованість, іронічно забарвлені, нищівно саркастичні, освячені богоприсутністю, осяяні глибокими філософськими роздумами, пророчим баченням прийдешнього…

Дослідники ще скажуть своє слово про Куприся-перекладача, розкриють секрети його перекладацької творчості. Але вже сьогодні визнано, що в цій сфері тихий і скромний поет зробив надзвичайно багато. Поетична Шевченкова муза особливо суголосна вразливій душі перекладача – чужина, самотність, почуття вигнанця, мандрівника, людини безпритульної, туга за рідним краєм, його чарівною природою, піснею. До щему в серці відчував його страждання, пізнав найвищу больову напругу, роздумуючи про долю України.

Загальне враження від польських перекладів Петра Куприся приємне: вони легко сприймаються на слух,

словесний потік вібрує почуттям непідробної любові і щирої поваги, що пов'язано з оригіналом; відчутне прагнення передати не завжди вловимий чар поетичного слова Генія; плинність мови природна, вільно "лягає" на вухо. Мелодика Шевченкової мови резонує в перекладах насамперед голосом чистої душі перекладача.

Навіть пересічний освічений громадянин – поляк чи українець, – беручи в руки двомовне видання, матиме змогу заглибитися в атмосферу незнищенного Духу Генія, так чи сяк оцінить якість перекладу, побачить близькість лексичного складу і багатьох граматичних форм двох слов'янських мов, відчує незбагненний чар мелодики кожної з них. Якраз двомовне видання дає змогу усвідомити, наскільки складною є праця над відтворенням українського поетичного тексту іншою мовою, збереження в перекладі формальної відповідності та еквівалентності, побачити, що є місця "непереклад-ні" – пов'язані переважно з магією звукового ладу, тональністю, нагромадженням відповідних граматичних форм тощо.

Подаю кілька фрагментів з відомих Шевченкових поезій в перекладі Петра Куприся, "вслухаючись" в які читач зможе відчути їх мелодику і оцінити працю перекладача.

Kwiaty moje, dzieci!
Was karmiłem, doglądałem –
Gdzie się podziejecie?
Idźcie więc na Ukrainę,
Naszą Ukrainę,
Popod płotem, jak sieroty.
A ja tutaj zginę.
Tam znajdziecie szczere serce
I słowo łaskawe,
Tam znajdziecie szczerą prawdę,
Jeszcze, może, sławę…

Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас,
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А я – тут загину.
Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще, може, славу…

Oj, jam sama, samotna,
Jak bylinka wśród pola,
Lecz Bóq nie dał mi, młodej,
Ani szczęścia, ni doli.

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.

O, wieczorna moja gwiazdo,	*Зоре моя вечірняя,*
Szybko wzejdź nad górą,	*Зійди над горою,*
Porozmawiam cicho z tobą	*Поговорим тихесенько*
W niewoli ponurej.	*В неволі з тобою.*
Opowiedz mi, jak za górą	*Розкажи, як за горою*
Zachodzi słoneczko,	*Сонечко сідає,*
Jak u Dniepra zapożycza	*Як у Дніпра веселочка*
Wody mała teczka.	*Воду позичає.*

Це лише одна з численних історій, які свідчать про незбагненну могуть живого Шевченкового слова, що потужно вібрує, торкаючись найпотаємніших закутків шляхетних душ, *добросердих, тихолюбців*, здатних на жертовну працю. І українці повинні про них знати.

Щасливим випадком вважаю те, що Тарас Шевченко ще раз прийшов до мене. І дякую долі, що мені поталанило опублікувати для нашого загалу кілька статей про жертовну працю бл. п. перекладача Петра Куприся, висловити деякі спостереження щодо мови перекладу та сказати щире спасибі людям, стараннями яких ця книга побачила світ.

* * *

Шевченко до кінця не прочитаний, не всіма усвідомлений, для багатьох незбагненний. Іван Франко, який багато зробив для вивчення і популяризації Шевченкового Слова, неодноразово підкреслював, що творчість Шевченка була одним із головних чинників формування національно-політичної свідомості народних мас України, і ніхто так, як Шевченко, не відчував усією душею, що боротьба за звільнення української нації буде важка, що ніщо нам не дістанеться просто з рук Божих.

Франко радив: споминаючи пам'ять Тарасову, потрібно ще і ще раз розгорнути його книгу і з ясним поглядом та зосередженою увагою вичитати звідти поради та упімнення Великого Кобзаря.

І кожен шукає відповіді на питання, які ставить його час. Наш час повертає нас до загальнолюдських цінностей та утверджує національно сакральне, молитовно Шевченкове – "*Свою Україну любіть …*".

О.А. Сербенська

ЧАСОПРОСТІР МОГО БУТТЯ

Хтось з мудрих сказав: не говори про себе лише добре, бо не повірять, не говори й багато поганого, бо подумають ще гірше. А Франко любив казати: "Не будь солодким, бо тебе злижуть, але не будь гірким, бо обплюють". Отже, й сприймання людей, й трактування їхніх діянь у нашому мінливому світі дуже відносна справа. Сьогодні, коли розмінений черговий десяток, уже дуже поважний, а доля дарує не лише щастя жити, а й бути ще комусь потрібною, працювати, обертатися серед розумних людей, коли ще не втрачена спромога збирати докупи розпорошені, обірвані думки, оцінювати реальність, витягати те, що затаїлося в підсвідомості, коли маєш здатність бачити в тому шаленому світі людську порядність, те добре, яке дивним чином рівноважить зло, що так агресивно наступає з усіх усюд, – чіткішими стають виміри для оцінки нашої суєтності, розуміння того, що найбільшим щастям у житті є все-таки саме життя; і дякуєш Богові, який дає сили втриматися, навіть коли вітри, не лише дошкульні, пронизливі, а, буває, дикі, жорстокі і навіть чорні, збивають тебе з ніг.

У пам'яті зринає залитий сонцем мальовничий куточок "краси України" – Поділля, яке вже набуває чару прикарпатського рельєфу: рівнини плавно переходять у щораз вищі пагорби, навколо поважні ліси – букові, дубові, соснові, мішані, у яких часто й "блуд чіплявся", прозорі гайки, грайливі потічки, струмки, джерела, води яких вливалися в Стрипу та Дністер, до яких було рукою подати – всього кілька кілометрів. І скрізь сліди історії – руїни замку XVIII ст. над Потічком, козачий брід на Дністрі, партизанські криївки часів героїчної боротьби УПА.

Влітку, восени, погідної недільної днини, ми з батьками залюбки бродили нашими лісами, полями, рученятами обіймали старезні буки. Коли виходили на гору, звідки проглядався широкий простір, тато показував нам у синіючій далині обриси Карпат і затягував своїм баритоном "У горах Карпатах хотів би я

жить ...". Це моє рідне містечко Золотий Потік. Після "возз'єднання" воно навіть мало статус районного центру, а пізніше дістало неоковирну назву – селище міського типу.

Коли вже працювала в університеті і зовсім випадково у розмові з блаженної пам'яті доц. В. Пачовським назвала своє містечко, він згадав слова польського колеги, ректора Яґеллонського університету: "Такого гарного краю я ніде більше не бачив" (мав звідти наречену – доньку директора нашої школи).

З центра містечка, що мало вигляд квадрата, по сторонах якого розміщалися склепи, стрілами видовжилися передмістя. Посередині квадрата – типово галицька торговиця, куди щочетверга приїжджали люди з навколишніх сіл, щоб яйця, сметану, молоко та іншу поживність продати, а купити солі, нафти, трохи цукру. На цій торговиці в ті тяжкі для галицького краю повоєнні роки сотнями збирали запідозрюваних у зв'язках з повстанцями молодих жінок, багато з них з малими дітьми, а то й з немовлятами, старих батьків, щоб кинути на муку по сибірах.

Так цей образ вбився в пам'ять людності, що десь у 50-х роках, працюючи в одній зі шкіл Бучаччини, мала такий діалог з дітьми першого класу, коли вивчали звукове значення літер.

Я (вісімнадцятирічна вчителька): "Діти, подивіться добре, чому на малюнку багато машин" (вантажівки на фоні заводу, збоку – велика літера З).

Ганнуся: "Машини приїхали, щоб вивозити людей". Я лише дякувала Господеві, що цього не чує якийсь інспектор, а гірше – партійний дєятєль. А ганьбили за будь-що. Пам'ятаю, вчительку третього класу Славу Конопаду на багатьох конференціях батожили за те, що Волгу вона назвала річкою.

Жили в містечку українці, поляки, євреї, і були для них церква, костел, божниця. Порядкував війт і його уряд, працювали лікар, ветеринар, які обслуговували й навколишні села – Стінку, Русилів, Сновидів, Возилів, Сокілець, Берем'яни, Губин, Скоморохи, Соколів, Пор-

хову, були адвокати, нотаріус та інші служби, що забезпечували громадське життя. Для нас, дітей, таємничим зі служби війта був уже немолодий чоловік, який мав обов'язки чергувати вночі та оголошувати різні розпорядження місцевої влади. Ударами в бубен він скликав людей і доти "вигравав" на ньому, поки не збиралася велика купа і гучно виголошував своє. Для того часу це був надзвичайно важливий "засіб" масової інформації. Уже ввечері любив заходити до нас, як казав, погрітися (ми мешкали в гарній каменичці коло самої торговиці, винаймали мешкання на першому поверсі), розказував небилиці про зустрічі з привидами та інші свої нічні пригоди. Тато підсміювався, а ми, діти, завмирали. Мама чимось частувала його, і коли намазувала хліб (любив смалець зі шкварками), він філософськи зауважував: "А хіба нижні зуби пси?" Мама з усмішкою накладала щось і на другий бік скибки.

Це той край, де я прийшла на світ, де мене плекали, любили. "Ти була дуже бажана дитина", – говорила мені, вже дорослій, бабуся (перша дівчинка Надійка померла немовлям, а після мене були ще дві сестрички і братчик). Для моєї Мами діти, чоловік були понад усе. Її вистачало на те, щоб дбати про побут родини, брати на себе найтяжчі обов'язки, працювати у склепі мішаних товарів, власницею якого була (мала торговельну освіту), працювала як активний член Союзу Українок; пам'ятаю, польські поліцаї навіть робили з цього приводу обшук у помешканні, попереджали про можливий арешт, кажучи: "Пані має дрібні діти, покиньте всякі зібрання, працю з жінками". А збиралися часто: організовували День Матері, Шевченківські свята, робили вистави на святого Миколая, вишивали для церкви; користуючись порадами жіночих часописів, вчилися азів господарювання, брали участь у роботі "Просвіти". Мати мала подиву гідну силу і любов до життя.

Тато читав нам, малював, складав з нами віршики, розв'язував задачі, а ще – а це дуже рідкісне заняття для чоловіків – вишивав для нас суконочки, народні строї. Ми їх кликали "мамусю!","татусю!". То була сім'я типо-

во маломістечкової інтелігенції (батько був бухгалтером, мама мала економічну освіту), де любили і плекали своє, національне – пісню, вишивку, красне письменство, де мрією, в яку свято вірили, було мати власну державу. Дуже любили ми, коли ввечір тато брав у руки мандоліну, збирав нас на велике ліжко. Мама поралася коло кухні, і всі п'ятеро ми співали. Яких тільки пісень ми не співали! І про могилу, яка у полі "з вітром говорила", і про козаченька, який "їхав на війноньку", і про комарика, якому не пощастило з жінкою. Народні пісні, стрілецькі, українські романси; не знаю звідки, але батько знав їх безліч.

А співали в Потоці багато: у церкві і під церквою, виводячи гаївки, йдучи процесією на зелене поле освячувати його, щедрували, колядували, співали на весіллях, фестинах, які організовували "Просвіта" і спортивні товариства цього куточка наддністрянського краю, і навіть "Ще не вмерла..." лунало тоді та будило в душах надію на краще. Співали на Шевченківських святах і в день Матері. Пам'ятаю зворушливу пісню-благання, з якою ми, потіцькі діти, зверталися у такі дні до Бога:

А там, на Сході, край у неволі,
Навіть молитись ворог не дасть.
Боже великий, дай Україні
Силу й волю, славу й власть!

Співочий край, музикально обдарований рід Футуймів-Бурків, звідки моє коріння, отже, не дивно, що нас вчили музики. Мені, семирічній, купили скрипочку, запросили вчителя. Великою нагородою за мої щоденні вправляння впродовж кількох років було те, що на Шевченківському концерті я зіграла мелодію пісні "Ой у лузі червона калина...".

Ще у початкових класах мені пощастило на талановитих педагогів. З кільканадцятьох вчителів українцями були тільки двоє – Ольга Жданівна та Федір Рогатинський, які багато з нами працювали. Щоправда, Польща офіційно називала нас русінами. У свідоцтві з третього класу (1938 р.), яке випадково збереглося, серед навчальних предметів записано "język ruski" (українська

мова). Але могутня сила Шевченкового слова, діяльність "Просвіти", робота різних товариств робили своє – зміцнювали національну свідомість, консолідували нас; ми всі були українцями.

"Золотий" вересень скував мою десятирічну істоту якимсь невимовним жахом перед грубою сатанинською силою, але десь у підсвідомість заклав бажання вистояти, не зігнутися. Не пам'ятаю, щоб хтось давав якісь коментарі, пояснення – зринають просто картини: низькорослі солдати з червоною зіркою на будьонівках вриваються до магазину, хапають мило, сірники, запихають по кишенях, їдять що попало; ось вони, з настромленими на рушниці багнетами, ведуть полонених польських офіцерів, на голову вищих від себе, поставних, дужих, з руками, закладеними за голову. Згодом, коли стала відома правда про Катинь, зрозуміла: їх вели туди. Націоналізують склеп, виганяють з помешкання. Батькам з чотирма малими дітьми відпустив кімнату у своїй плебанії о. Йосиф Савраш. Ще одна картина: пізно ввечері батько зі сльозами в очах кидає в піч книжку за книжкою, а полум'я скручує листок за листком. Гине усе, що тато так любив, збирав роками. Була в його бібліотеці вся наша класика, твори галицьких письменників, була багатотомна історія Михайла Грушевського, тритомна, в прекрасній оправі Українська Загальна Енциклопедія. А я читала, навіть ночами, Чайковського, Лепкого, Крушельницького, Опільського, Грінченка та багатьох інших, переживала за долю наших полонянок, ридала над покатованими батуринцями, лила сльози над трагедією Тетяни; в десять років прагнула збагнути Толстого, який мали ми в польському перекладі. І все це горіло. На моє німе запитання батько, якому тоді ще й сорок не було, сказав: "так треба". А в школі теж усе пішло шкереберть: вивозять в Сибір директора Лукасєвіча із сім'єю, забороняють катехізацію, насильно чіпляють червоні галстуки, сварять, щоб не ходили до церкви. Боже, як ми, четвертокласники, соромилися носити ті галстуки! Замість звичних для нас пісень, вчили нову, чужу, – "Піснею про Сталіна

починаймо день, кращих ми не знаємо на світі пісень". Суцільна диявольщина!

У батьків в очах читаю тривогу. Кілька разів пізно ввечері приходила стриянка Галя (дружина батькового брата), щось шепотіла зі старшими, кудись забирала молодших сестричок, а мама всю ніч пекла і щось пакувала. А зранку пошепки говорили, кого вивезли. "Для нас фіри не вистачило", – гірко жартував батько. Або: вночі вриваються двоє озброєних, п'яно вигукуючи, що мусять "батюшку" вбити. Мама йде за ними у спальню священика, він клякає, молиться, а визволителі ціляться з пістолета. Мама відчайдушно відвертає цівку, просить їх, вмовляє, перелякана вбігає до нас, ми благаємо Бога, щоб відвернув це страхіття. На цей раз священика не застрелили: мама їх у чомусь переконала.

Геть пізніше я зрозуміла зміст Шевченкових слів, які Батько вписав мені 1940 р. в альбом, виливши поетовими словами свої гіркі думи, намалювавши ще й портрет Кобзаря. Як реліквію бережу їх до сьогодні.

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по правді, не було,
Та все-таки якось жилось –
Хоть на чужому – та на полі ...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога ждати довелось.

Чорні полоси накладалися одна на одну: вмирає дворічний братчик Юрчик, двадцятивосьмирічна мамина сестра Марійка і її дворічна донечка, 1943 р. – сорокарічний батько, його брат Микола. Прокотилися дві великі пожежі – одна 1939 р., коли за три дні згорів майже весь центр містечка, друга у Великодній понеділок 1944 р. Два рази все дощенту згоріло в дідуся Бурки, де було й багато наших речей. Наступи й відступи військ, голодні й холодні не лише дні, а місяці, роки, грабунки, бомбардування, коли, здавалося, мало загинути все живе. Фронт тривав півроку. Мама і ми, троє дітей, залізали під ліжко і молилися. Згодом люди говорили: цю вдовицю із сиротами хіба чудо врятувало (під будинок

– а він був великий, покритий бляхою, – впала в'язка бомб, які не зірвалися).

Війна брутально топтала усе звичне, усталене. Змушений був блукати світами брат мами Степан Бурка (за освітою педагог, здібний музикант, організатор і керівник місцевих хорів) і спочити в чужому краю; у чужий край потайки переправили батькового брата Степана з родиною (добрі люди попередили про арешт); у Сибір вивезли з родиною брата бабусі Футуйму Аполонія; по Воркутах тинявся чоловік тітки Мілі Зенон Кізімович (за участь у націоналістичних організаціях Чорткова). Їй з донькою за чужими документами добрі люди допомогли виїхати в Польщу.

Добрі люди, на жаль, їхніх прізвищ навіть не називали в сім'ї, у тривожний червень 1941 р., перед наступом німецьких військ, попередили батька про арешт. І батько зник на кілька днів з хати. А приходили за ним, пам'ятаю, кілька разів. Навіть нас, дітей, питали, де він. І якось поспіхом швидко зникли.

Кінець війни і повоєнні роки – це до знемоги виснажлива праця мами, щоб забезпечити елементарне виживання вдови з трьома дітьми. До цього плуга довелося запрягатися й мені, п'ятнадцятирічній, – стала працювати бухгалтером райфінвідділу (мала вже закінчену торговельну школу). Однак економіста з мене не вийшло. Наша мудра й добра мама спакувала все на фіру й повезла нас вісімнадцять кілометрів на захід – до Бучача, гарного міста, що мальовничо розкинулося по обидва боки Стрипи; хтось з чужинців за прекрасне амфітеатральне положення назвав його "галицькою Швейцарією". Там ми могли здобути середню освіту (у Потоці була лише семирічка), а мама мала змогу хоч трохи вберегти нас від кагебістських жахів – арешти й катування знайомих, вбивства, Сибіри, переслідування, підозри у зв'язках з повстанцями і якийсь невимовний страх.

У 1947 р. закінчила Бучацьку середню школу, і знову праця: спочатку бібліотекар у цій же школі, а в 1948–1951 рр. – учителька молодших класів у передміській Нагірянській семирічці.

Навіть у найпотаємніших думках не міг виникнути образ: я працюю професором в університеті! Мені світила хіба що заочна освіта у Кременецькому інституті, де в 1949–1951 рр. я навчалася на філологічному факультеті. Лише тоді, коли молодша сестра закінчила цей же інститут і пішла вчителювати, на сімейній раді мене відпустили на стаціонар.

1951–1958 рр. – час навчання на філологічному факультеті Львівського педінституту, куди мене привела любов до літератури, бажання набутий педагогічний досвід зміцнити теорією, а також час перших кроків у науці як аспірантки кафедри української мови, де мене через збіг обставин повела уже рука Долі. Лекції прекрасних педагогів, відомих науковців Ю. Редька, Б. Кобилянського, М. Шкільника, М. Доленка, Яременка тощо, практика у Львівських школах під керівництвом добрих учителів допомагали моєму професійному зростанню. Входження у світ однієї з найдавніших наук – мовознавства, участь у конференціях, перші спроби, постійні пошуки привели згодом до усвідомлення незбагненного таїнства мови як сутності людського Я, як могутньої духовної сили народу. Робота над кандидатською дисертацією про українську юридичну термінологію допомогла пізнати насамперед жертовну працю української інтелігенції для добра рідної культури. Працюючи у спецфондах, куди аспіранти за спеціальним дозволом мали доступ, я відкривала для себе імена українських мовознавців, правознавців, які офіційна наука вперто замовчувала (І. Огієнка, С. Смаль-Стоцького, О. Курило, А. Кримського, Є. Олесницького, А. Чайковського, С. Дністрянського, К. Левицького та багатьох інших), мала змогу пізнати справді подвижницьку працю НТШ, діяльність багатьох її членів на ниві термінології та словникарства.

Але постійним було відчуття цензора над собою та насильницького вкорінення цензора в душу кожного. Скільки накидали нам тих “не”: не заперечуй ортодоксам, не ходи до церкви, не демонструй своєї віри в Бога, навпаки, викидай Бога із серця і викидай його із серця інших, зривай хрестики, не жди сподіваної волі, а ще

– будь пильним до класових "ворогів", шануй "старшого брата", постійно дякуй йому за визволення і в усьому визнавай його першість. Наближай "світле майбутнє", ставай активним членом "єдиного радянського народу". А про твоє щастя постійно дбає партія і рідна влада.

Був вироблений певний ритуал і для написання наукової роботи з мовознавства – обов'язково дати щось з геніальних положень марксизму-ленінізму, не забувати про благотворний вплив "братньої" мови. Однак між рядками вдавалося сказати добре слово про діячів 20–30-х рр. XX ст., показати цікавий шлях розвитку українського правничого мовлення в дорадянський період.

Щоб більш-менш втриматися, підробляла приватними лекціями, секретарювала, влітку працювала в піонерських таборах. Переїхали до Львова дві молодші сестри: Дарія після учительського закінчувала педагогічний інститут, Дионізія навчалася в медичному. Згодом переїхала до нас і мама. На руках маленька донечка, мешкання нема, раді були, що винаймали нам якийсь напівпідвал.

Закінчення аспірантури збіглося з ліквідацією Львівського педінституту та перенесенням його до Дрогобича. Багато педінститутських викладачів перейшло на кафедру української мови Львівського університету, яку очолював професор Іван Ковалик. З осені 1959 р. і я почала тут працювати – спочатку викладачем – погодинником, згодом лаборантом, викладачем, доцентом. Кафедра здобула визнання серйозного наукового центру, чому сприяла як сама особистість завідувача, так і новаторський підхід до вивчення багатьох мовознавчих проблем.

Кафедра, як і загалом філологічний факультет, були для мене – сьогодні я це усвідомлюю особливо ясно – прекрасною школою. Я мала щастя контактувати з талановитими педагогами, відомими вченими. Професори І. Ковалик, Ю. Редько, доценти П. Коструба, Б. Кобилянський, М. Шкільник, М. Возний, М. Лимаренко, з інших кафедр – Т. Комаринець, І. Дорошенко, І. Денисюк, М. Онишкевич, В. Попов, О. Грибовська, К. Трофимович, Ф. Неборячок, декан О. Мороз, математик

М. Чайковський, правознавці А. Пашук, В. Калинович та інші залишилися в пам'яті як особистості, багато з яких у тяжкі часи тоталітарної системи культивували професіоналізм, не боялися проявляти елементарну людську порядність, пошану до рідної культури та мови. Тут я 1965 р. захистила кандидатську дисертацію, згодом одержала звання доцента.

Зі студентами-журналістами я почала працювати з 60-х років, спочатку як викладач кафедри української мови, а з організацією кафедри стилістики й редагування (1973) – як доцент цієї ж кафедри. Згодом й завідувала цією кафедрою (1985–1997). Факультет був під особливим наглядом ідеологічних структур: адже виховували "підручних партії", а українська мова, за висловом Леніна, мала стати лише засобом "комуністичного виховання мас". Постійно відчувала цензуру і відповідну планку над собою. Наприклад, два рази подавала тему докторської і два рази її без жодних пояснень не затверджували. Зробили це вже в роки т. зв. перебудови і допоміг мені у цьому проф. В.Здоровега. Докторську на тему "Мова преси в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства" я захищала уже в роки незалежності.

Як педагог, я багато працювала зі студентами. Серед них було чимало розумних, дотепних, спрямованих на те, щоб стати добрим спеціалістом; усвідомлювали: без знання мови таким не станеш. Щоправда, факультет журналістики такого "сєльскаво" університету, яким верхи вважали наш заклад, мав завдання готовити спеціалістів зазвичай для низової преси – багатотиражок та районок. Якщо комусь й вдавалося переступити ці найнижчі сходинки, то це були одиниці. Хлопці, що приходили з виробництва, після служби в армії, були майже суцільно неграмотні. Я не лінувалася підбирати для них диктанти, в яких робили навіть по 40–50 помилок, змушувала вишукувати різні мовностилістичні хиби в газетах, виправляла їхні твори (студенти навіть жартували, що вивішено багато червоних прапорів), проводила колоквіуми. Крім українців, на факультеті вчилися росіяни, молдавани, гагаузи, і кожному доводилося щось

радити, допомагати перейти певний бар'єр в оволодінні українською мовою. До честі нашого керівництва, зокрема декана проф. Й. Цьоха, нікого з майбутніх журналістів у ті часи не звільнили від вивчення української мови, хоч така практика в середній школі була доволі поширеною, і намагання студентів домогтися цього на факультеті були непоодинокі. Доводилося працювати додатково, навіть у гуртожитку проводити індивідуальні заняття. Моя вимогливість до свого "педагогічного" результату, здається, таки добре допекла окремим студентам. У роки перебудови були такі – здебільшого близькі зі сумнозвісним першим відділом, – що обвинувачували мене в "недемократичності", наполягали, щоб навіть заслухали на парткомі. Але посіяні зерна таки дають добру парость, і про це згадує чимало наших випускників. Я щиро вдячна усім тим, хто душею і серцем прагнув осягнути науку про Слово.

Усе своє свідоме життя я завжди щось писала: складала контрольні завдання, методичні поради, публікувала статті, рецензії, працювала над посібниками, словниками (усіх публікацій назбиралося понад 200), їздила на конференції, давала інтерв'ю, виступала по радіо, на телевізії з різних питань функціонування української мови та культури мовлення. Робота на кафедрі радіомовлення і телебачення, де панує особливо сприятлива атмосфера для наукових пошуків (засновником кафедри і багаторічним її керівником є професор В. Лизанчук), дала мені змогу виділити ще одну важливу проблему – культуру нашого публічного мовлення, психолінгвістичні основи ефірного мовлення.

Тішуся, що чимало моїх праць мають популярність: матеріали з "Антисуржика", "Актуального інтерв'ю" тощо використовують у радіопрограмах, передруковують у газетах, згадують за кордоном, коли аналізують кодифікаційну роботу в Україні. Дякую долі, що живу в час, коли можу реалізувати свої задуми як дійсний член такої поважної установи, як НТШ, як професор університету імені І. Франка, робота в якому, вважаю, зобов'язує до великої праці і великої відповідальності за неї.

Житейські перипетії, яких вистачає в кожного з нас, непередбачувані ситуації, іноді різні реакції людей на одне й те ж явище, подію, факт лише утверджували мудрість того, що вже давно сказано і найкраще – лаконічно у наших приповідках, отих дорогоцінних перлинах народної словесності. Як часто якраз вони ставали орієнтирами, коли доводилося оцінювати свої чи чиїсь діяння та навіть визначати позицію. А деякі стали своєрідним життєвим кредо: *Ще той ся не вродив, щоб усім догодив; Краще з мудрим загубити, ніж з дурним знайти; Усіх слухай, а свій розум май; Від дурного й підлого полу вріж і втікай; Те твоє, що ти даєш; За все, що маєш, мусиш заплатити.* І коли недвозначно натякала особа: "Ти мені заважаєш робити науку"(наша тематика певним чином перетиналася), а друга, б'ючи кулами об стіл, вигукувала "забирайся, бо не даєш мені робити кар'єри", то доводилося й відходити від теми, і залишати насиджене місце. Годі вимагати, щоб усі ми керувалися одними засадами. І на це, як любив казати проф. Здоровега В.Й., "нема ради".

Якщо б мене запитали, за чим я шкодую, що прагнула б змінити, я б відповіла: за все дякую Богові і благаю ласки.

Живу з чоловіком у мирі і злагоді більше ніж піввіку, маю добрих дітей, милих онуків, які подарували нам чарівного правнука Дмитрика; він вже перейшов етап крику і тепер намагається чітко вимовляти різні звуки, слова; маю гарну родину, щирих приятелів, вірну помічницю Надю, а шкодую хіба за тим, що замало любила Маму; суєтність світу не дала оглянутися, як вона на 66-му році життя, коли матеріально і мені, і сестрам стало легше, тихо відійшла від нас...

У житті, як на морі, зринають різні хвилі: одні відразу зникають у морській глибині, інші, покотившись, не набирають сили і переходять у тиху гладінь. Різними були й мої життєві хвилі – гра на скрипці, бухгалтер, бібліотекар, учителька молодших класів, музейний працівник, лаборант, педагог високої школи. Тільки ця остання міцніла, набирала зримих обрисів, а дуже близько,

іноді зливаючись з нею, виринала хвиля науковця. Вони щасливо докочуються до мого житейського берега.

Залишається – а на все Божа воля – любити свою осінь і себе в ній, каятися за ниці діла, скидати тягарі з душі, віддячувати людям за добро – а його в житті було багато – й хоч дещицю докладати у велику справу утвердження нашої мови як державної та вчити тих, хто хоче вчитися і спроможний плекати її природність, збагачувати, шанувати як політичний Прапор нації, як Символ нашої присутності на планеті.

О.А. Сербенська

ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛІСТИКИ, УКРАЇНСЬКА МОВА І Я – СЛОВЕСНИК–УКРАЇНІСТ

Немає потреби зайвий раз говорити про те, що для журналіста знання мови – це не просто обізнаність із граматичними правилами, законами слововживання, засвоєння різних мовних формул; це насамперед здатність відчувати мову як стихію, уміти жити в ній і почуватися там комфортно, це не лише постійно розвивати, а й удосконалювати чуття мови – якість, яку не так легко окреслити, бо це не завжди вловимі інтуїтивні реакції, психічна здатність відчувати правильність/неправильність, – а сьогодні це дуже важливо – самобутність висловів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, передавати органічний для мови звуколад, динаміку фрази, чути ритм і мелодику навіть у писемному тексті; це також розвинуте почуття відповідальності за мовленнєві дії свої й середовища, в якому живеш, працюєш.

Чи були умови для реалізації власне такого підходу до професійного мовлення на новоствореному факультеті журналістики? Хай, можливо, не на сто відсотків, але на початку 50-х років, безперечно, були. Львівський університет у післявоєнні роки був, якщо вживати поширене тепер слово, українськомовний; у коридорах, на кафедрах розмовляли українською, ця мова була побутовою для викладачів, їхніх сімей, нею спілкувалися на вулицях, в установах, магазинах. У середовищі інтелігентних людей плекали її чистоту, а в деяких колах навіть призначали штрафи для тих, хто допустив похибку, вжив слово чи фрази, чужі її "духу".

Цей факт, до речі, в недалекому минулому трактували як "злочин", інкримінуючи підсудним "український буржуазний націоналізм".

Але діяла й інша тенденція: система руйнувала українськість, карала змагання до самостійності й волі. Було жорстоке знищення національно-визвольного руху,

тюрми, гулаги, розстріли, цинічне ломлення душ і творення "нової людини", настанова на відданість "старшому братові" і беззастережне визнання того, що хоч як долинало з усіх рупорів:

Хороша страна Болгария,
но Россия лучше всех.

Загострювалася, поглиблювалася "укрита злість", "облудлива покірність". Ці дві тенденції зіштовхувалися в душах, своєрідно проявлялися у взаєминах з людьми, у психіці, резонували в усіх сферах життя. Не винятком був університет та новостворений факультет. Сюди приходила молодь з виробництва, юнаки після демобілізації, люди з різних соціальних верств, середовищ, але переважно всі вони прекрасно усвідомлювали, яке значення для журналіста-практика має добре володіння мовою.

Великою благодаттю для факультету було те, що вже від перших днів його існування тут працювали викладачі української мови, практичної стилістики з доброю лінгвістичною освітою, які мали великий досвід викладання цього предмета в школах та в інших навчальних закладах, прекрасно знали історію розвитку української мови, її різновиди, територіальні відмінності, були обізнані з діяльністю багатьох подвижників-україністів і самі такими були; вони з пієтетом ставилися до рідної мови, любили її тихою синівською любов'ю, що мимоволі передавалося аудиторії, створювало добру ауру. До них линули, можливо, не всі любили, але поважали за професіоналізм, шанували як талановитих педагогів. Добрі й цікаві сторінки в історію факультету вписали такі словесники, як Микола Степанович Лимаренко, Юліан Костянтинович Редько, Ірина Йосипівна Ощипко, Володимир Михайлович Кибальчич. З повагою і любов'ю до української мови ставилася Вікторія Григорівна Вербицька, яка на факультеті викладала російську.

Авторитетним і шанованим на факультеті був викладач стилістики Микола Степанович Лимаренко, який перейшов із Львівського поліграфічного інституту імені І. Федорова, де в 1945–1953 рр. працював завідува-

чем кафедри української мови і деканом редакторсько-видавничого факультету. Маючи ґрунтовну лінгвістичну освіту, багаторічний досвід викладання української мови в середній та вищій школі, незаперечний педагогічний хист, сам прекрасний стиліст, Микола Степанович був надзвичайно вимогливим і до студентів. Як згадують його колишні вихованці, склав іспит зі стилістики – вважай, що успішно закінчив факультет, а відмінна оцінка у нього – це щось на межі фантастики.

Його асистентом я працювала недовго, здається, лише один семестр (на кафедру української мови, у штаті якої був Микола Степанович і яка забезпечувала читання курсів мовознавчого циклу для студентів факультету журналістики, я прийшла восени 1959 р., а на початку 1961 р. Микола Лимаренко на 60-му році життя тихо відійшов у Вічність), але для мене це була прекрасна школа: кожне заняття зі стилістики було докладно продумане, студенти заздалегідь одержували індивідуальні завдання, міні-тексти, які треба було не лише відредагувати, а й докладно пояснити характер помилки; завжди наголошував на багатстві синтаксично-фразеологічних можливостей української мови. Викладач реагував і на мовну поведінку студента поза аудиторними заняттями. До речі, він ніколи ні відповідав, коли студенти, звертаючись до нього на ім'я та по батькові, не вживали форми кличного відмінка, студентам-журналістам не вибачав жодного відхилення від норми. Високий, худорлявий, здавався суворим, неприступним. Але на фотографіях, що збереглися, він усміхнений, а на одній – ще й у сорочці з широкою розкішною вишивкою. І таким залишився в пам'яті тих, хто його знав і шанував.

Лише сьогодні, коли стали відомими факти з життя і діяльності українських мовознавців 20–30-х років щодо нормалізації літературної мови, можна не лише припустити, а й бути переконаним у тому, що викладача української мови та практичної стилістики Миколу Лимаренка живили їхні ідеї, що він керувався їхніми настановами, оберігаючи самобутність нашої мови, її народну основу, плекаючи її чистоту та багатство; учив

студентів працювати над словом, виробляв уміння користуватися словниками, різного типу довідниками і – що найголовніше – виробляти чуття мови, постійно творити себе як мовну особистість. Викладаючи в 1920–1930-х роках українську мову в багатьох навчальних закладах Києва – в облнаросвіті, у ветеринарному інституті, сільськогосподарському інституті, в Українській Академії радянської торгівлі та ін. [3, 4], Микола Степанович був обізнаний з цінним посібником Олени Курило "Початкова граматика української мови", яку видавали й перевидавали безперервно від 1918-го до 1926 р. (наклад лише дев'ятого видання, як пише Ю. Шевельов [5, с. 63], був 150000 примірників), а також з її працею "Уваги до сучасної української літературної мови" (яка також витримала кілька видань). "Як настільна книга літературних редакторів, стверджує мовознавець, вона визначила собою ввесь напрям їх праці". І хоч, каже далі автор, книжка була заборонена в УРСР, а молодому поколінню просто невідома, ціла низка її тверджень і порад здійснюється [5, с. 64–65].

Це, приміром, заперечення вживати активні дієприкметники на **-чий, -ший**, конкретні поради, коли їх заступати на прикметник, дієприслівник чи підрядне речення; міркування про перевагу інфінітива над віддієслівними іменниками і про розмірно дієслівний характер української мови; настанова на перевагу **що** над **який** і особливо **котрий** у підрядних реченнях; межі вживання прийменника **по** і його замін, розмежування віддієслівних іменників з нульовим суфіксом, суфіксом **-к** і суфіксом **-ння** та багато іншого. Вони, кодифікатори 1920–1930-х рр., розвиваючи ідеї видатних мовознавців минулого і реалізуючи їх, ставили вимогу впіймати "дух української мови", що проявляється насамперед в особливих, тільки їй "властивих законах синтаксичних" і відбиває "властиву нації звичку думати", специфіку національного світогляду. Микола Степанович свідомо культивував у мові те, що для неї самобутнє, відмінне від іншого, хоч не завжди міг про це відверто говорити.

Ці добрі традиції підтримував ще один "східняк" – Володимир Михайлович Кибальчич, талановитий педагог, один з найкращих тогочасних стилістів-практиків, людина надзвичайно пунктуальна, інтелігентна, тактовна, з глибоко розвинутим почуттям відповідальності.

Багато випускників факультету журналістики вдячні Долі за те, що пройшли добрий фаховий вишкіл, слухаючи курси практичної стилістики та літературного редагування, які майже тридцять років читав Володимир Михайлович. Його лекції, практичні заняття вирізняли оригінальний підхід до трактування фактів мови, майстерність використання різноманітних дидактичних методів, багатство вдало дібраного з періодики мовного матеріалу, нешаблонна інтерпретація. Він міг з притаманним лише йому іронічним відтінком говорити про мовні, а нерідко логічні недоречності на сторінках газет "Правда", "Известия", видань "керівних", критикувати які було майже святотатством. Часто його запрошували читати лекції з культури газетного мовлення на семінари літераторів обласних газет України, він виступав з доповідями на кущових семінарах редакційних колективів газет, радіо, робив ґрунтовний аналіз багатьох видань з погляду культури мовлення. Як літредактор-практик не мав собі у Львові рівних.

Ерудований, працьовитий, не прагнув титулів, звань, матеріальних статків; не хотів від влади абсолютно нічого. Моя пам'ять вперто зберігає кілька моментів. Приміром, Володимир Михайлович нічого не робив для того, щоб, зібравши свої публікації, – а мав достатньо – оформити їх як дисертацію. Його зобов'язували, переконували, обіцяли максимально сприяти. Але було рішуче "ні!" Ще одне: мешкав у келіях Святоюрського монастиря, що дуже умовно можна назвати житлом. Але на мою щиру пораду (багато років я була головою профбюро) дати відповідні документи, щоб йому, як учасникові війни, дали краще помешкання, Володимир Михайлович лише іронічно усміхнувся і заперечливо похитав головою. Лише тепер, коли погортала сторінки особової справи Володимира Кибальчича [2], поговорила

з його своячкою, зрозуміла, що за деякі факти з біографії влада не могла його вважати "своїм": рід давній, інтелігентний, славний ученим-винахідником; були в ньому революціонери й священики; злочином батьків було те, що перебували на окупованій німцями території та ще й у Львові, він сам був у німецькому полоні, безпартійний, – отже, дії сильних світу цього, які скрізь вишукували "неблагонадійних", на все дивилися крізь окуляри марксистсько-ленінської ідеології, людиноненависницької у своїй суті, не завжди можна було передбачити. Не хотів неприємностей, мав, очевидно, гіркий досвід, усвідомлював, що дуже низьку планку визначили йому для реалізації.

З початку 1960-х років на факультеті почав викладати курс сучасної української літературної мови Юліан Костянтинович Редько – прекрасний педагог, професіонал високої проби. Був з генерації тих мовознавців, які мали передвоєнну ґрунтовну класичну освіту; коло їх було доволі велике – Іван Ковалик, Петро Коструба, Броніслав Кобилянський, Михайло Шкільник, Лукія Гумецька, Богдан Задорожний, Юрій Мушак, Йосип Кобів, Іван Керницький, Дмитро Бандрівський, Антін Генсьорський, Михайло Онишкевич, Микола Пушкар, Євген Кротевич... Чимало з них мали визнання не лише в Україні, а й за кордоном. І хоч вони були різні, але разом творили своєрідний "лінгвістичний" мозок Львова; їх високий професіоналізм, шляхетність, навіть патриціанськість, аристократизм духу, велика працелюбність, некрикливий патріотизм доволі сильно еманували і давали свої добрі результати. Щоправда, сила еманації в наступних поколіннях відчутно втрачалася, що, мабуть, було ще однією драмою бездержавності.

Юліан Редько перейшов до університету після ліквідації у Львові педагогічного інституту, де був деканом історико-філологічного факультету, загальноповажаним, авторитетним. Щоправда, завжди мав якісь "ідеологічні" неприємності, але в педінституті їм не давали великого ходу, – мабуть, це залежало від місцевого начальства, – чого вже не скажеш про університетське, яке робило

все можливе, щоб його принизити, знищити, якщо не фізично, то морально. Одна з таких неприємностей була на факультеті журналістики, про що я довідалася від професора багато років пізніше. Один з провокаторів-стукачів – а їх на кожному курсі було декілька – підійшов до викладача з якимось "націоналістичним" виданням. Юліан Костянтинович подивився і коротко сказав: "Дурниця!". З цього зробили велику політику, інкримінуючи нерозвинуте почуття класової пильності, політичну короткозорість, мовляв, викладач не вміє реагувати на нездорові прояви, не сказав, де годиться, про те, що на факультеті читають таку "шкідливу" літературу, і висновок: Юліан Редько не може викладати на факультеті журналістики, ідеологічному, соціально важливому. Його, як мені здається, рятував де і як міг завідувач кафедри української мови професор Іван Ковалик, який мав незаперечний авторитет в університеті, але якого на початку 1970-х років брутально викинули, як і Ю. Редька [1], "відчистившись від шкідливого елементу".

Факультетський інцидент закінчився так: завідувач доручив мені читати журналістам курс, мотивуючи тим, що я вже там працюю (від початку 1960-х років мені передали заочників, на стаціонарі весь час вела практичні заняття, асистувала Ю. Редькові, який, до речі, був моїм улюбленим викладачем ще з педінститутських часів), отже, певний досвід роботи на цьому нелегкому факультеті я вже мала, по-друге, була захищена, мала звання доцента, і – що немаловажно – якраз мене прийняли в члени КПРС. І коли на початку 1970-х років безжально і цинічно розгромлювали кафедру української мови, а на факультеті журналістики організовували нову – стилістики і редагування, де завідувачем був обраний (чи призначений!) доцент Павло Ящук, я, на його пропозицію, погодилася працювати на цій кафедрі.

Прийшла в колектив, маючи вже понад двадцять років т. зв. трудового стажу – доводилося працювати бухгалтером, бібліотекарем, учителькою семирічної школи, десятирічки, була музейним працівником, лаборантом, викладачем, згодом доцентом на філологічному.

Але на факультеті журналістики була своя, дуже "партійна" атмосфера, культивували авторитаризм, відчувався якийсь цинізм, що іноді переходив межі елементарної людської порядності. Пам'ятаю, мені начальство наказало написати негативну рецензію на методичний посібник з редагування доцента Дем'яна Григораша. Я не послухала й у висновку написала, що посібник таки треба видати. Щоправда, тоді ми тримали одну лінію з Володимиром Кибальчичем. Його залишили в спокої (був безпартійний), а мені від партійного керівництва добре попало. Але посібник таки видали. Якось я запитала професора Володимира Здоровегу – мала до нього найбільше довір'я, – чого тут так багато циніків. Не дивлячись у вічі, він тихим голосом промовив: "Ми одне думаємо, інше – пишемо, ще інше говоримо і робимо". То не просто жити, коли душу розривають на чотири частини! А може, й легше, бо в кожному конкретному випадку наверх витягаєш одну з них – і ніяких докорів сумління! А ще мене вражало якесь зверхнє ставлення до жінок у сфері журналістики. Один з багатьох прикладів: підводячи підсумки вступних іспитів на партійних зборах, плюсовим показником набору вважали малу кількість дівчат. На вступних іспитах партійні діячі, вказуючи на прізвища дівчат-вступниць, красномовно опускали палець вниз. Жест, добре відомий ще з давнини. Це означало – закопати, могила!

Щось я втрачала, щось набувала, але однією зі спонук переходу було те, що я любила працювати зі студентами-журналістами, серед яких було чимало справді талановитих, творчих, як тепер кажуть, креативних, кмітливих, гострих розумом, не позбавлених почуття гумору, іронічного сприйняття фактів. Але українську мову вони знали погано: у школі години на цей предмет постійно скорочували, батьки мали право звільнити дитину від його вивчення, українську мову принижували навіть тим, що вчителям-україністам у школі платили на 15% менше, ніж русистам.

На факультеті вчилися не лише українці, а й росіяни, вірмени, гагаузи, молдавани, які ніколи не вивча-

ли української. Про них варто було б говорити окремо і сказати чимало доброго. У пам'яті зринають картини: сидить переді мною заочник, військовик, молодий інтелігентний офіцер з Ленінграда, української мови не знає навіть на побутовому рівні. Залік йому ставлю умовно, але попереджую, навіть російською, що на екзамені буде "2". Через півроку приходить і, пристойно володіючи українською мовою, добре відповідає на запитання. Бувало, молдаванину ставлю високу оцінку, а українцеві, який не докладає ніяких зусиль до того, щоб знати літературну мову, вміти користуватися її багатими ресурсами, – "2". Ще один кадр: після вступної лекції на першому курсі, де твердо сказала, що вимоги на екзамені до всіх будуть однакові, підходять дівчата, вродливі, виплекані, і заявляють, що вони "были освобождены от изучения украинского языка" й хочуть надалі звільнитися. До честі тодішнього декана Йосипа Терентійовича Цьоха, нікому з майбутніх журналістів такого привілею не дали. Або: проходжу біля групи старшокурсників, що стоять у коридорі. Один з них, українець, демонстративно і якось виклично розмовляє російською. Хоч і прикро стало, але ще раз зрозуміла, що "флюгерство" не така вже рідкісна хвороба, віку вона не вибирає і доволі небезпечна для душевного здоров'я, що так переконливо показав Франко у маловідомій, на жаль, розвідці "Двоязичність і дволичність".

Як педагог, я не раз себе запитувала: які є виміри результативності праці людей нашої професії? Шукала приклади, зіставляла, підбирала аналоги. Вимальовувалося щось недосяжне, багатогранне, тому я обмежилася маленьким: прагнула, щоб мої вихованці були хоча б елементарно грамотними, вміли "читати" словники, користуватися довідковою літературою, берегли в мові те, що не втрачене остаточно, були обізнані з азами основ поглибленого курсу сучасної української літературної мови. Студенти писали й переписували диктанти, робили докладний аналіз помилок (а їх було нерідко кілька десятків), вибирали з газет різні відхилення від норм, коментували, приходили на колоквіуми, писали конт-

рольні роботи, твори, реферати, складали й перескладали заліки, екзамени. А я перевіряла десятками, а то й сотнями, навіть донька Оксана, в ті роки старшокласниця, мені допомагала. Вишкіл на грамотність, здається, був непоганий. Педагогічна пам'ять мимохіть фіксувала їхні похибки і, зустрічаючись навіть через кілька років, я могла жартома запитати, чи навчився ставити коми при дієприкметникових чи дієприслівникових зворотах, прикладках. Я вдячна за те, що переважно вони мене розуміли і не дуже ображалися.

На новій кафедрі доводилося розробляти плани, програми, тематику контрольних, курсових, дипломних. А на факультеті відразу для мене знайшли купу доручень: я була багаторічним секретарем вченої ради, головою факультетського профспілкового бюро, агітатором академічної групи, членом методичної ради. Засідання, збори, т. зв. виховні години, протоколи, звіти, плани, соціалістичні зобов'язання, підсумки про їх виконання, відвідування гуртожитку, політзаняття зі студентами... І все під пильним оком партійного керівництва. Списувала купу нікому не потрібних паперів, які забирали час, відволікали від наукової та методичної роботи, сім'ї, дітей, не давали відпочити. Та це, мабуть, було, однією із вимог тоталітарного порядку – нівелювати особистості, перетворити всіх у гвинтики, коліщатка, які повинні крутитися так, як їх завела сатанинська рука.

Мені, україністові, не важко було помітити, як планка, нібито й непомітно, але опускається все нижче: поволі скорочували години на мій предмет, натомість збільшували на російську; курсові, дипломні можна було писати й російською, про якесь керівництво аспірантами годі було й думати. Коли випускниця Ніна Станкевич (працює зараз доцентом на філологічному) хотіла писати під моїм керівництвом кандидатську дисертацію, їй рішуче сказали "ні!" Першу аспірантку, Ірину Стецулу, розумну і працьовиту нашу випускницю, дозволили взяти на кафедру, якою я завідувала (1985–1997), вже у час горбачовської демократії і за деканування Володимира Йосиповича Здоровеги. До речі, лише за сприянням

професора В. Здоровеги я могла затвердити тему своєї докторської (раніше це було неможливо, хоч двічі робила таку спробу). Але маю сатисфакцію принаймні в тому, що й кандидатську, і докторську я писала і захищала українською (1965, 1992).

Настали нові часи, багато що змінилося на факультеті, іншими стали навчальні плани, організовано нові кафедри, удосконалюється система спеціалізації, професійний вишкіл майбутніх журналістів, розширюється тематика наукових досліджень. Уже іншими є й ті, що приходять учитися.

Новим етапом у моїх дидактичних пошуках став курс "Культура усного мовлення", над яким я почала працювати, перейшовши на кафедру радіомовлення і телебачення. Довелося "входити" в тему, з якою була ознайомлена поверхово. Літератури було обмаль – наші мовознавці обминали все, пов'язане з проблемами усного мовлення. Щоправда, в кожному підручнику був розділ, присвячений орфоепічним нормам, був добрий Орфоепічний словник Миколи Погрібного, цінна праця – теж присвячена орфоепії – Михайла Жовтобрюха, були дві т. зв. колективні монографії про уснорозмовні тенденції, виконані переважно на базі мови колгоспного села та робітничого середовища. Але ні слова про цілеспрямоване усунення української усної мови з багатьох важливих сфер суспільного життя, спричинене політикою російщення. Хіба заборонена книга Івана Дзюби.

Упродовж десятиліть нуль уваги до законів риторичного мистецтва, до особливостей творення усного тексту, до наших минулих здобутків в усному публічному мовленні; годі було говорити про значення української мови в церкві. В Україні не можна було вивчати розмовно-ужитковий варіант української мови, мову побуту в сім'ї, товаристві, в обрядовій сфері. Майже нічого не говорилося про наші соціальні діалекти – сленги, жаргони, арго, де своєрідно відбивається поетика особистості. Українцям заборонено було знати, усвідомлювати, сприймати як істину, якою здавна керувалися в багатьох національних державах, що якраз активне використання

усних форм національної мови в усіх сферах суспільного життя, в найрізноманітніших соціальних прошарках є важливою умовою її збагачення і утвердження, що це – саме життя мови.

Кафедра радіомовлення і телебачення, створена на хвилі демократизації та відновлення державності, прагнучи визначити своє місце в освітянському середовищі, в науковому світі, виробляла концепцію вишколу працівників для українських аудіовізуальних засобів. Колектив, яким керує здібний організатор-професіонал у журналістиці проф. Василь Лизанчук, усвідомлював свою відповідальність, адже в минулому, при суворій централізації, такої кафедри у Львові ніколи не побачили б; у Львівському університеті ласкаво дозволяли готовити спеціалістів для т. зв. низової преси – заводських чи колгоспних багатотиражок, районної газети.

У 10-ій статті Конституції зафіксовано новий статус української мови – вона державна. Але, як метафорично висловився хтось із мудрих, конституція – це лише рілля, яку треба добре обробляти, щоб вона дала плоди. Одні прийшли на цю ниву працювати, докладаючи зусилля розуму, серця, мобілізуючи силу духу, інші – зоране й посіяне топтати, нищити сходи. Не стріляють гармати, не літають кулі, але битва триває. Такий стан поетично відтворив ще Франко:

Молотять день і ніч – не жито,
А людські мізки й душі скрито.
Де ран не бачиш, аж вкінці
Зміркуєш: отсю душу вбито!

У цій ситуації важливо знайти рівновагу між державною мовою і довкіллям, продукувати і поширювати “екологічно чисті” тексти, прагнути до гармонії, яку творить людина – мова – суспільство. Сьогодні це одна з актуальних проблем еколінгвістики – науки, яка порівняно недавно виокремилася й успішно розвивається в багатьох країнах. Теоретики, які працюють над проблемами медіалінгвістики, екології мови у сфері ЗМІ, практики-журналісти серед яких багато вихованців фа-

культету журналістики Львівського університету, мають величезне поле для своєї діяльності.

Мені сьогодні приємно зустрічатися з багатьма нашими випускниками на сторінках преси, в ефірі. Доброго слова і визнання заслуговують (хоч не завжди його мають) десятки, сотні наших випускників, що обрали нелегкий шлях у журналістиці. І благословенне їхнє життя, коли керує ними любов до людей, правди, коли шанують людську порядність і прагнуть антенами своєї душі вловлювати космічне, істинне, коли дорогими для них стали державницькі ідеали і національне добро. І хай Бог Вам усім допомагає.

О.А. Сербенська

---

1. Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика. – Львів, 2003. – С. 180, 184 – 185, 206, 218 та ін.

2. Кибальчич Володимир Михайлович. Справа № 13502. Архів Львівського національного університету ім. Івана Франка.

3. Лимаренко Николай Степанович. Справа № 24. Архівний № 195. Архів Львівського національного університету ім. Івана Франка.

4. Микола Степанович Лимаренко [некролог] // За радянську науку. Львівський університет. – 1961. – № 5–6. – 9 лютого.

5. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців / Ю. Шевельов. – К., 2002.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ОЛЕКСАНДРИ СЕРБЕНСЬКОЇ

Монографії, підручники, навчальні посібники, брошури

1. Сербенська О. А. Сучасна українська літературна мова (Методичні вказівки до вивчення курсу сучасної української літературної мови на І курсі за спеціальністю журналістика) / Олександра Сербенська. – Львів, 1973. – 11 с.
2. Сербенська О. А. Складні випадки українського правопису (Методичні вказівки для студентів І курсу факультету журналістики) / Олександра Сербенська. – Львів, 1978. – С. 24.
3. Сербенська О. А. Методичні вказівки та контрольно-тренувальні вправи до курсу «Сучасна українська мова та практична стилістика» (Лексика. Фразеологія. Лексикографія. Орфографія) для студентів спеціальності 2027 "Журналістика" / О. Сербенська, М. Шевченко. – Львів, 1980. – 50 с.
4. Сербенська О. А. Методичні вказівки щодо вибору теми і написання курсової роботи з сучасної української (або російської) літературної мови / О. Сербенська, М. Соболь, 1981. – 31 с.
5. Сербенська О. А. Українська мова. Практикум. Допущено Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР як навчальний посібник для студентів факультетів журналістики університетів / О. Сербенська, О. Пазяк, М. Фурдуй, Л. Шевченко. – К. : Либідь, 1983. – 142 с.
6. Сербенська О. А. Соотношение интернационального и национального в обшественно-политической терминологии восточнословянских языков / О. Сербенська, Ф. Бацевич, І. Галенко, Н. Захлюпана та ін. ; [отв. ред. Т. И. Панько]. – Львов : Вища школа, 1984. – 2002 с.
7. Сербенська О. А. Словник паронімів української мови / О. Сербенська, Д. Гринчишин. – К. : Рад. школа, 1986. – 221 с.
8. Сербенська О. А. Теорія і практика радянської журналістики: Основи майстерності, проблеми жанрів / Д. Григораш, В. Здоровега, А. Капелюшний, В. Качкан, С. Кость, І. Крупський, В. Лизанчук, І. Лубкович, О. Сербенська, Ю. Шаповал ; [за ред. В. Й. Здоровеги]. – Львів, 1989. – 324 с.
9. Сербенська О. А. Словник труднощів української мови. Близько 15000 слів / О. Сербенська, Д. Гринчишин, О. Па-

зяк, З. Терлак ; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Рад. школа, 1989. – 336 с.
10. Сербенська О. А. Мова преси в контексті вимог перебудови : навч. посіб. для студ. спец. “Журналістика” / Олександра Сербенська. – К., 1989. – 63 с.
11. Сербенська О. А. Українська мова. Практикум : навч. посіб. для студ. ф-ту журналістики / О. Сербенська, О. Пазяк, М. Фурдуй, Л. Шевченко. – [2-ге вид. перероб. і допов.]. – К. : Либідь, 1990. – 224 с.
12. Сербенська О. А. Украинский язык для начинающих / О. Сербенська, З. Терлак. – Львів : Світ, 1990. – 238 с.
13. Сербенська О. А. Терміни і вирази з інформатики. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів факультету прикладної математики / О. Сербенська, Й. Людкевич, О. Федик. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1990. – 158 с.
14. Сербенська О. А. Украинский язык для начинающих / О. Сербенська, З. Терлак. – Львів : Світ, 1991. – 238 с.
15. Сербенська О. А. Украинский язык для начинающих / О. Сербенська, З. Терлак. – [2-ге вид.]. – Львів : Світ, 1992. – 238 с.
16. Сербенська О. А. Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка : тексти лекцій / Олександра Сербенська. – Львів, 1993. – 111 с.
17. Сербенська О. А. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : навч. видання / Ю. Редько, О. Федик та ін. ; [за заг. ред. О. Сербенської]. – Львів : Світ, 1994. – 150 с.
18. Сербенська О. А. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – Львів : Фенікс, 1996. – 368 с.
19. Сербенська О. А. Навчальна програма з курсу “Українська мова в засобах масової інформації” для студентів факультету журналістики / О. Сербенська, О. Федик. – Львів, 1997. – 28 с.
20. Сербенська О. А. Практикум з курсу “Українська мова в засобах масової інформації”. Вступ. Лексикологія. Для студ. ф-ту журналістики / Олександра Сербенська. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 1998. – 52 с.
21. Сербенська О. А. Українська мова. Практикум : навч. посіб. для студ. гуманіт. спеціальн. вищ. закл. осв. / О. Сербенська, О. Пазяк, М. Фурдуй, Л. Шевченко. – К. : Либідь, 2000. – 384 с.
22. Сербенська О. А. Украинский язык для начинающих. Українська мова для початківців : довідкове видання. –

[2-ге вид., допов.] / О. Сербенська, З. Терлак. – Львів : Світ, 2000. – 262 с.
23. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей : наук.-популярне видання / О. Сербенська, М. Волощак. – К. : Просвіта, 2001. – 206 с.
24. Сербенська О. А. Українська мова. Практикум : навч. посіб. для студ. гуманіт. спеціальн. вищ. закл. осв. – 2-е вид. / О. Сербенська, О. Пазяк, М. Фурдуй, Л. Шевченко. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
25. Сербенська О. А. Практичний словничок нормативних висловів : довідкове видання / Олександра Сербенська. – Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 2002. – 35 с.
26. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум / Олександра Сербенська. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 212 с.
27. Сербенська О. А. Екологія українського слова. Практичний словник-довідник / О. Сербенська, М. Білоус. – Львів, 2003. – 68 с.
28. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / Олександра Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
29. Сербенська О. А. Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник / О. Сербенська, М. Білоус. – 2-е випр. і допов. вид. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 83 с.
30. Сербенська О. А. Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали : монографія / Олександра Сербенська. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 372 с.
31. Сербенська О. А. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – К., 2006. – 367 с.
32. Сербенська О. А. Франкові думки про мову / О. А. Сербенська ; [упоряд. і авт. вступ. слова О. Сербенська]. – Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 2006. – 50 с.
33. Сербенська О. А. Основи телетворчості. Практикум : навч. вид. / В. Бабенко, О. Сербенська. – Львів : ПАІС, 2007. – 112 с.
34. Сербенська О. А. Практичний словничок складних випадків слововживання / О. Сербенська, М. Білоус // Етика, естетика і культура спілкування. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – С. 35–51.
35. Сербенська О. А. Словник паронімів української мови / О. Сербенська, Д. Гринчишин. – [2-ге вид. випр. і доп.]. – К. : Освіта, 2008. – 320 с.

36. Сербенська О. А. Мистецтво спілкування / О. Сербенська, І. Качан, З. Терлак, М. Білоус // Етика поведінки та мовленнєвий етикет студента в академічному середовищі. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 36–51.
37. Антисуржик : навч. посіб. / О. Сербенська, В. Бабенко, М. Білоус, Ю. Редько та ін. – [2-ге вид., допов. і перероб] ; за ред. О. Сербенської. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 258 с.
38. Сербенська О.А. Характерники. Наша вдячність, шана і любов : [монографія] / Олександра Сербенська. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 124 с.

Статті, рецензії, передмови

1. Сербенська О. А. Про розроблення української юридичної термінології / Олександра Сербенська // Радянське право. – 1958. – Ч. 4. – С. 106–112.
2. Сербенська О. А. З історії вивчення української юридичної термінології / Олександра Сербенська // Питання слов'янського мовознавства. – 1963. – Кн. 7–8. – С. 179–189.
3. Сербенська О. А. Про українські юридичні терміни "свідок", "сторона", "справа" / Олександра Сербенська // Збірник робіт аспірантів: Сер. філол. наук. – 1963. – С. 15–20.
4. Сербенська О. А. Українські юридичні терміни для означення судових присудів / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. – Львів. – 1966. – Вип. 4. – С. 69–73.
5. Сербенська О. А. Про один аспект поетичної мови. Рецензія на кн.: Карпова В. Л. Термін і художнє слово / Олександра Сербенська // Жовтень. – 1968. – Ч. 7. – С. 156–158
6. Сербенська О. А. Іван Франко – видатний дослідник української фразеології / Олександра Сербенська // Українське літературознавство. – Львів, 1969. – Вип. 7. – С. 160–165.
7. Сербенська О. А. Українські терміни, зв'язані з веденням слідства / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. – 1969. – Вип. 6. – С. 60–63.
8. Сербенська О. А. Вивчення складноскорочених слів (у 4 кл.) / Олександра Сербенська // Українська мова і література в школі. – 1971. – Ч. 3. – С. 69–71.
9. Сербенська О. А. [Рецензія] Дослідження польського мовознавця. Рец. на кн.: Michał Łesiów. Terenowe nazwy własne

Lubelszczyzny. Lublin, 1971 / Олександра Сербенська // Українське слов'янознавство. – Львів, 1975. – Ч. 11. – С. 98–101.
10. Сербенська О. А. Словник мови художніх творів Івана Франка (пробний зошит) / Олександра Сербенська // Іван Франко. Статті і матеріали: Респ. міжвідом. зб. – Українське літературознавство. – Львів, 1976. – Вип. 26. – С. 86–89.
11. Сербенська О. А. Функції терміна у газетному тексті / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика: Актуальні питання теорії та історії журналістики. – Львів, – 1976. – С. 76–81.
12. Сербенська О. А. [Рецензія] Трофимович К. К. Верхнелужицко-русский словарь. – М.; Бауцен: Русск. яз. – Нар. Изд-во Домовина, 1974 / Олександра Сербенська // Проблеми слов'янознавства. – 1977. – Вип. 15. – С. 126–130.
13. Сербенська О. А. Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. – 1978. – Вип. 10: Преса і сучасність. – С. 72–77.
14. Сербенська О. А. Мовні взаємини у процесі розвитку юридичної термінології російської та української мов / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. – Львів, 1979. – Вип. 11: Проблеми типологічного дослідження східнослов'янських мов радянського періоду. – С. 32–37.
15. Сербенська О. А. Мова масово-політичної інформації: Нові дослідження українських вчених / Олександра Сербенська // Журналіст України. – 1980. – Ч. 11. – С. 41–43.
16. Сербенська О.А. Активні словотворчі процеси в мові сучасної преси (Деякі питання іменникового словотвору) / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. – 1980. – Вип. 11: Журналістика і життя. – С. 89–95.
17. Сербенська О. А. Слова на фото-, їх утворення і тенденції розвитку в сучасній українській та російській мовах / Олександра Сербенська // Журналістика: Преса, телебачення, радіо: Респ. міжвідом. наук. зб. – К., 1981. – Вип. 10. – С. 100–108.
18. Сербенська О. А. Коментарі / Олександра Сербенська // Франко І. Я. Зібр. тв. : у 50-ти т. – К., 1981. – Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). – С. 583–640: Етимологія і фонетика в южноруській літературі. – С. 590–

594; Шевченко – герой польської революційної легенди. – С. 602–607; Із старих рукописів. – С. 625–627; Нове видання творів Міцкевича. – С. 558–560.
19. Сербенська О. А. Використання фразеологізмів в епістолярному мовленні Івана Франка / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. – 1983. – Вип. 13: Іван Франко і питання мовознавства. – С. 45–51.
20. Сербенська О. А. Особливості стилю ділового мовлення І. Франка / Олександра Сербенська // Українське літературознавство. – Львів, 1985. – Вип. 4: Іван Франко. Статті і матеріали. – С. 91–96.
21. Сербенська О. А. Словник – настільна книга вчителя і учня / Олександра Сербенська // Українська мова і література в школі. – К., 1987. – Ч. 6. – С. 33–38.
22. Сербенська О. А. Мова газети в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства / Олександра Сербенська // Мовознавство. – 1988. – Ч. 4. – С. 21–26.
23. Сербенська О. А. Про культуру мови місцевої преси / Олександра Сербенська // Культура слова: Респ. міжвідом. зб. – К.,1988. – Ч. 35. – С. 33–38.
24. Сербенська О. А. Проблеми культури газетної мови в умовах перебудови і демократизації суспільства / Олександра Сербенська // Журналістика і соціально-економічне прискорення : зб. наук. праць. – К., 1988. – С. 96–104.
25. Сербенська О. А. Журналістська творчість у концепції І. Франка / Олександра Сербенська // Українське літературознавство: Респ. міжвідом. зб.: Львів, 1989. – Вип. 52: Іван Франко. Статті і матеріали. – С. 75–80.
26. Сербенська О. А. Журналістське слово в контексті вимог перебудови / Олександра Сербенська // Журналіст України. – 1989. – Ч. 10. – С. 35–38.
27. Сербенська О. А. Франкова концепція духовності / Олександра Сербенська // Українське літературознавство. Респ. міжвідом. зб. – Львів, 1990. – Вип. 54: Іван Франко. Статті і матеріали. – С. 11–20.
28. Сербенська О. А. Франкова концепція зв'язку мови і духовності / Олександра Сербенська // Наукові записки НТШ. – Львів, 1990. – С. 237–248.
29. Сербенська О. А. Духовність – мірило праведноє / Олександра Сербенська // Культура слова. – К., 1990. – Вип. 39. – С. 26–30.
30. Сербенська О. А. Мова засобів масової інформації і пропаганди як виразник культури соціальної сфери / Олек-

сандра Сербенська // Українська мова і сучасність : зб. наук. праць. – К., 1991. – С. 43–49.
31. Сербенська О. А. Думки з приводу появи українського правопису / Олександра Сербенська // Записки НТШ: Праці філологічної секції. – Львів, 1992. – Т. CCXXIV. – С. 431–433.
32. Сербенська О. А. Українська мова в засобах масової інформації / Олександра Сербенська // Українська журналістика і національне відродження : зб. наук. праць. – К., 1992. – С. 51–59.
33. Сербенська О. А. Викладачі Краківської україністики / Олександра Сербенська // Між сусідами. – Краків, 1993. – С. 25–27.
34. Сербенська О. А. Принципи розробки комп'ютерних програм з проблем культури української мови / Олександра Сербенська // Проблеми вищої школи : наук.-метод. зб. – К., 1993. – Вип. 78. – С. 45–50.
35. Сербенська О. А. Мова української преси: стан вивчення, проблеми, завдання / Олександра Сербенська // Зб. праць наук.-досл. центру періодики. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 125–136.
36. Сербенська О. А. [Рецензія] Радянський Союз як феномен XX століття в інтерпретації польського дослідника / Олександра Сербенська // Політична панорама. – 1995. – Ч. 1. – С. 31–37.
37. Сербенська О. А. Окремі засади засвоєння чинного правопису / Олександра Сербенська // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення : мат-ли засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994–1995 рр. – Львів, 1996. – С. 67–72.
38. Сербенська О. А. [Рецензія]. До нових пошуків. Diana Wieczorek, Ukrainskij pierfiekt na – no, -to na fonie polskogo perfiekta. Slavica Wratislaviensia. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław, 1994 / Олександра Сербенська // Дзвін. – 1996. – С. 156–159.
39. Сербенська О. А. [Рецензія] Фаст Джулиус. Знак чувства бессловесный. Ниренберг Джеральд, Калеро Генри. Словно раскрытую книгу, прочти человека. – Минск, 1995. – 380 с.; Пиз Аллан. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам. – М.; 1995. – 257 с.; Дж. Фаст. Язык тела, Э. Холл. Как понять иностранца без слов. – М., 1995. – 432 с. / Олександра Сербенська // Записки НТШ:

Праці філологічної секції. – Львів, 1997. – Т. CCXXXIV. – С. 669–674.
40. Сербенська О. А. [Рецензія]. Василь Лизанчук. Навічно кайдани кували. Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні. – Львів, 1995. – 414 с. / Олександра Сербенська // Записки НТШ: Праці філологічної секції. – Львів, 1997. – Т. CCXXXIV. – С. 674–679.
41. Сербенська О. А. Феномен рідної мови в інтерпретації Івана Франка / Олександра Сербенська // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 3–7.
42. Сербенська О. А. Уваги до стильових особливостей та правописної практики в сучасних українських періодичних виданнях / Олександра Сербенська // Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність : мат-ли засід. Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996–1997 рр. – Львів, 1997. – С. 76–83.
43. Сербенська О. А. Рудименти російського канцеляриту в сучасній українській мові / Олександра Сербенська // Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні. – К., 1998. – С. 43–45.
44. Сербенська О. А. [Рецензія] Diana Wieczorek. Украинский язык. Slavia romana – slavia byzantina. Очерки по глагольности. – Wrocław, 1997. – 134 с. / Олександра Сербенська // Stylistyka. VII. – Opole, 1998. – С. 433–439.
45. Сербенська О. А. Нові тенденції у мові сучасної преси / Олександра Сербенська // Slavica Wratislaviensia. Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. – Wrocław, 1998. – С. 99–106.
46. Сербенська О. А. Викладання української мови в контексті сучасних вимог / Олександра Сербенська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Ч. 4. – К., 1998. – С. 120–125.
47. Сербенська О. А. Культурологія мовленого слова: звуковий лад мови як феномен національної культури / Олександра Сербенська // Система і структура східнослов'янських мов : міжкаф. зб. наук. праць. – К., 1999. – С. 81–86.
48. Сербенська О. А. Мова преси як естетичний стереотип епохи / Олександра Сербенська // Зб. праць кафедри української преси. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 311–318.
49. Сербенська О. А. Феномен усного мовлення / Олександра Сербенська // Телевізійна й радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 349–358.

50. Сербенська О. А. Роль аудіовізуальних засобів у творенні звукового образу Держави / Олександра Сербенська // Слово і суспільство : зб. наук. праць. – К., 2000. – Ч. ІІ. – С. 42–46.
51. Сербенська О. А. Наше усне мовлення: 30 запитань і відповідей / Олександра Сербенська // Дзвін. – 2000. – Ч. 10. – С. 132–139.
52. Сербенська О. А. Взаємини національного та інтернаціонального у мовній практиці Франка-журналістика / Олександра Сербенська // Зб. праць каф. укр. преси. – Львів, 2001. – Вип. 4–6. – С. 519–539.
53. Сербенська О. А. [Рецензія] Навічно кайдани кували / Олександра Сербенська // Кроки... Василь Лизанчук. Публіцист. Вчений. Педагог. Бібліографічний покажчик, листи, рецензії – Львів, 2001. – С. 822–830.
54. Сербенська О. А. Засоби масової інформації і проблеми екології української мови / Олександра Сербенська // EX PROFESSO : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2001. – Вип. 3. – С. 436–438.
55. Сербенська О. А. Утворення з *най-* в українській мові / Олександра Сербенська // "З його духа печаттю..." : зб. наук. праць на пошану проф. Івана Денисюка. – Львів, 2001. – Т. 2. – С. 181–187.
56. Сербенська О. А. Наше усне мовлення / Олександра Сербенська // Українська мова і література. – 2001. – № 3. – С. 40–41.
57. Сербенська О. А. Проблеми українського правопису / Олександра Сербенська // Розбудова держави. – Ч. 7–12. – 2001. – С. 67–71.
58. Сербенська О. А. Дещо про культуру мови і культуру слова / Олександра Сербенська // Дзвін. – 2001. – Ч. 9. – С. 137–148.
59. Сербенська О. А. Інновації в мові сучасних мас-медіа / Олександра Сербенська // 125 років Наук. тов. ім. Шевчека : зб. наук. праць і мат. – Львів, 2001. – С. 138–157.
60. Роль аудіовізуальних засобів у творенні звукового образу Держави / Олександра Сербенська // Українська мова і держава. – К., 2001. – С. 75–79.
61. Сербенська О. А. Про можливості мови і культури слова / Олександра Сербенська // Урок української. – 2002. – Ч. 1. – С. 38–41.
62. Сербенська О. А. Мовна ментальність та шляхи її формування : лекція / Олександра Сербенська // Записки

перекладацької майстерності. – 2000–2001. – Львів, 2002. – С. 64–74.
63. Сербенська О. А. Нове в сучасній українській мові : лекція / Олександра Сербенська // Записки перекладацької майстерності. 2000 – 2001. – Львів, 2002. – С. 95–120.
64. Сербенська О. А. Риторика як наука про успішну мовну комунікацію : лекція / Олександра Сербенська // Записки перекладацької майстерності. 2000 – 2001. – Львів, 2002. – С. 122–137.
65. Сербенська О. А. "Пильно й ненастанно політь бур'ян..." / Олександра Сербенська // Просценіум: Театрознавчий журнал. – Ч. 1(2). – 2002. – С. 66–69.
66. Сербенська О. А. Професор Іван Ковалик, його доба та оточення / Олександра Сербенська // Дзвін. – Ч. 9. – 2002. – С. 103–110.
67. Сербенська О. А. Ефірне мовлення у взаєминах з усною мовою / Олександра Сербенська // Телевізійна й радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2002. – Вип. 4. – С. 121–127.
68. Сербенська О. А. Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови / Олександра Сербенська // Вісник нац. ун-ту "Львівська політехніка". – Львів, 2002. – № 453: Проблеми української термінології. – С. 17–20.
69. Сербенська О. А. Проти шаманських маніпуляцій над довербальною свідомістю українців / Олександра Сербенська // Львівське товариство "Тернопільщина". Вісник. – Вип. 3. – Львів, 2002. – С. 38–41.
70. Сербенська О. А. Хрещений чи хресний? Терпіння чи терпеливість? / Олександра Сербенська // Урок української. – Ч. 2. – 2002. – С. 31.
71. Сербенська О. А. Про можливості мови і культури слова / Олександра Сербенська // Урок української. – Ч. 1. – 2002. – С. 38–40.
72. Сербенська О. А. Судові промови: від стагнації до нових параметрів розвитку / Олександра Сербенська // Наукові записки Національної Києво-Могилянської Академії. – Т. 22. : у 3-х ч. Ч. II. Суспільні науки. – К., 2003. – С. 256–259.
73. Сербенська О. А. Професор Іван Ковалик, його доба та оточення / Олександра Сербенська // Зб. праць і мат. на пошану професора Івана Ковалика. – Львів, 2003. – С. 210–221.
74. Сербенська О. А. [Рецензія] Надія Зелінська. Поетика приголомшеного слова. Українська наукова література XIX –

початку XX ст. / Олександра Сербенська // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. CCXLVI. Праці філологічної секції. – Львів, 2003.– С. 710–713.
75. Сербенська О. А. Мовна комунікація: практика і теоретичні засади Івана Франка / Олександра Сербенська // Записки Наукового товариства імені Шевченка.– Т. CCXLVI. Праці філогічної секції. – Львів, 2003. – С. 321–340.
76. Сербенська О. А. Культура усного мовлення як навчальна дисципліна (з досвіду викладання) / Олександра Сербенська // Телевізійна й радіожурналістика. – Вип. 5. – Львів, 2003. – С. 135–141.
77. Сербенська О. А. Складні випадки наголошування слів / Олександра Сербенська // Урок української. – 2004. – № 7. – С. 24–26.
78. Сербенська О. А. Факультет журналістики, українська мова і я – словесник україніст / Олександра Сербенська // Пам'ять століть. Україна. Історичний науковий та літературний журнал. – 2004. – № 3–4. – С. 158–166.
79. Сербенська О. А. Нормативна / девіантна мовна поведінка: українські реалії / Олександра Сербенська **//** Slavica Wratislaviensia. Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. – Wrocław, 2004. – S. 99–106.
80. Сербенська О. А. Феномен звукового мовлення / Олександра Сербенська // Урок української. – 2004. – № 8–9. – С. 17–19.
81. Сербенська О. А. Телепродукція в контексті лінгвоекології / Олександра Сербенська // Розбудова держави. – 2004. – № 4. – 6. – С. 83–87.
82. Сербенська О. А. Інтерфереми в усному публічному мовленні / Олександра Сербенська // Телевізійна і радіожурналістика. – Львів, 2005. – Вип. 6. – С. 97–107.
83. Сербенська О. А. Кольороназви у прозі Івана Франка / Олександра Сербенська // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Т. CCL. Праці Філологічної секції. – Львів, 2005. – С. 430–448.
84. Сербенська О. А. Спогади про Вчителя. До 100-річчя від дня народження професора Юліана Редька / Олександра Сербенська // Дзвін. – Львів, 2005. – № 5. – С. 102–109.
85. Сербенська О. А. "Рано ще, ой рано..." / Олександра Сербенська // Наукові читання Інституту журналістики Київського держ. університету імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – С. 12–15.

86. Сербенська О. А. Рідна мова як політичний прапор нації / Олександра Сербенська // Дзвін. – 2006. – Ч. 11–12. – С. 138–144.
87. Сербенська О. А. Використання Інтерет-технологій – нові можливості вдосконалення рівня володіння українською мовою / Олександра Сербенська // Педагогічна думка. – 2006. – № 1. – С. 17–22 (зі співавтором).
88. Сербенська О. А. Соціолінгвістичні засади Івана Франка / Олександра Сербенська // Українська мова. – 2006. – № 2. – С. 3–14.
89. Сербенська О. А. Вислови Івана Франка про мову / Олександра Сербенська // Українська мова. –2006. – № 2. – С. 14, 43, 56, 74, 80, 98, 10, 109, 112, 121.
90. Вислови Івана Франка про мову / Олександра Сербенська // Українська мова. – 2006. – № 3. – С. 21, 31, 47, 57, 79, 121.
91. Сербенська О. А. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка / Олександра Сербенська // Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія : зб. праць кафедри української преси і Дослідницького центру історії західноукраїнської преси. – Львів, 2006. – Вип. 1 (7). – С. 78–92.
92. Сербенська О. А. Педагог. Учений. Патріот. Спогади про Вчителя / Олександра Сербенська // Юліан Редько (1905–1993): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. Т. Кульчицька. – НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 2006.– С. 335–350.
93. Сербенська О. А. Соціолінгвістичні засади Івана Франка / Олександра Сербенська // Вісник НТШ. – № 35. – 2006. – С. 14–17.
94. Сербенська О. А. Українська мова і соціум в інтерпретації Івана Франка / Олександра Сербенська // Вісник Львівського університету. Серія філологічних наук. – Львів, 2006. – Вип. 38. – 4.2. – С. 21–27.
95. Сербенська О. А. Про мову Львова і про нас у слові. Рефлексії мовознавця / Олександра Сербенська // Вісник Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – 2007. – Ч. 37. – С. 18–20.
96. Сербенська О. А. Політичний термін в публіцистичних творах Івана Франка / Олександра Сербенська // Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Черкаси, 2007. – С. 243–248.
97. Сербенська О. А. Пережите й передумане / Олександра Сербенська // Наливайко О. В калейдоскопі перепитій. – Тернопіль, 2007. – С. 77–89.

98. Сербенська О. А. Ефірне мовлення в контексті засад риторики / Олександра Сербенська // Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія : зб. праць кафедри української преси і дослідницького центру історії західноукраїнської преси. – Львів, 2007. – Вип. 2 (8). – С. 210–212.
99. Сербенська О. А. [Рецензія] Роксолана Зорівчак. Боліти болем слова нашого… – Львів, 2005. – 295 с. / Олександра Сербенська // Вісник Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – 2007. – Ч. 38. – С. 54–56.
100. Сербенська О. А. [Рецензія] Острозька Біблія / Опрацював та приготовив до друку єромонах архимандрит доктор Рафаїл (Роман Турконяк). – Львів, 2006. – 1006 с. / Олександра Сербенська // Вісник Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – 2007. – Ч. 38. – С. 52–53.
101. Сербенська О. А. Духовність у картині світу / Олександра Сербенська // Дзвін. – 2007. – Ч. 2. – С. 133–137.
102. Сербенська О. А. Комунікативна функція терміна: теоретичні засади і практика Івана Франка / Олександра Сербенська // Франкознавчі студії : зб наук. праць. – Дрогобич, 2007. – Вип. 4.– С. 765–773.
103. Сербенська О. А. Символіка чорного і білого у Франковій повісті "Перехресні стежки" / Олександра Сербенська // Од слова путь верстаючи й до слова … Збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак. – Львів, 2008. – С. 731–741
104. Сербенська О. А. [Рецензія] Лариса Масенко (У)мовна (У)країна. – К., 2007. – 88 с. / Олександра Сербенська // Вісник Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – 2008. – Ч. 40. – С. 53–56 .
105. Сербенська О. А. Характерник науки / Олександра Сербенська // Дзвін. – 2008. – № 8. – С. 124–129
106. Сербенська О. А. Зі щирою вдячністю та повагою … / Олександра Сербенська // Кроки … Василь Лизанчук. Публіцист. Вчений. Педагог. Бібліографічний показник, листи, рецензії, есеї. – Коло, 2008. – С. 791–798.
107. Сербенська О. А. Дещо про слово ПАНІ, його граматичні, семантичні та комунікативні особливості / Олександра Сербенська // Українська мова. – 2008. – № 4. – С. 135.
108. Сербенська О. А. Часопростір мого буття / Олександра Сербенська // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2009. – Вип. 8. – С. 232–253.
109. Сербенська О. А. Телевізійний текст як об'єкт вивчення / В. Бабенко, О. Сербенська // Теле- та радіожурналіс-

тика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2009. – Вип. 8. – С. 105–118. (зі співавтором).
110. Сербенська О .А. Постать Теофіля Комаринця: біобібліографічний вимір / Олександра Сербенська // Вісник Книжкової палати. – К., 2009. – № 6. – С. 11–12. [Рецензія]
111. Сербенська О. А. Текст у світлі сучасних знань / Олександра Сербенська // Мово рідна, слово рідне. Prace naukowe ofiarowane Doktor Bożenie Zinkiewicz – Tomanek. – Kraków, 2009. – С. 146–152.
112. Сербенська О. А. Усне мовлення в системі національних цінностей / Олександра Сербенська // Український смисл. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. – 2009. – №. 2–3. – С. 25–34.
113. Сербенська О. А. Педагог із великою Божою іскрою / Олександра Сербенська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2010. – Вип. 50. – С. 3–9.
114. Сербенська О. А. Ефірне мовлення в соціокультурних та інформаційних вимірах / Олександра Сербенська // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2010. – Вип. 9. Ч. 2. – С. 314–323.
115. Сербенська О. А. Михайло Шкільник у спогадах колег і учнів / Олександра Сербенська // Дзвін. – Львів, 2010. – № 5–6. – С.79–82.
116. Сербенська О. А. Засади лексикографічного опрацювання медійної термінології в довіднику “Słownik terminologii medialnej” (Краків, 2006, 251 с.) / Олександра Сербенська // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. № 676. Проблеми української термінології. – Львів, 2010. – С. 117–120.
117. Сербенська О. А. Причинок до теми як ми пишемо і говоримо / Олександра Сербенська // Вісник Наукового товариства імені Шевченка. – 2010. – № 44. – С. 22–25.
118. Сербенська О. А. Педагог із великою Божою іскрою / Олександра Сербенська // Михайло Шкільник. З методичної спадщини – Львів, 2011. – С. 315–325.
119. Сербенська О. А. До характеристики наукової школи професора Анастасії Мамалиги / Олександра Сербенська // Наукові читання Інституту журналістики. Присвячено 70-літтю від дня народження А.І. Мамалиги. – К., 2011. – Вип. 17. – С. 95–99.
120. Сербенська О. А. Мовознавство. Західний науковий центр / Олександра Сербенська // Наука західного регіону України (1990–2010). – Львів, 2011. – С. 426–439.

121. Сербенська О. А. Ефірне мовлення в системі координат лінгвоекології / Олександра Сербенська // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2011. – Вип. 10. – С. 260–265.
122. Сербенська О. А. [Рецензія] Українська ділова і фахова мова / [за ред. д-ра техн. наук М. Д. Гінзбурга]. (К., 2007. – 672 с.) / Олександра Сербенська // Вісник Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – 2011. – Ч. 46. – С. 81–83.
123. Сербенська О. А. Замітки до теми як ми пишемо і говоримо / Олександра Сербенська // Незгасимий Словосвіт : зб. наук. праць. – Харків, 2011. – С. 592–600.
124. Сербенська О.А. Інтерференційні явища в публічному мовленні / Олександра Сербенська // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – Ужгород, 2011. – Вип. 24. – С. 177–181.
125. Сербенська О. А. Професор Лев Полюга (квітка на могилу) / Олександра Сербенська // Вісник національного університету "Львівська політехніка". Проблеми української термінології. – Львів : Вид-во Львівського політехнічного університету, 2012. – С. 255–257.
126. Сербенська О. А. Роздумуючи про сутність радіо / Олександра Сербенська // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – Вип. 11. – С. 316–325.
127. Сербенська О. А. Високий умом і серцем / Олександра Сербенська // Євген Лазаренко – видатна постать ХХ століття (до 100-річчя від дня народження). – Львів, 2012. – С. 140–144.
128. Сербенська О. А. [Рецензія] Лариса Масенко. Суржик. Між мовою і язиком. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2011. – 136 с. / Олександра Сербенська // Вісник НТШ. – Ч. 47. 2012. – С. 67–69.
129. Сербенська О. А. Образотворчі засоби в публічному тексті / Олександра Сербенська // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. – Вип. 12. – С. 225–238.
130. Сербенська О. А. [Рецензія] Taras Szewczenko. Kobziarz. W tłumaczeniu Piotra Kuprysia. Pierwsze pełne polskie wydanie. – Lublin: Wydawnictwo KUL, Uniwersytet Przyrodniczy, Oddział PAN, 2008. – 716 s. / Олександра Сербенська //

Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. CCLXIII. Праці філологічної секції. – С. 720–726.
131. Сербенська О. А. Професор Лев Полюга / Олександра Сербенська // Вісник філологічного факультету. Серія філологічна.– Львів, 2012. – Вип. 57. – С. 358–361.
132. Сербенська О. А. Нова сторінка словесника-педагога / Олександра Сербенська // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. – Вип. 12. – С. 34–38.
133. Сербенська О. А. Завжди в пошуку / Олександра Сербенська // Мистецтво збагнути день. Спогади про Володимира Здоровегу / авт.-упоряд. О. Наливайко. – К. : ВПК "Експрес – Поліграф", 2013. – С. 193–204.
134. Сербенська О. А. Передмова до кн.: В. Монастирський. Націоналізм: чим він є, або чому українцям конче потрібно бути націоналістами. – Львів, 2012. – С. 3–4.
135. Сербенська О. А. З Україною і Шевченком у помислах та в серці. – Дзвін. – № 3. 2013. – С. 122–126.
136. Сербенська О. А. Усне мовлення як категорія культури / Олександра Сербенська // Вісник НТШ. – Львів. – 2013. Ч. 50. – С. 44–47.

Статті в енциклопедіях, словниках, довідниках

1. Сербенська О. А. Кибальчич Володимир Михайлович / Олександра Сербенська // Укр. журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. – Львів, 1999. – Вип. 6. – С. 131–133.

Тексти і тези доповідей і виступів на конференціях

1. Сербенська О. А. З історії українських юридичних термінів / Олександра Сербенська // Ювілейна наук. сесія, присвяч. 300-річчю Львів. ун-ту : тези доп. секції філології, журналістики та педагогіки. – Львів, 1961. – С. 53–54.
2. Сербенська О. А. Юридична термінологія в мові творів Івана Франка / Олександра Сербенська // Тези доп. 7-ої щоріч. наук. сесії, присвяч. вивч. творч. І. Я. Франка. – Львів, 1962. – С. 38–39.
3. Сербенська О. А. Значення возз'єднання українських земель для уніфікації юридичної термінології української мови / Олександра Сербенська // Наукова конференція, присвячена 25-річчю возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській соціалістичній державі : тези доп. Філологія. – Львів, 1964.

4. Сербенська О. А. Значення російської мови для формування українських складних і складених юридичних термінів / Олександра Сербенська // Республіканська наукова конференція з питань російсько-українських мовних зв'язків : тези доп. – Луганськ, 1964.
5. Сербенська О. А. Вклад Івана Франка в розвиток української термінології / Олександра Сербенська // Тези 11-ої щоріч. міжвуз. наук. конф., присв. 110-річчю з дня народження Івана Франка. Львів. ун-т, Дрогоб. пед. ін-т. – Львів, 1966. – С. 69–70.
6. Сербенська О. А. З історії формування української термінології трудового права / Олександра Сербенська // Тези доп. 40-ої наук. конф., присвяч. підсумкам наук.-дослід. роботи ун-ту за 1965 р. – Львів, 1966. – С. 27–28.
7. Сербенська О. А. Питання трудового права у спадщині Івана Франка / Олександра Сербенська // Мат-ли міжвуз. ювілейної наук. конф., присвяч. 110-річчю з дня народження та 50-річчю з дня смерті І.Я.Франка. Житомир. пед. ін-тут. – Львів, 1966. – С. 112–114.
8. Сербенська О. А. Термінологічна лексика в епістолярній спадщині І. Франка / Олександра Сербенська // Мат-ли респ. наук. конф., присв. 115-річчю з дня народж. та 55-річчю з дня смерті І. Я. Франка. – Житомир, 1971. – С. 103–105.
9. Сербенська О. А. Фраземи в мові українського законодавства / Олександра Сербенська // Питання фразеології східнослов'янських мов : тези респ. наук. конф. – К., 1972. – С. 99–100.
10. Сербенська О. А. Взаємодія української літературної мови і діалектів у галузі юридичної лексики / Олександра Сербенська // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів : тези доп. і повід. – К., 1972. – С. 33–35.
11. Сербенська О. А. Основні тенденції розвитку сучасної східнослов'янської юридичної термінології / Олександра Сербенська // Тези доп. та повід. міжвуз. наук. конф. з питань східнослов'янського іменного словотвору, Київ, 24–26 вересня 1974. – К., 1974. – С. 74–75.
12. Сербенська О. А. Науково-технічний термін у мові сучасної публіцистики / Олександра Сербенська // Тези доп. респ. конф.: Науково-технічний прогрес і мова. – Житомир, 1976. – С. 135–136.
13. Сербенська О. А. Взаємини української та польської мов у процесі формування адміністративно-юридичної лек-

сики другої половини Х1Х ст. / Олександра Сербенська // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : тези доп. – Ужгород, 1982. – С. 141–142.
14. Сербенська О. А. Взаимодействие интернационального и национального в речевой практике Франко-журналиста / Олександра Сербенська // Иван Франко и мировая культура : тези международ. симпозиума ЮНЕСКО. – Львів, 1986. – С. 205–206.
15. Сербенська О. А. Изучения языка и стиля районной газеты: проблемы и задачи / Олександра Сербенська // Мат-ли межвуз. наук.-практ. конф. – Львов, 1986. – С. 25–26.
16. Сербенська О. А. Проблеми мови газети на Україні / Олександра Сербенська // 50 років возз'єднання Західної України з Українською Соціалістичною Республікою у складі Союзу РСР : тези допов. та повід. республ. наук. конф., Львів, 27–29 вересня 1989 р. – Львів, 1989. – С. 300–301.
17. Сербенська О. А. Роль Івана Франка у становленні і розвитку газетно-публіцистичного стилю української мови / Олександра Сербенська // Іван Франко і світова культура : Мат-ли міжнарод. симпозіуму ЮНЕСКО: У 3-х т. – К., 1990. – Кн. 2. – С. 221–225.
18. Сербенська О. А. Характерні особливості мови преси Донбасу періоду перебудови / Олександра Сербенська // Тези доп. і повід. республ. наук. конф. Секції IV–VII. – Донецьк, 1990. – С. 50–52.
19. Сербенська О. А. Мова газет Тернопільщини / Олександра Сербенська // Тези допов. і повід. 1-ої Тернопільської обл. наук. історико-краєзн. конф. Ч. III. Секція VI. Література і мистецтво. – Тернопіль, 1990. – С. 17–19.
20. Сербенська О. А. Слово на сторінках українських радянських періодичних видань / Олександра Сербенська // Мова і культура нації : тези доп. регіон. наук.-практ. конф. – Львів, 1990. – С. 52–54.
21. Сербенська О. А. Пам'яті Вчителя / Олександра Сербенська // Словотвірна та семантична структура української лексики : тези доп. метод. чит., присв. пам'яті засновника дериватологічної школи в Україні проф. Івана Ковалика:, 15–17 травня 1991. – Львів, 1991. – С. 13–15.
22. Сербенська О. А. Іван Франко про догми і шаблони як соціальне зло / Олександра Сербенська // Іван Франко і національне відродження : тези республ. наук. конф., Криворівня, 23–24 вересня 1991. – Львів, 1991. – С. 181–183.

23. Сербенська О.А. Комп'ютеризація процесу вивчення української мови / Олександра Сербенська // Проблеми українізації комп'ютерів : тези доп. конф., Львів, 15–19 жовтня 1991. – Львів, 1991. – С. 47–48 [зі співавтором]
24. Сербенська О. А. Формування національно-мовної особистості вчителя / Олександра Сербенська // Концепція національної школи України і проблеми підготовки та підвищення кваліфікації вчительських кадрів : тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф. 7–8 червня 1991 р. – Львів, 1991. – С. 15–16.
25. Сербенська О. А. Мовна особистість і шляхи її формування в інтерпретації професора Івана Огієнка / Олександра Сербенська // Іван Огієнко: Незабутні імена української науки : тези доп. Всеукраїн. наук. конф., присвяченої 110-річчю від дня народження Івана Огієнка, 26–27 травня 1992. – Львів, 1992. – Ч. 2. – С. 169–171.
26. Сербенська О. А. Основи культури українського газетно-публіцистичного мовлення / Олександра Сербенська // Культура України і слов'янський світ : тези доп. і повід. наук.-практ. конф. Частина І, Кам'янець-Подільський. – К., 1992. – С. 40–42.
27. Сербенська О. А. Наукові засади усунення деформацій української мови і його інформаційно-комп'ютерне забезпечення / Олександра Сербенська // Проблеми українізації комп'ютерів : тези доп. конф., Львів, 28 вересня 1992. – Львів, 1992. – С. 73–74.
28. Сербенська О. А. Формування і розвиток української наукової термінології / Олександра Сербенська // Наукове товариство ім. Т. Шевченка і українське відродження : Перша наукова сесія НТШ, березень 1990: Доп., повідомл., мат-ли. – Львів, 1992. – С. 431–433.
29. Сербенська О. А. Проектирование и реализация учебных средств обучения языкам человеческого общения / Олександра Сербенська // Конференция Восток-Запад по новым информационным технологиям в образовании, апрель, 1992: Тезисы. – М., 1992. – С. 184 (зі співавтором)
30. Сербенська О. А. Проблеми мови і політики в працях професора Романа Смаль-Стоцького / Олександра Сербенська // Розвиток мовознавства в Західній Україні в 20–30-х рр. XX ст.: Регіон. наук. конф., присвячена пам'яті Василя Сімовича : тези доп. – Львів, 1992. – С. 17–20.
31. Сербенська О. А. До проблеми формування мовної особистості і національно-мовної свідомості / Олександра

Сербенська // Другий Міжнародний конгрес україністів. – Львів, 1993. – С. 198–201.
32. Сербенська О. А. Українська мова як об'єкт вивчення для іноземців / Олександра Сербенська // Українська мова як іноземна: проблеми методики викладання : зб. мат-лів Міжнарод. наук. конф., Ялта, вересень, 1993. – Львів, 1994. – С. 14–20.
33. Сербенська О. А. Проблеми культури української науково-технічної мови / Олександра Сербенська // Проблеми української науково-технічної мови і термінології : тези доп. третьої міжнарод. конф. – Львів, 1994. – С. 125–127.
34. Сербенська О. А. Антропоцентричний підхід до вивчення мови / Олександра Сербенська // Язык и культура: Третья международная конференция : докл. и тезисы. – К., 1994. – Кн. 3. – С. 25–28.
35. Сербенська О. А. Комп'ютерна підтримка навчального посібника "Антисуржик" / Олександра Сербенська // Застосування персональних ЕОМ у навчальному процесі вузу : тези доп. і повід. третьої Української наук.-метод. конф. 21–23 вересня 1994 р. – Львів, 1994. – С. 18–19 (зі співавтором).
36. Сербенська О. А. Мова проекту "Кримінального Кодексу України" / Олександра Сербенська // Кримінальний Кодекс України. Проект: Проблеми теорії та практики : наук.-практ. конф.: Доп. та виступи. – Львів, 1994. – С. 59–67.
37. Сербенська О. А. Образ українського журналіста в інтерпретації Івана Кедрина / Олександра Сербенська // Українська періодика: історія і сучасність : Доп. та повід. другої Всеукр. наук.-теорет. конф. 21–22 грудня 1994 року. – Львів; Житомир, 1994. – С. 114–116.
38. Сербенська О. А. Державність мови і функціонування її стильових різновидів / Олександра Сербенська // Мова державна – мова офіційна : зб. мат-лів наук. конф. – К., 1995. – С. 125–127.
39. Сербенська О. А. Комп'ютерно-інформаційне забезпечення усунення деформацій української мови / Олександра Сербенська // Україномовне програмне забезпечення УКРСОФТ-95 : тези доп. і повід. 5-ої міжнар. наук. конф. – Львів, 1995. – С. 57–58 (зі співавтором).
40. Сербенська О. А. Місце української мови серед мов світу / Олександра Сербенська // Українська мова: історія і сучасність : мат-ли наук.-практ. конф. з командно-виховним

та професорсько-викладацьким складом. – Львів, 1995. – С. 27–37.
41. Сербенська О. А. Дієслівні конструкції в українському науково-технічному мовленні / Олександра Сербенська // Проблеми науково-технічної термінології : тези доп. 4-ої міжнародн. наук. конф. – Львів, 1996. – С. 3–6.
42. Сербенська О. А. Життя у любові до рідної мови і в праці для неї / Олександра Сербенська // Броніслав Кобилянський (1896–1986). Володимир Кобилянський (1933–1987). – Львів, 1996. – С. 9–13.
43. Сербенська О. А. Дидактичні засади комп'ютерного забезпечення курсу "Ділове українське мовлення" / Олександра Сербенська // Використання персональних ЕОМ у навчальному процесі вищих та середніх навчальних закладів : мат-ли конф. 13–15 листопада 1996 р. – Львів, 1996. – С. 15–16.
44. Сербенська О. А. Сучасна правописна практика періодичних видань: характер та тенденції / Олександра Сербенська // мат-ли конф., присвяченої проблемам українського правопису і термінології. – К., 1997. – С. 65–66.
45. Сербенська О. А. Політична метафора в наукових текстах Івана Франка / Олександра Сербенська // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : мат-ли міжнарод. наук. конф., 25–27 вересня 1996 р. – Львів, 1998. – С. 646–651.
46. Сербенська О. А. Вербальні засоби на позначення акту мовлення (етнолінгвістичний аспект) / Олександра Сербенська // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків : мат-ли міжнарод. наук.-практ. читань, присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. – К., 2000. – С. 327–329.
47. Сербенська О. А. Інноваційні процеси у мові сучасних засобів масової інформації / Олександра Сербенська // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. 11–13 травня 2000 року. – Львів, 2000. – С. 232–235.
48. Сербенська О. А. Знаки – символи в концептуальній картині світу Івана Франка / Олександра Сербенська // Тези доп. XV щорічної наук. франківської конф. 27–29 вересня 2000 року. – Львів, 2001. – С. 25–29.
49. Сербенська О. А. Актуальні проблеми екології української мови та сучасні засоби масової комунікації / Олександра Сербенська // Українська періодика: історія і сучасність :

доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. 17–18 травня 2002 року. – Львів, 2002. – С. 42–48.
50. Сербенська О. А. Світло згаслої зорі (квітка на могилу) / Олександра Сербенська // Українське народознавство. Стан і перспективи розвитку на зламі віків : зб. наук. праць. Матеріали 2-х науково-практичних читань, присвячених пам'яті українського фолькльориста Михайла Пазяка. – К., 2002. – С. 74–75.
51. Сербенська О. А. Мовна діяльність журналіста: методологічні засади Івана Франка / Олександра Сербенська // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повід. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф. 24–26 жовтня 2003 року. – Львів, 2003. – С. 33–37.
52. Сербенська О. А. Мовна діяльність журналіста: методологічні засади Івана Франка / Олександра Сербенська // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення IX Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Львів, 28–29 жовтня 2005). – Львів, 2005. – С. 38–41.
53. Сербенська О. А. Буттям духу є мова / Олександра Сербенська // Українська мова: термінологія, діалог, спілкування… Матеріали III Міжнародної наукової конференції 13–14 листопада 2008р. Львівського університету бізнесу та права. – Львів, 2009. – С. 38–56.
54. Сербенська О. А. Духовність у картині світу Мислителя / Олександра Сербенська // Іван Франко: дух, наука, думка, воля. Матеріали наукового конґресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. – Львів, 2010. – Т. 2. – С. 12–20.

Публіцистика. Журналістська аналітика, документалістика

1. Сербенська О. А. Дбаймо і про юридичну лексику / Олександра Сербенська // Літературна Україна. – 1967. – 13 січня.
2. Сербенська О. А. Спільна справа, колеги! (нотатки екзаменатора) / Олександра Сербенська // Радянська освіта. – 1967. – 25 жовтня.
3. Сербенська О. А. Уроки олімпіади / Олександра Сербенська // Радянська освіта. – 1972. – 27 вересня.
4. Сербенська О. А. Як позбутися штучних канцелярських конструкцій? / Олександра Сербенська // Просвіта. – 1996. – 17 грудня.

5. Сербенська О. А. Дещо про мову, культуру, а також про Львів і Стефанію С' / Олександра Сербенська // Високий замок. – 1997. – 28 березня.
6. Сербенська О. А. Книга, що збагачує духовний світ / Олександра Сербенська // Літературна Україна. – 2007. – № 6.
7. Сербенська О. А. Як здолати небезпеку поглинання нації? / Олександра Сербенська // Слово Просвіти. – 2008. – № 52.
8. Сербенська О. А. Перше повне видання поетичних творів Т. Шевченка польською мовою / Олександра Сербенська // Слово Просвіти. – Ч. 13. – березень 2012.
9. Сербенська О. А. Наше мовлене слово / Олександра Сербенська // Слово Просвіти. – К., – Ч. 38. – 26.09 – 2.10.2013.
10. Сербенська О. А. Мета націоналізму – свобода своєї нації. Мета шовінізму – поневолення інших націй / Олександра Сербенська // Високий замок. – 2013. – 18 грудня.

Художні твори і переклади

1. Сербенська О. А. Феномен барви як об'єкт зацікавлення Івана Франка / Олександра Сербенська // Іван Франко. Чутливість на барви, її розвиток і значення в органічній природі. Реферат на працю американського природознавця Аллена Ґранта. – Львів, 2006. – С. 3–6.
2. Сербенська О. А. Сторінки зі спогадів. Професор Кароліна Лянцкоронська про Львів та Львівський університет у перші місяці радянської влади / переклад з польської / Олександра Сербенська // Дзвін. – № 9. – Львів, 2011. – С. 108–112.

Автореферати дисертацій

1. Сербенська О. А. Развитие украинской юридической терминологии после великой октябрьской социалистической революции : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / Сербенська Олександра Антонівна. – Львов, 1965. – 16 с.
2. Сербенська О. А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук / Олександра Сербенська. – К., 1992. – 39 с.

КАНДИДАТСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ, НАПИСАНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ О. А. СЕРБЕНСЬКОЇ

1. Стецула І. В. “Політичний дискурс засобів масової комунікації: трансформація прагмалінгвістичних параметрів функціонування (на матеріалі української преси)”. – 1995.
2. Павлюк (Петрук) Л. С. “Структурно-семантична організація дискусійно-полемічного дискурсу (за матеріалами української політичної публіцистики першої половини XX ст.)”. – 1996.
3. Лобур Н. В. “Антропометрична метафора у мовній картині світу: типологічна модель (на матеріалах української і чеської мов)”. 1997.
4. Конюхова Л.І. “Явище парцеляції в мові ЗМІ”. – 1999.
5. Дацишин Х. П. “Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики)”. – 2005.
6. Мітчук О. А. “Нові слова та їх значення у мові мас-медіа Рівненщини”. – 2006.
7. Бабенко В. В. “Семіотичний інструментарій у комунікативній стратегії українського телебачення”. – 2008.

ВІСІМДЕСЯТ П'ЯТЬ ЖИТТЄВИХ ВІЗЕРУНКІВ

Післямова

Кожна весна для Олександри Антонівни Сербенської є новим початком мереження доброчинних життєвих, науково-педагогічних візерунків. Неповторний, самобутній, доброчесний взір передали Олександрі Антонівні батьки 1 березня 1929 р., коли вона побачила світ Божий у Золотому Потоці на Тернопільщині. В історично-мемуарному збірнику "Бучаччина", що його видано в Канаді, зазначено: "В домі Антона Сербенського було щось таке, неначе читальня. Там сходилися ближче знайомі інтелігенти, читали часописи, грали в шахи, доміно, проводили національну роботу... У Золотому Потоці існувала українська "Щаднича Спілка", яку провадив Антін Сербенський".

З дитячих літ Олександра Антонівна увібрала в себе мальовничу красу старовинного містечка Золотий Потік та його околиць, волелюбний, господарський, працелюбний дух материнського і батьківського родів, їхню щиру любов до рідного краю, українського слова, пісні, звичаїв, традицій, культури. Здоровий, морально-психологічний стан родини визначив остаточний вибір професії. Хоч доля з юних літ суворо екзаменувала Олександру Антонівну (помер тато, з 15 років вона почала заробляти на хліб насущний), але Господь Бог давав їй силу волі, мудрість, мужність, наполегливість долати труднощі, допоміг не втратити національно-громадянського "Я", не збитися на манівці, а йти чесним шляхом до вершин педагогічно-наукової, громадської діяльності.

Вчителювати у початкових класах Олександра Сербенська почала з 1 вересня 1948 р. Згодом навчалася у Львівському педагогічному інституті. Після його закінчення викладала українську мову і літературу у Перемишлянській середній школі. Незабаром талановиту

вчительку прийняли до аспірантури при кафедрі української мови Львівського державного педагогічного інституту. Кандидатську дисертацію успішно захистила 1965 р. Працювала на філологічному факультеті Львівського університету імені Івана Франка. У той час Олександра Антонівна також викладала українську мову на факультеті журналістики.

Кожний рік залишав на життєвому шляху Олександри Антонівни свій трудовий візерунок. На факультеті журналістики їх уже 40! Своєрідних, яскравих, життєстверджуючих. Її вихованці працюють у сотнях засобів масової інформації України, а також за кордоном. Чимало інтелектуальних і організаторських зусиль витратила Олександра Антонівна, щоб утвердилася кафедра мови засобів масової інформації факультету журналістики, яку вона тривалий час очолювала.

Дуже важливою сходинкою до всеукраїнського і міжнародного визнання науково-методичної роботи Олександри Антонівни Сербенської став блискучий захист докторської дисертації у 1992 р. на тему "Мова преси в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства". Це був потужний, концентрований вираз результатів наукових досліджень, які є найважливішим аспектом її педагогічної діяльності.

Коли Олександра Антонівна стала професором кафедри радіомовлення і телебачення, її науково-педагогічний талант спалахнув новими візерунками. "Якщо про український газетно-публіцистичний стиль як в історичному плані, так і на синхронному зрізі маємо чимало праць, – наголошує Олександра Сербенська, – то вивчення специфіки радіо- і телемовлення, вироблення відповідних теоретичних засад і практичних рекомендацій потребує ще значних зусиль, які мають бути спрямовані насамперед на поліпшення роботи аудіовізуальних засобів масової інформації, роль яких в утвердженні національної культури, у формуванні громадянського суспільства та виховання морально-етичних норм суспільства незаперечна" [2, с. 5]. Олександра Антонівна найпильнішу увагу привертає до особливостей ук-

раїнського усного мовлення. Живе слово потрактовує як найважливішу форму існування мови, якому властива багатогранна структура і комунікативна специфіка.

Професор Олександра Антонівна Сербенська глибоко вивчає праці філософів, психологів, соціолінгвістів, представників багатьох природничих наук, які роздумують над природою і сутністю мови, її значенням у житті суспільства та окремої людини. Наукове осмислення розвитку і функціонування мови стало підґрунтям фундаментального висновку Олександри Антонівни, яка зазначає, що "мова – найважливіша частина нашої особистості, нашої поведінки, нашої думки, вона тіло цієї думки, визначає ступінь нашої свідомості, є своєрідним її мірилом. Мова якнайтісніше пов'язана з духовним світом, сферою почуттєвого, з "розумом серця" – і усвідомлення того, що таке мова, як і за якими законами вона живе, що зберігає, а що руйнує її організм, яка її роль у житті людини і народу, виробляє здатність не піддаватися впливам середовища, якщо воно затягує. І насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних, або, як кажемо, ідентифікує себе. Рід, родові об'єднання, плем'я, народ... і високоорганізована спільнота – нація... У глибинах мови – філософський розум, витончений естетичний смак, багато справді естетичного чуття, сліди праці дуже зосередженої думки, сила надзвичайної чутливості до найтонших переливів у явищах природи, багато найсуворішої логіки, високих духовних злетів. Через пізнання мови пролягає шлях до пізнання людини, народу" [3, с. 15–16].

Професор Сербенська наполегливо, цілеспрямовано працює, щоби кожний студент усвідомив свою важливу громадянську, суспільно-політичну відповідальність за українську мову, яка є долею нашого народу. Вона цитує І. Франка: "Мова росте елементарно, разом з душею народу". Наводить слова П. Шафарика, який наголошував: "Народ, що не усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя і сам її покидає й відрікається, здійснює над собою самовбивство". Олександра Антонівна опублікувала в наукових збірниках, журналах, газетах майже 300 важливих статей з про-

блем термінології української мови, культури усного мовлення, пресолінгвістики, української мови як іноземної. Завжди цікавими, актуальними, емоційно насиченими є її виступи, бесіди по радіо й телебаченню.

Пам'ятаю наші діалоги по Львівському обласному радіо з питань функціонування української мови як державної. Їх провадила випускниця нашого факультету, заслужений журналіст України, Мирослава Лубкович. Щоразу хвилювалася не тільки Мирослава Теодорівна. Я також бентежився, щоб не зганьбитися перед своїм колишнім викладачем Олексанрою Антонівною. Наш неспокій передавався і їй, але вона вміла згладити наші переживання, і в ефір ми виходили впевненими, бо володіли предметом бесіди. В основу першої бесіди-діалогу ми поклали думки професора Роксолани Петрівни Зорівчак, яка наголошувала, що "висока культура мовлення – це, по-перше, постійна інтенсивна робота думки, щоб висловлюватися якнайчіткіше, якнайправильніше, якнайстисліше. По-друге, це часто відмова від улюблених висловів, слів, якщо вони в мові не доречні, це забуття власного "Я", власних амбіцій заради Рідного Слова цілої нації. Очевидно, це завдання не з легких, особливо у наших складних умовах, але ж дар Рідної Мови – це великий Божий дар, і його слід належно цінувати й плекати протягом усього життя" [1, с. 5–6].

Радіопередача була наживо. Вийшла цікава, гостра дискусія в ефірі стосовно так званого екранного гумору. Олександра Антонівна чітко і зрозуміло зазначала, що "екранний гумор" спрямований на те, щоби показати, якою недолугою, смішною, "сєльской" є українська мова. Сміються з мови – найсуттєвішої сутності нації, з українськості, національної гідності. У підсвідомості дітей, підлітків, які збираються коло телевізора, закодовується відповідна інформація, прогнозуються відповідні соціальні дії. Наприклад, у товариствах, де збираються українофони і русофони, усі мають переходити на російську мову (інакше ти просто будеш смішним), вухо постійно має бути наповнене звуками мови "панської", "культурної", "вищої", тобто російської.

Олександра Антонівна розповідала про цікаві, важливі психологічні моменти, пов'язані з екранним образом Вєрки Сердючки. По-перше, поруч з тими, хто розмовляє гарною російською літературною мовою, Вєрка виглядає недолугою. Зверніть увагу: чи багато з її співбесідників говорить українською? І не треба ніякої агітації. Ситуація сама підказує, куди глядач (серед яких багато "окрадених", "зневажених", "людським презирством вкритих") повинні іти, щоб стати "культурними". По-друге, Данилко не випадково став жінкою, шаржуючи образ певної соціальної верстви нашого жіноцтва. А якій жінці подобається, коли з неї сміються? За схемою, яку вже для неї розробили, все передбачивши, вона ставатиме "культурною", і своїх дітей такими виховуватиме. Психологічно вдосконалений варіант Тарапуньки! Це тільки один з багатьох прикладів вправного володіння методом непрямої пропаганди вищості російської культури та мови і дискредитації української – давня тактика асимілятора, перевірена на багатому досвіді. У всі часи завойовники прагнули підкорити не тільки силою. Вони використовували різні способи, щоб завойовані народи добровільно відмовлялися від свого, щоб чуже органічно входило в їхнє єство, а своє ставало набутком асиміляторів. Це вже вищий етап асиміляції – самоасиміляція.

Нам, українцям, за будь-яких найскладніших умов треба вчитися "чути", де своє, і плекати те, яке допомагає мові зберігати свою самобутність, залишатися собою у нинішньому глобалізаційному світі. Адже краса світу у розмаїтості мов, культур, традицій, звичаїв. Така, на мій погляд, найголовніша ідея наукових праць "не лише провідного українського ученого, а й Словозахисника у справжньому, глибокому, подвижницькому розумінні цього терміна"(Р. Зорівчак).

Академік академії наук вищої освіти України Олександра Антонівна Сербенська (Академіком по відділенню масової комунікації обрано у грудні 1999 р. Я мав честь її рекомендувати) піготувала і видала понад 20 підручників, навчальних посібників, словників, текстів лекцій, дидактичних матеріалів. Серед них: "Основи мо-

вотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка", "Практикум з курсу "Українська мова в засобах масової інформації", "Словник паронімів української мови" (у співавторстві), "Словник труднощів української мови" (у співавторстві), "Терміни і вирази з інформатики" (у співавторстві), "Актуальне інтерв'ю з мовознавцем" (у співавторстві), "Культура усного мовлення", "Мовний світ Івана Франка". За навчальним посібником "Украинский язык для начинающих", який О. Сербенська підготувала у співавторстві із З. Терлаком, вивчають українську мову в Болгарії, Румунії, Польщі, Чехії та інших країнах. Є чимало пропозицій, щоб Олександра Антонівна перевидала "Антисуржик".

Професор О. Сербенська – дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, голова спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій на філологічному факультеті нашого університету, член редколегій кількох наукових збірників, бере активну участь у роботі "Просвіти", виступала з доповідями, повідомленнями на багатьох регіональних, всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях, наприклад, у Львові, Києві, Ялті, Лондоні, Москві, Варшаві, Вроцлаві, Кракові та інших містах, викладала українську мову в Ягеллонському (м. Краків) та Вроцлавському університетах Польщі.

Під науковим керівництвом О.А. Сербенської сім аспірантів і здобувачів успішно захистили кандидатські дисертації. Професор Сербенська разом з колишньою аспіранткою, нині кандидатом наук із соціальних комунікацій, викладачем кафедри радіомовлення і телебачення Вікторією Бабенко видала навчальний посібник "Основи телевізійної творчості". За вагомі здобутки у науковій, навчально-методичній і педагогічній праці Вчена рада нашого університету в жовтні 2008 р. присвоїла О.А. Сербенській звання "Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка". Олександра Антонівна турботлива дружина і мати, щедра бабуся і прабабуся.

Ювілей доктора філологічних наук, заслуженого професора Львівського національного університету імені

Івана Франка, академіка Академії наук вищої освіти України, професора кафедри радіомовлення і телебачення, Олександри Антонівни Сербенської (85 років від дня народження, 70 років трудової діяльності, з них 65 – педагогічної, 55 років роботи в університеті, з них 40 – на факультеті журналістики) є формальною підставою для об'єктивного, щиросердного визнання і поцінування громадськістю, викладачами, студентами, друзями, приятелями, родиною її науково-педагогічної, суспільно-громадської діяльності. Це величний візерунок-панорама, що зітканий із добропорядних ниток-промінчиків наполегливою, чесною, цілеспрямованою, самовідданою творчо-наснажливою працею заради утвердження високої моралі й духовності, національної свідомості й гідності, громадянської мужності, розбудови незалежної, соборної України, про яку мріяли батьки Олександри Антонівни.

З роси і води Вам, вельмишановна добродійко Олександро Антонівно, міцного здоров'я, нових науково-творчих здобутків, щасливої Долі Вашій Родині. Нехай надалі Вашим духовно-моральним принципом буде псалм: "Надійся на Господа і чини добро, живи на землі і зберігай істину".

Василь Лизанчук

Завідувач кафедри радіомовлення і телебачення,
доктор філологічних наук, заслужений професор
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
заслужений журналіст України,
академік Академії наук вищої освіти України

1. *Сербенська О.А.* Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О.А. Сербенська, М.Й. Волощак. – К.: Вид. центр "Просвіта", 2001. – 204 с.

2. *Сербенська О. А.* Культура усного мовлення. Практикум : [навч. посібник] / О.А. Сербенська. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

ЗМІСТ

Височанський В. Вірна дочка України. Переднє слово..... 3

Педагог

Бабенко В. Академічна елегантність професора Олександри Антонівни Сербенської..... 5
Білейчук Б. Життєва мудрість пані Сербенської..... 12
Босак М. Мовознавців багато Сербенська – одна..... 14
Буряк В. Творець слова й духу (або поезія однієї квітки) 17
Васьківський Ю. За що ми любимо рідну мову 20
Волощак М. Учителька з великої літери 24
Гринчишин Д. Невтомна трудівниця і щира порадниця 25
Дворянин П. Зізнання Олександрі Антонівні Сербенській 29
Демченко В. Мудрість і душевна краса..... 33
Мензатюк З. Найцінніше надбання..... 35
Міщенко М. Усі слова співучі струни 37
Носова А. До Олександри Антонівни з повагою 41
Пономарів О. Низький уклін Вам, Пані Лесю 43
Ткачук Б. Забудьте, забудьте про роки..... 45
Юраш А. Чесноти професора Сербенської..... 47

Вчений

Бабич Н. Науковий ідіостиль професора Сербенської О.А..... 60
Бацевич Ф. Духовно-синергетична сутність мови: огляд деяких сучасних лінгвофілософських концепцій 70
Білоус М., Терлак З. Нові обрії мовного світу Івана Франка 80
Дацишин Х. Мовотворчість журналіста в науковій концепції Олександри Сербенської..... 88
Демко Л. В океані безмежного Франкового духу..... 99

Довгий І. До характеристики наукової діяльності Олександри Сербенської 109
Зелінська Н. Олександра Антонівна Сербенська: у невтомних пошуках нового 116
Іванців М. Щиро… “фальшивити не можна” 119
Капелюшний А. Дослідниця культури української мови 124
Коцюмбас Н. Корисні поради для тележурналістів 128
Лобур Н. “Великий поступ у напрямі до чистоти мови…” 131
Мамалига А. “Алмази творчості блискучі” (І. Франко).....136
Сич М. “Не бійтесь заглядати у словник…” 143
Ціхоцький І. Антисуржик: у пошуках мовної ідентичності.....149

Публіцист

Сербенська О. В дорозі до Шевченка 153
Сербенська О. Часопростір мого буття 173
Сербенська О. Факультет журналістики, українська мова і я – словесник–україніст.....186
Список публікацій Олександри Сербенської. 199
Кандидатські дисертації, написані під керівництвом О.А. Сербенської.....222
Лизанчук В. Вісімдесят п’ять життєвих візерунків. Післямова 223

Науково-публіцистичне видання

Серія
Заслужені професори Львівського
національного університету імені
Івана Франка

Олександра Сербенська

Редактор *О.С. Кузик*
Технічний редактор *С.З. Сеник*
Комп'ютерне верстання *Н.В. Якимів, Н.М. Лобач*
Комп'ютерний набір *І.М. Довгий*
Обкладинка *В.О. Рогана*
Коректор *І.І. Пірожик*

Формат 84×108/32. Ум. друк. арк. 12,2+0,2.
Тираж 200 прим. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007

Видрукувано у книжковій друкарні "Коло"
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 498 від 20.06.2001